

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

XIII. évfolyam – 2018. augusztus–szeptember

Comenius tehetségmentő programja

TEHETSÉGGÉP AZ *ORBIS PICTUS*BAN ÉS A PATAKI BESZÉDBEN
MŰVÉSZETI NEVELÉS – MŰVÉSZETTEL NEVELÉS KARÁCSONY SÁNDORNÁL

Margó és Vendégség

KOMISZÁR JÁNOS PORTRÉ- ÉS MONTÁZSGRAFIKAI KÖTETÉRŐL;
ÖNLEXIKON; NAPÚT: HAIKUK FÜRTÖKBEN; SEBŐK MELINDA,
ZSIROS ANDREA KÖNYVEIRŐL; TAKÁCS E. ILDIKÓ HAIKUI;
VITÉZ KATA BORBÁLA ÁRANY JÁNOS-PARAFRÁZISA;
NAGY-SZENDREY NOEL DÍJNYERTES MESÉJE

Képzőművészet

A LUDVIG NEMZETKÖZI MŰVÉSZTELEP 26. IDÉNYE; CSUTASÁGOK;
ARCOK, FORMÁK, IDOMOK – NŐK A 20. SZÁZADI MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETBEN;
BÜTTNER HELÉN FESTÉSZETE;
10 ÉVES LETT A MŰVÉSZETI MEGÁLLÓ GALÉRIA

In memoriam Kányádi Sándor

SZÍKI KÁROLY EMLÉKEZÉSE

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

86–87. kötet

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, XIII. évfolyam; 2018. augusztus–szeptember

(86–87. kötet; 65. megjelenés)

A KÜLÖN SZERZŐI NÉVVEL NEM JELÖLT KÖZLEMÉNYEKET ÍRJA,

VALAMINT SZERKESZTI ÉS KIADJA:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com; vitez.ferenc@drhe.hu

🏠 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fszt. 2.

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható:

Országos Széchényi Könyvtár

Elektronikus Periodika Adatbázisa (www.epa.oszk.hu)

ISSN 1788–8034

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a **163/2314/2/2011.** számon nyilvántartva.

A folyóirat hírlapárusi forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – FELELŐS VEZETŐ: IFJ. KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT 86–87. KÖTETÉNEK LAPZÁRTÁJA 2018. JÚLIUS 6-ÁN VOLT.

„HARMONIZÁCIÓS PROGRAMOK”

Helyszín: TIT Stúdió Egyesület Székháza,
1113 Budapest, Zsombolyai u. 6.

E-mail: info@tit.hu; **Tel.:** 344-5000; **Honlap:** www.tit.hu

**A TIT Stúdió Egyesület (TIT SE) tisztelettel ajánlja honlapját és helyszínét:
jöjjön el programjainkra, hívja érdeklődő ismerőseit!**

**Ismerje meg és ajánlja:
Gombász Szakkör, Ásványbarát Szakcsoport,
Csapody Vera Növénybarát Kör...
Rátkai Márton Klub, Dunatáj Mozi...
Fedezze fel a világot! Aranykor Jóga...**

**Csatlakozzon a kiemelt évfordulók megünnepléséhez,
tegyen javaslatokat!
Az előadók, közreműködők ingyenesen válogathatnak
könyvekből, folyóiratokból!**

**Várjuk javaslatait!
Dr. Koncz Gábor igazgató.**

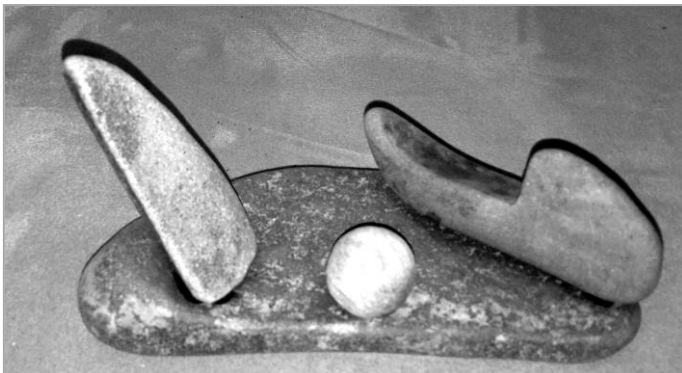
**Az épület lehetőségeinek megtekintése, rendezvényi megállapodások:
Bácsfai Linda rendezvényi menedzser.
E-mail: titstudio06@gmail.com**

Állandó tárlatok:
„A legnagyobb boldogságom, ha másnak tudást és örömet nyújthatok...”
Öveges József (1895–1979) emlékkiállítás

„Ásványok és ősmaradványok...”
A TIT SE Ásványbarát Szakcsoportjának kiállítása

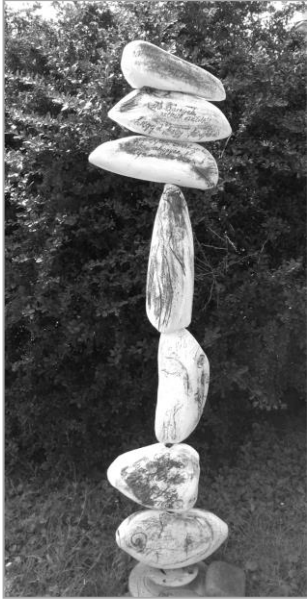

KAVICSOK

szűköl
az akarat
ingujjadból
tegnap itattál madarat
kis falud alsó végén
fény lobbant most még
egy halk láng puszog
folyómederből zúg a víz
vigyáz reánk a balga gúzs
halak a hálóban vagyunk
a nagy testvér szívja le
agyunk hiába
nyúlvány és
és zárvány
füstként
gomolygó
szivárvány
a hártya megzavar
a kártya rosszul osztva
a sok-sok büszke hal
egymás uszonyát
tapossa tesz rá
nem roppan
roppant háló
csak
csend
lesz
már

NÉHÁNY ELDOBOTT SZEMÜVEG

A 26. Ludvig Nemzetközi Művésztelep
záró kiállításáról

„Szegény könyv! – mondta nemrég szerkesztő ismerősöm, amikor átadtam neki új köteteimet. – Egyelőre nem tudom elolvasni. Majd, ha nyugdíjas leszek.” Szegény könyv? Szegény olvasó? – ki tudja? Mindenesetre, ha valaki kap egy képet, nem mondhatja, hogy „szegény festmény! – nem lesz időm megnézni”, legfeljebb nem látja meg benne a varázslatot; csak színeket és formákat lát, jelentést vagy lélek-képmást azonban nem.

BERECZKY-KOSSACK KATALIN TÉRPLASZTIKÁJA;
SZEMKÖZT: SZÓKE PÉTER JAKAB FESTMÉNYE

Három rövid példázatot idézek föl a művészetről, a művészet és a valóság viszonyáról. Az elsőt Umberto Eco írta le a *Hat séta a fikció erdejében* című könyvében. A történet egy olasz királyról szól, az utolsóáról, III. Viktor Emánuelről, akiről azt mesélték, hogy egyszer egy festészeti kiállítást kellett megnyitnia. „Amikor egy szép tájkép elé lépett, amely egy völgyet ábrázolt meg egy falut a hegyoldalon, hosszasan nézegette a festett falucskát, majd odafordult a kiállítóterem igazgatójához, és megkérdezte: – Hány lakosa van?” A király nem volt tisztában vele, hogy egy festmény nem a külső világ dokumentuma, nem valamilyen geográfiai vagy statisztikai tény, és nem az a fontos, hogy milyen a valóságban a hegyoldali falu, hogy mennyien élnek ott, hanem az, ahogyan a festő látja ezt a tájat, s amit önmagából (saját élményeiből és küzdelmeiből) vetít bele ebbe a látványba.

A második történet egy kínai császárról szól, illetve a kínai festőről, Vang-Fóról és az ő csodálatos megmeneküléséről, amelyről Marguerite Yourcenar egy szép novellájában olvashatunk.

Vang-Fo a dolgok képét szerette, ám a dolgokat nem akarta birtokolni, még festményeiért sem fogadott el soha pénzt. Már nagyon régen álmodozott arról, hogy lefesse egy fügefafa alatt lantját pengető hercegnő portréját, csak megfelelő modell kellett volna hozzá. Vándorlásaikból hazatérve, a tanítvány

felesége állt modellt a képhez. Több festmény is született, a tanítvány mind-egyiket csodálattal nézte – s amikor az asszony rájött, hogy a férje sokkal jobban szereti a róla festett képeket, mint őt magát, másnap reggelre felakasztotta magát egy virágzó szilvafára.

A Mestert ekkor magához hívatta palotájába maga a Mennyei Sárkány, a császár. Az apjának egész gyűjteménye volt a mester képeiből, és ő ezek közt nőtt fel. Ám amikor meglátta a külvilágot, rájött, hogy az korántsem olyan szép, mint amilyen a képeken. Hogy hiába ő a császár, de a dolgok, a természet, az emberek és a világ fölött nem ő, hanem Vang-Fo uralkodik. Dühös lett, elhatározta, hogy kiégetteti a festő szemét, hogy levágatja a festő kezét, de még azért is gyűlöli őt, mondta, mert meg tudta magát szerettetni.

Volt egy befejezetlen kép is a gyűjteményben, s a császár azt szerette volna, hogy ez legyen a főmű: megvakíttatása és megcsonkíttatása előtt Vang-Fo még befejezheti a képet. Ha nem teszi, mondta a császár, akkor a szeme látára fogja elégetni az összes festményét. Vang-Fo képen ott volt a tenger és az ég, de a tenger valóban nem volt befejezve. Nekilátott hát a munkának: hullámokat festett, közben észre sem vette, hogy már térdig a vízben állva dolgozik. Csónakot festett – az udvaroncoknak már állukig ért a víz. A képen a tanítvány közeledett csónakkal Vang-Fo felé, aki még a bárka orrán lévő dísz is megrajzolta, majd beszállt és megragadta a kormányt. Elindultak a tengeren – ekkor már csak néhány tócsa csillogott a kövezeten. Vang-Fo befejezett festménye a kárpithoz támasztva állt. Egy bárka látszott rajta, amelyik lassan távolodott, benne pedig két alakot lehetett felismerni: a festőt és tanítványát.

A művészet képes átvarázsolni a világot, képes megszabadítani az embert, ha bevonja ebbe a varázslatba. A két történet egybe is kapcsolódik. Eco a modern művészet nyitottságáról beszélt: valamiképp a befogadónak kell a művet befejeznie, újraalkotnia és lezárnia; és Marguerite Yourcenar festője is a befejezetlen művével (a befejezés folyamatában) volt képes végül a dühös valóságból átevezni a megszabadító képzeletbe.

A harmadik példa a „szemüveges” embe-
rekről szól, hivatkoznak rá a kommunikáció-
kutatók és kulturális antropológusok. A kék-
szemüvegesek mindent kékben látnak: ők a
Kék országban laknak; a sárgaszemüvegesek
mindent sárgában: ők Sárga ország lakói. Egy
napon fölkerekednek, hogy megismerjék Kék
ország életét. Úgy gondolják, hogy ennek az
alkalmazkodás a legjobb módja, tehát a sárga
szemüvegre föltesznek egy kék szemüveget.
Aztán csodálkozva kiáltanak föl: „*Nahát, itt
minden Zöld!*” Ennek az is tanulsága lehetne,
hogy amikor a sárga irigység szembesül a kék
boldogsággal, akkor megfogyan benne a zöld
remény. Tanulság lehet azonban az is, hogy
vegyünk le magunkról mindenféle szemüve-
get, amely *csak egy bizonyos látást* enged
meg nekünk – és nézzük úgy a dolgokat, amiként vannak. Akkor meglátjuk
nemcsak a másik embert vagy a dolgokat, hanem önmagunkat is.

Mindezt azért mondtam el, mert most egy negyedik történet következik,
32 művészről, akik többsége jól ismeri egymást (a Kendlimajor nevű picinyke
országban minden nyár elején összegyűlik a nagyvilág); jól ismerik egymást,
mégis mindig kíváncsiak a másokra. Ráadásul nemcsak az a világ színes, amit
megfestenek, hanem maguk is, élükön a Ludvigokkal. Zoltán például szinte a
világ minden részéről hozott magával emlékeket – és művészeket.

Sok minden hatott rá, mégsem fest
burjánzó virágkertet, tanulmányt sem
az emberi arcról és a mögötte bujkáló
lélekről, s nem választja a látványosan
groteszk kifejezést, a kulturális szimbó-
lumokat – ő marad mindig a Kezdetnél
és a Végnél; marad a világegyetemnél:
egyetlen ölelésből bontja ki mindig az
egész univerzumot.

LUDVIG ZOLTÁN FESTMÉNYE;
FENT: KIÁLLÍTÁSI ENTERIÓR RÉSZLET GIUSEPPE
STRANO SPITU SZOBRÁVAL AZ ELŐTÉRBE

De ne rohanjunk ennyire előre. Gyórfi András ugyanis egyik délután ezzel a kérdéssel állított be a műterembe: „Ti hallottatok már a festői emlékezetről?” (Előbb költői emlékezetet akart mondani, ráadásul eszébe jutott Krúdy és az „ízek emlékezete – nem véletlenül, mert ezúttal a gasztronómia is belépett a képek közé –, aztán mégis inkább a festői emlékezettel tett próbát. Ő ugyanis naponta emlékezetből fest – látja a paradicsomi állapotokat és a bűnbeesést, ilyenkor összemosódik benne az álom, a félelem és a mese iránti vágy; Tündérországból néha etikai falanszter lesz, máskor egy új mitológia.

„Vagy egy új perspektíva” – ahogy Ludvig Dani mondja; például, hogy ha lovak lennének, mit gondolnánk az emberekről; hogy egy székről mindig más-képpen látjuk a világot; és a kövek sokkal idősebbek az embereknél, ezért többet is tudnak, s olykor rá-férne az emberekre, ha a kövektől tanulnának. „Megpróbálom emberivé tenni a kövek emlékezetét” – jelenti ki.

LUDVIG DÁNIEL LEGÚJABB PERSPEKTÍVÁJA;
LENT: ENTERIÓR PÁGYI ZSÓKA MUNKÁIVAL

De Bereczky Kata már át is veszi a szót, aki az új világ kezdetét vagy a világok közötti utazás emlékét és lehetőségét jelentő hajók mellett most kavicsformá-

jú kerámiákat égetett: „Én nemcsak azt keresem, hogy mire emlékezünk. Azt is, hogy mire fognak majd emlékezni belőlünk.” Ezért hagy üzeneteket a kerámiává égetett köveken, jelzőoszlopán bölcsességekkel, rovásírással, arcokkal, gesztusokkal, nem felejtve *A teljesség felé* útmutatását, hogy „*Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.*”

S amikor Págyi Zsóka észreveszi a reneszánsz boltív-faragásokra emlékeztető, agyagból formázott női alakokat, eszébe jutnak az ő archaikus angyalai és festett-égetett rovásjelei: „Én a nap

házában vagy a kék toronyban is csak töredékekre emlékezem – mondja –, de tudom, hogy a szeretet kijelöli minden résznek a pontos helyét az egészben.”

„Valóban van valami tündéri elem a műben, mely csodálatos fényével át-sugárzik az egészen” – idézi fel Csuta György Márai szavait. Néha ő is a JÓ-istenre bízta az utolsó ecsetvonást, és naponta szembesül a festői emlékezettel. Megnéz egy tájat, hogy aztán egészen mást fessen. Hiszen a kezét azok az emlékek mozgatják, melyek még a mintegy „élmény-előtti” állapotukban raktározódtak el benne. Feltűnnek a régi arcok a zalai tájban, találkozások a viharban, kétségbeesések a repülésben. Az összegyűrt emlékeket alakkká simogatná a sárkányölő képzelet.

CSUTA GYÖRGY (FENT)
ÉS MILENA MLADENOVA FESTMÉNYEI (LENT)

„Én most még nem emlékezem, szól Milena Mladenova, épp úton vagyok, most is keresek: küzdelmet, reményt, keresek olyan helyeket, gesztusokat, amikre majd emlékezni tudok.”

Milena képe előtt megállt a költő, s eszébe jutott a keleti bölcs és Márai Sándor (megint), hogy az utazás célja nem más, mint az út maga, s hogy az utazás sokkal inkább azt jelenti, hogy elindulni valahonnan, mint azt, hogy megérkezni valahová...

Épp úton vannak Ralph Klement figurái is, feketék, fehérek, egymással szemben – vagy egymást követve egy végtelen körön? – mindenesetre néha megpihennek a sárgára faragott nap-

ernyő alatt, ilyenkor legalább azt is elfelejti, hogy beláthatatlanok a labirintusok.

Alexandr N. Oszipov bólogat, az ő madarai a végtelenből indulnak el s a végtelen felé tartanak; a víz mélyén, az iszapos emlékezet legmélyén, a tengeri csigák és az összezsugorodott piramisok egy-lényegűek lesznek a sűrű időben. „Szeretnék madár lenni néha... – sóhajt –, sirály lenni vizek fölött, darabka ég a szárnyuk alatt... És látnám a végtelen gomolygásban, hogyan szakított tiltott gyümölcsöt az asszony, és mit tesznek a szentek.”

S amikor Giuseppe Strano Spitu fülét megüti a szó, hogy *végtelen*, rámutat az új szobraira. A fára és a kőre, s hogy „a végtelenből kiszakított életünkben” (mondja a fa) „mindig keresünk valamilyen megismételhetetlen rendet” (szól a kő). És Akshar Esenov is felfigyelt az imént mondottakra: „A világ tele van jelekkel, üzenetekkel, lenyomatokkal – mondja, miközben egy tintakék csigavonalat húz az emlékrégészek legújabb kollekciójába. – Valamikor én már láttam az özönvizet, és nézzétek: ezt hagyta itt maga mögött a levonuló áradat. Megkövesedett, mágikus pergamenlapokat a Világ Könyvéből.”

FENT: ALEXANDR N. OSZIPOV
TRIPTICHONJÁNAK RÉSZLETE;

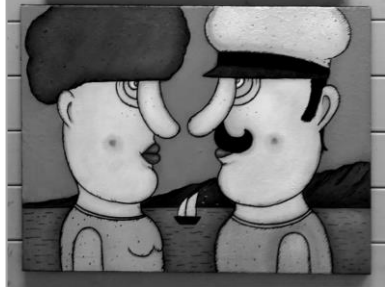
LENT: AKSHAR ESENOV
FESTMÉNYE

Korbely István (mint egy kirakós játékban) színekkel, amorf és geometrikus formákkal csempézi tele a naponta újraszülető világot. Emlékei között arcok és figurális töredékek is feltűnnek: vagy még nem mosódtak el teljesen, vagy éppen most álltak össze, most találták meg helyüket a széttöredezett lelki tájban. „Festői emlékezet nincs – mondja. – A festő maga is csak emlék.”

Babits jegyezte föl egy verséről, hogy már előre meg vannak írva a szavak, neki csak meg kell találni a megfelelőt. „S micsoda költői matematika fűz össze minden vonalat – mindegyik előre meghatározott s kicserélhetetlen” – Folytatja Tóth Pitya István, ösztönös gesztusaival láttatva a teremtés előtti káoszt és a gondosan rendezett túleveleket, s akkor érzi, hogy készen van a kép, amikor meglátja benne a gondolatot. Tóth Norbert, aki még új a többiek között (de tanítványaként emlékeztet

az egyik alapító, Fischer György örökségére), megfordítja a folyamatot. Benne előbb egy koncepció fogan meg, aztán megkeresi hozzá az eszközt és a témát. Hordozhatóvá teszi a falképet, vakol és rögzít, fest és lefed. „Fújd csak le vízzel bátran!” – biztat. S előtűnik az oltott-mészréteg mögül a régi pottyantós véce.

KORBELY ISTVÁN (FENT), TÓTH PITYA ISTVÁN
(KÖZÉPEN – ALATTA: ZELJKO HUDEK)
ÉS TÓTH NORBERT KÉPE (LENT)

Ezzel nem vulgarizál vagy deszakralizál – egészen hétköznapi dolgokra emlékezik, közben azt is bizonyítja, hogy bármi lehet festői téma. A művészet ugyanis nem a *mit*, hanem a *hogyan*.

„Az emlékeimet kerestem már mióta – társul hozzájuk Simon János –, és csak most vettem észre, hogy már milyen régen közöttük élek.” Talán ez a felismerés porolta le és tette hirtelen ragyogóvá az enteriőrt, s mint az előásott régi cserépkorsókból fölszálló emlékfüst, úgy áradt elő mindenhol az idő fénye. „Én a telet hoztam ide a nyárba – szölt Dietlinda Baldauf –, a havat és a kéken csillámló fákat, a hegyi patak köveit; elraktároztam a virágokat téli napokra”. „Én a tengerpartot sós illatokkal” – mondja Paco Ariza, és Gerd Messmann is csatlakozott a tengerparti témához, Indiából hozta az emléket; a marokkói Mohamed Zaidi apróra vágott dinnyehéjjal köszönt be sejtelmesen, Georg Brandner expresszív utazásai pedig a világ bármely részén feltörő indulatot fogalmazzák meg. Made Palguna is új tagja a társaságnak, a hazájából hozott élményt. „Látjátok, Indonéziában is egészen szürreális világot teremt a keleti tradíció és a nyugati modernizmus találkozása!”

„Ami a groteszk viszonyokat illeti, elég csak körbe nézni” – villan ki soha le nem vett sapkája alól Zeljko Hudek furfangos tekintete. – Tudjátok mind, hogy egy mesében vagytok, de elfelejtettétek, hogy kopott csavargók vagy a királyok vagytok-e.” Körbe vagy tükörbe – válaszol erre Szergej Komyagin groteszk embermeséje: „Ha belenézel, felnagyít, és ha nem ismered magad, megijedsz tőle. De bátorság kell ahhoz is, hogy meg merd festeni!” – mondja.

„A meg nem festett képek is bennem voltak már előtte” – teszi hozzá Balogh István Péter, és Tóth Norbi munkája lassan ismét a fehérségbe burkolózik.

SIMON JÁNOS (FENT)
ÉS BALOGH ISTVÁN PÉTER FESTMÉNYE

„Volt egyszer egy lány...” – kezdené a történetet Balogh Pisti, aztán mégis inkább a magányról fest, sőt, egy pillanatában a figurát is elhagyja, és spirituálisan színes rozsdalemezéként felgomolygó tájba önti mindazt, amit szeretett volna erről a lányról elmesélni.

„Ha már a nőknél tartunk – mondja Szőke Péter Jakab –, ők lehetnek az egyetlen biztos témái a művészetnek. Mindig is ők voltak a szépség megtestesítői, de egyre több jelentés rakódik rájuk. S ahogy egy rózsát szemlélünk, szétbontva, majd újra összerakva szirmaikat, hogy meg tudjuk, mi a rózsza, úgy kell megismerni és meglátni a jelentések mögött magát a nőt is.”

Közben Immelda Bassanello festett faragott leányszobraira néznek, látják a mosoly mögött a szomorúságot, valamilyen nosztalgiát és hiányt. Nosztalgikusnak tűnik Natalya Zaloznaya katonabúcsúja – oximoront eredményez

azonban a súlyos téma a rózsaszínnel –, s mindenki megdöbben, amikor észreveszik, hogy „becsomagolt magánnyá” változik át a nő. Liliana Spiktorenko a magányt két macskával próbálná kívül doromboltatni a házon; más utat mutat a Baudelaire szimbolizmusából szecessziós mámorra virágosodó mesterséges mennyországhoz Vladimir Ryabchikov képe: nő a pálinkáspohárral.

ENTERIÓR IMMELDA BASSANELLO SZOBRÁVAL;
LENT NATALYA ZALOZNAYA KATONABÚCSÚJA

Elena Shumacher jelentkezik a szóért: „Mindannyian rejtőzködünk. S nem merjük elmondani az emlékeinket.”

Estela Raileanu szája szögletében is megjelenik az egyetértés keserű kis fintora – gyakran festi hátulnézetből a női figurát, s itt az ő torzójában is hiányként jelenik meg a reménység.

Kareem Helmy helyett most az asszony szól ki a képsorozatból: „Keresed a lelkemet, az emlékeimet? Hát ezek azok: Főztem, mostam, varrtam rád – és hiába vártalak.”

Ekkor mintha egyszerre mozdultak volna meg Immelda, Kata és Zsóka szobrai, és elindultak az emberek felé, hogy szétoszszák közöttük az emlékeket.

ESTELA RAILEANU (JOBBRA, FENT A KÉPE ELŐTT), KAREEM HELMY (KÖZÉPEN) ÉS ELENA SHUMACHER (LENT) FESTMÉNYE

Így beszélgettek Kendli-majorban a művészek, magára hagyva a tétovázó királyt, Vang-Fo bárkájában hajózva tovább; s a zalai dombok partján néhány eldobott szemüveg jelzi: voltak emberek, akik a képek segítségével tanultak meg látni.

(Fentebb a június 9-én, Kisrécsén rendezett záró kiállításon elmondott beszédet közöltem.)

KOCKADONKIHÓTE

Ludvig Dániel festményéhez

Itt egy szép sonka lóg. A kertben
még lemászálják az álmokat.
Teregetik a szennyest amott:
lepedőkön véres lábnyomat.

Sovány vigasz ma a valóság,
malacka-arcú donkihóte!
A konyha kövén lovagolva
sem tudod, ülsz most szép csikón-e,

s képes-e vágy a szélbe kapni,
vagy szárnyakat kapsz, mint a versben?
Megleped az asszony tomporát,
s eltűnsz a füstös fellegekben.

Visítva kergetsz kis golyókat,
kacagó gyöngyöt a fű között. –
Közben már régen sonka lettél
a spájzban a befőttek fölött.

Araszolsz kivénhedt gebéden,
s az égre bámulsz, mint a hangya.
Szívárványt képzelsz, s nem tudod, hogy
kockákból vagyunk összerakva.

Kockaformájú lett a hajnal,
és minden tagod renyhe kocka:
a fül, a száj, az orr, a homlok,
a szív, a csípő és lapocka.

Az utcán kockák menetelnek,
és kockák alszanak a párnán,
kockák bámulnak kockaszembe
mértanilag pontosan – de árván.

Kiterítenek majd, ha meghalsz.
Nem mondja senki, hogy: „ég veled!”
S lát majd egy tanácstalan isten
fönről hat szétbomló négyzetet.

KÉSZÜLNEK A MŰVEK, IGEN. AZ ÉJSZAKA FOROG, AZ ALKOTÓ PIHEN – CSAK ELENA SHUMACHER TEKINT A SOK-SOK ÉVA-TÉMA KÖZT MEGINT: A TEREMTŐ FELÉ.
LENT: SZERGEJ KOMYAGIN FOTÓZZA A 26. LUDVIG-MŰVÉSZTELEP RÉSZTVEVŐIT

ÖTVEN ÉVET ÖSSZEGEZ A CSUTASÁGOK

*Több mint 250 festmény és rajz
Csuta Györgytől*

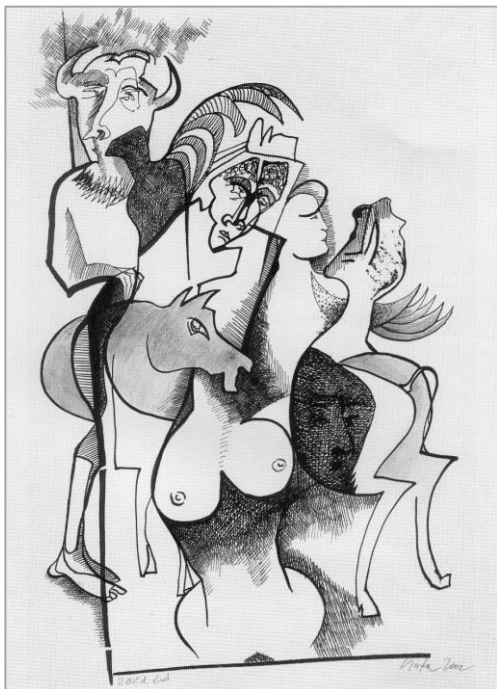
A békési festőművésszel a Nagykanizsa melletti Kendlimajorban (Kisrécsén, a Ludvig-művésztelepen találkoztam először – több mint egy évtizeddel ezelőtt. Akkor már megkezdte második tízéves ciklusát az általa 1993-ban, Békésben alapított Csuta Nemzetközi Művésztelep (2008-ig mintegy másfélszáz festő, grafikus, szobrász szerepelt a résztvevők között, időközben megduplázódott ez a szám). Kaptam tőle egy szép albumot is a művésztelep pillanataiból és az alkotók egy-egy művének színes reprodukciójával. Nemcsak dokumentum volt a könyv, hanem élmény is. (24 év alatt 26 alkalommal – a 2000-es évek elején Ausztriában is – rendeztek szimpóziumot, Csuta azonban úgy döntött 2017-ben, amikor 65 éves lett, hogy már nem fog bele ekkora munkába. Úgy érzi, a telep a „csúcstra” érkezett; ő ugyan dolgozik tovább, de valamilyen más formát kell keresni a további működéshez; mindazonáltal reménykedik a polgármesteri ígéret megvalósulásában, hogy saját helyet kap a telep állandó kiállítása, és az ő legjobb művei is láthatók lesznek egy állandó kollekciónban.)

CSUTA GYÖRGY
MUNKA KÖZBEN;
LENT A LUDVIG
NEMZETKÖZI
MŰVÉSZTELEPEN.

A SZEMKÖZTI
OLDALON:
ZÖLD LÓ (2002)

Egy másik művésztelepen *Rajzok* című kiadványával lepett meg, amelyben több mint húsz grafika szerepelt (jellemzően tusrajzok, néhány vegyes technikájú lappal) – még Cs. Tóth János róla írt kisportréját is átrajzolta groteszk figurákkal, mintha íróbarátja szavait igazolná, miszerint nála az alkotás „nemcsak készenléti állapot, hanem a világot újraértelmező és alakító program”; s akár egy hétköznapi látvány is „a befejezhetetlen és behatárolhatatlan asszociációk” végtelen sorát rejti magában. Ahogy a füzetet lapozgatom, hozzáteszem: nemcsak groteszk és asszociatív a kompozíció, hanem líraian érzékeny, máskor töredékes és drámai. Van benne valami egyszerre hűvös és vonzó, merengő és gyötrődő, komikus és katartikus zoomorf sajátosság, ami nemcsak a bestiális jelenlétre, hanem a különböző emberi alaphelyzetek állati metamorfózisaira utal. Legyen szó klasszikusan archetipikus szituációkról, a próféta szerepekről, a félelemről és vágyakozásról, a hiábavalóságról, magányról vagy éppen – illetve nem „éppen”, hanem visszatérő szimbolikus, szituatív és motivációs elemként – az erotikumról. Supka Magdolna mondta egy 1986-os kiállításán az akvarellekről, hogy a vízió „gomolygásából” most az egzisztenciát jelölő motívum tűnik elő – kevés jel, ám sok érzelem, direkt élményrögzés helyett az átszellemültség (akár Tóth Menyhért képein, aki előtt egyik művével Csuta is tisztelgett). Cs. Tóth ehhez hozzáteszi, hogy dinamikus és karakteres formakincse a Csohány Kálmánra és Kohán Györgyre egyaránt jellemző képpé formálódás érzékeny, és reaktív szellemi izgalmait juttathatja eszünkbe. Csuta legtöbb képének létrejötté „a teremtés és pusztítás dialektikáján alapul”; s asszociatív és intelligens „lírai szomorúsága” a világba-vetettségünk stádiumait fogalmazza meg. Alakot helyez a szürreálisnak

tűnő térbe, elindítja a néző érzelmi csatornáit: a fájdalomtól az életörömgig járva be a belső élmény-utakat. Folyton újraértelmezi a természet és ember, az ember és ember viszonyát – mert tévelygők vagyunk, keressük az irányt, de nem találjuk. Eme bizonytalanság felismerése vezette Csuta ecsetjét a figurától a non-figuratív kifejezés irányába, s újabb képein pedig az idő kérdésével is foglalkozik.

„Az idő különös dimenzió: nem lehet megvenni, kibérelni, eladni, nem lehet tárolni, és legfőképp nem lehet helyettesíteni. Az idővel foglalkozó képein [...] meg akarja örökíteni a pillanatot, mely szemlátomást tűnékeny. A világ ebben az értelemben ábrázolhatatlan: konstrukció és dekonstrukció. A képek körülhatárolható felületek, melyeken szemlélni tudjuk az időbeli meghatározottságból való kiemelődést vagy kiemelést. A festői gesztusok

összecsúsznak, de más nézőpontból azt mondhatjuk, szétesnek. A mindennapi nyelven szólva *minden rendben van, de semmi sincs a helyén*. Csuta művészetében ritkán látni ilyen erős, lendületes mozgást [...] Küzdelmek és vívódások korszaka ez, a variációkban való örömteli tobzódás helyett az identitáskeresés a feladata” ezeknek a műveknek – Ezt már Cs. Tóth János írta a *Csutaságok* című, fél évszázad alkotói pályáját áttekintő, úgy ezer maradandó munkából válogató, több mint 250 színes műreprodukciót közreadó, jó 200 oldalas album bevezetőjében. Karácsonyra kaptam – s azonnal rögzítettem magamban, hogy a legszebb könyv, amit az utóbbi időben láttam. A gondos szerkesztői és a kiváló tervezői munka mind

Csuta Györgyöt dicséri (a grafikai és tipográfiai előkészítésben Rigler Attila működött közre). S nem is véletlen e szépség, hiszen volt ő nyomdavezető is, grafikusként dolgozott a Kner Nyomdában; jól láthatóan az album munkálatai ugyanolyan képzőművészi feladatot jelentettek számára, mintha egy új, nagy ívű, szintetizáló kiállításra készült volna. (S olvasom a hírt – éppen lapzárta előtt –, hogy a Nyomda- és Papíripari Szövetség június 14-én a Best Print Hungary 2018 verseny Nyomtatási Nagydíját Csuta György *Csutaságok* című, a Progresszív Nyomda Kft. által készített könyvének ítélte oda...!)

CSUTA GYÖRGY:
SZABADSÁGHARC
(2008, AKRIL);

AZ ELŐZŐ LAPON, FENT:
JÓBARÁTOK
(2000, OLAJ);

LENT: ZSUZSANNA
ÉS A (60-AS) VÉNEK
(2012, OLAJ)

Egyes képek mellett rövidebb kísérő szövegek is olvashatók, szemelgetések kommentárokból, katalógusokban, újságokban megjelent kritikákból, megnyitó szövegekből, s külön fejezet foglalkozik azzal, hogy kinek mit jelent a Csuta név. Bajnai Beke István mondta az 1999-es békéscsabai tárlat nyitóján, hogy elhozta ide a Körösök völgyének összes fű-, szár-, lomb-, harag-, béke- és élet-zöldjét a biblikus tájba. „Elhozta a tengerfenék, a tavaszi égbolt, a nyári Adria, az ásott kútból merített vödör víz és a szikrázó szemek kékjét. Hogy a csodálót kioldja a feszültségből, feloldja bűnei súlyától és megtisztítsa a kék viharok erejével. Tuza Béla a remény és szorongásának kettősségéről; Pálmai Tamás a Kultúra Lovagjának „tündérkertjéről”; Kostyál László a lenyomatjellegről, a meditatív és jelképi együtthangzásokról; Ürmössy Miklós a „csutaságokról” beszélt. Szepes Hédi a szabadság-manifestációk és a kép transzcendens hangulatát; Sass Ervin a biblikus-mitológiai világból átalakuló groteszk álomkaraktert; Piszjak Attila a jellemek, érzések, gondolatok transzfigurációit hangsúlyozta; Pálfy Zsuzsa pedig Csutának ezt a mondatát emelte ki: „Fontos, hogy valaki ne csak jó művész, hanem jó ember is legyen!”

CSUTA GYÖRGY:
JUDITOK MA IS VANNAK

(2000; OLAJ, FAROST – 76X50 CM)

KÉKSZAKÁLLÚ-PARAFRÁZIS

Szélben vágat kékszakállú
selyemszoknya illatával,
lelkében az asszonyoknak
elfelejtett évszakával.

Egyik volt: tavaszi reggel;
másik nyári délből zengett;
a harmadik őszi estén
holdfényből font özvegyselymet.

Megvénült már kékszakállú,
s új asszonyt hozott a házhoz;
jaj, de minden titkos kérdés
fonnyadt éjszakába átkoz.

„Haj, regő rejtem...
kint vagyok még fellegek közt,
s bent a sötét kamra mélyén
titkaidat fejtem.

kincseid közt véres ékkő,
liliomtőhöz is vér nő,
selyemrétek fölött varjak
fehérekönnyes tóba halnak.

Hét fekete csukott ajtó:
sír a várad, csupa jajszó.
Kínzókamra, piros patak,
fegyverházból sóhaj dagad,

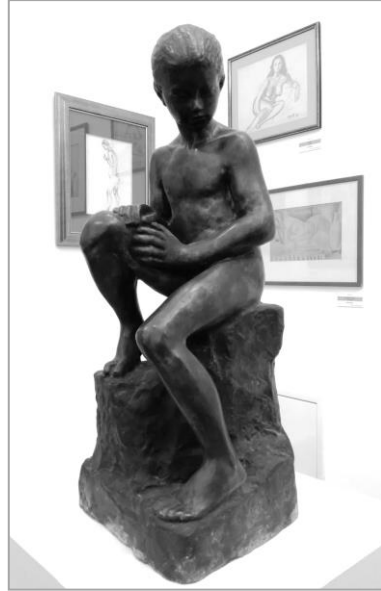
S a lelkedben, kékszakállú,
meghalt mind a három asszony:
hajnal-piros, déli-napfény
alkony-kékben hogy virrasszon?!”

Minden ajtót kinyitott hát
az új hitves szépen, halkan,
s ott találta magát mindjárt
kincsek közt – csipőig fagyban.

Hideg, sötét, sír a vár:
most mindig csak tél lesz már.

ARCOK, FORMÁK, IDOMOK
NŐK A 20. SZÁZADI MAGYAR
KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

110 műalkotás a Molnár C. Pál
Múterem-Múzeum;
Kiss József és Kissné Nagy Ilona;
az Antal-Lusztig Gyűjtemény
anyagából a balmazújvárosi
Semsey Kastélyban,
a Múzeumok Éjszakáján

„Nézegeti valaki az egyik ülő aktomat. Odasomfordál hozzám s megkérdezi: 'nincsenek itt az arányok elméretezve? Mi lenne, ha felállna ez a figura?' – Nézem én is a szobrot, s mit mondhatok erre? 'Igen ám, de nem áll fel.' Olyan ez, mint mikor a lovas szoborra mondják, hogy nem lehetne arra a lóra hámot rakni. Nem is azért van a szobor. Lovat a csődör is tud csinálni – szobrot nem.” Medgyessy Ferenc jegyezte föl ezt az epizódot *Beszélgések az életről, művészekről, írókról* c. könyvében, műveihez hasonlóan szűkszavú bölcsességgel utalva arra a problémára, amely ennek a kiállításnak is egyik tanulsága lehet: Reprodukálja vagy újraterelemi-e a művész a valóságot? Ha pedig a női lelket és egzisztenciát szeretné kifejezni, megelégedhet-e vajon a külső hasonlatossággal, s nem inkább valamilyen belső, a formán átsugárzó lényegét, a tragikus fellobbanásában is kiáradó boldog-szomorú szépséget kell megragadnia?

A kérdés költői. Medgyessy a portrészoborról szólva ad erre választ – ti., a portré először szobor kell, hogy legyen, csak másodsorban kell hasonlítani. „A legtöbb megrendelő alig várja, hogy hasonlítson, aztán bánja is a többit. Nem is tudja, mi kell még egyéb. A szakembert pedig éppen ez az 'egyéb' érdeklő elsősorban: ami átmenti azt a késő korok számára, amikor már senki nem tudja, milyen is volt az ipse.” Egy másik jegyzetében pedig ezt olvassuk: „Szobrot kell csinálni, mert az marad meg, nem a modell.”

Az Antal-Lusztig gyűjtemény Medgyessy-hagyatékrésze még 2015-ben került öt éves letétbe a Semsey Kastélyba, a mintegy 200 kisplasztika, grafika

és festmény közül válogattak a múzeum munkatársai több mint húsz művet a „női” tematikához. (Medgyessy műveire még visszatérünk, de a kollektív rész is mutatja, hogy a szobrásznak egyrészt szüksége a grafikai előtanulmány, s arra is utal, hogy Medgyessy előbb festő akart lenni [rajzi és festészeti kurzusokat látogatott a párizsi Julien Akadémián], közelítsünk azonban a címhez! *Arcok, formák, idomok – Nők a 20. századi magyar képzőművészetben* címmel június 22-én, a Múzeumok Éjszakája balmazújvárosi rendezvényeinek nyitányaként mutattak be monumentális kiállítást a Semsey Kastélyban; ez a tárlat augusztus 5-ig várta az érdeklődőket.)

OLVASATOK ÉS ÁLLÍTÁSOK

A szemünk elé táruló világot mindig meghatározzák annak értelmezései. Az értelmezések (mint következtetések vagy „olvasatok”) fakadhatnak a saját tapasztalatainkból és mások magyarázataiból; s még egy konkrét látványt is elkezdhetünk annak alapján értelmezni, hogy mit gondolnak róla mások – és azokról mit gondolok én. A posztmodern újra fölélesztette a platóni ideát a világ megismerhetőségéről, hiszen a világot és a dolgokat annak értelmezései határozzák meg. Mit gondolunk a nőről; – mit gondolunk a 20. századi nőről; – mit gondolunk a 20. században Magyarországon a nőről; – mit gondoltak a 20. századi magyar képzőművészek a nőkről, azt miként fejezték ki? Egy versben metaforává, egy festményben szimbólummá változik a nő. A dolgok nem maradnak érintetlenek az őket kifejező metaforáktól és képektől. Erről beszél Kalmár György „*A női test igazsága*” című könyvében, arra is választ keresve, az igazság miként jelentkezik „elfátyolozott” formában, vagy épp meztelen női testként (mely általában a szabadság metaforája).

MEDGYESSY FERENC SZOBRAI
AZ ANTAL-LUSZTIG GYŰJTEMÉNY
BALMAZÚJVÁROSI LETÉTJÉBŐL
(A HÁTTERBEN MOLNÁR C. PÁL GRAFIKÁIVAL)

Izgalmas kérdés, hogy a metafizikai (filozófiai) fogalomnak (igazságnak) milyen kapcsolata van a fizikai megjelenéssel (testtel), előtte fogalmazzunk meg azonban néhány állítást, melyet a tematika inspirál, illetve bizonyít!

Az első: a nők nemcsak témái a művészetnek, hanem szerepet vállalnak alkotóként is. Az utóbbi minőségükben történetileg ugyan később indult a pályafutásuk, és elsősorban az irodalomban vagy a táncban és a zenélésben jeleskedtek. Ismerhetjük Szapphót a görög ókorból, Navarrai Margitot a francia középkorból, Dukai Takách Juditot (a „magyar Szapphót”) a korai romantikából vagy Czóbel Minkát a századvégről (akinek testi-lelki barátnője volt a szabolcsi Anaracsra költözött Buttner Helén festőnő); a Múzsza státuszát választó Csinszka pedig rajzzal, festéssel és versírással is próbálkozott.

SZENTGYÖRGYI KORNÉL:
KOSZTÜMÖS NŐK (1980)

SEMKÖZT:
ÚJVÁRY LAJOS: EGYEDÜL
(1961; KÖZÉPEN);
DUNCSÁK ATTILA:
ELLENTÉTEK (2001; LENT)

(KISS JÓZSEF
ÉS KISSNÉ NAGY ILONA
MAGÁNGYŰJTEMÉNYÉBŐL)

A képzőművészetben a 16. század közepéről tudjuk az első festőnőt nevesíteni – a 20 éves (végül ismert portréfestővé vált, de csak a 20. század végén újra-felfedezett) Catharina van Hemessen (1528–1588) latinul írta önarcképére, hogy 1548-ban festette le magát. Caravaggio tehetséges követője volt a 17. század első felében a művészettörténetben is jegyzett Artemisia Gentileschi; Marie Antoinette kedvenc portréfestője volt Marie Louise Élisabeth Vigée-Le Brun (1755–1842) – egyébként mindhárom művésznő édesapja is festő volt. Aztán megjelent egy impresszionista nő is a férfiak világában: Berthe Morisot (1841–1895), őt egy másik, a feminista Mary Cassatt (1844–1926) követte; az „amerikai modernizmus anyja” volt a magyar származású Georgia O’Keeffe (1887–1986); s az egyik legszuggesztívebb művésznak tartott, mexikói születésű Frida Kahlo (1907–1954) nevét pedig szinte mindenki ismeri.

A 20. századi magyar művészetben kiemelkedő a gobelinművész Ferenczy Noémi (1890–1957) tevékenysége; már előtte elismerték a Gödöllői Művésztelepen dolgozó Undi Mariskát (1877–1959), akit 1913-ban az Iparrajziskola tanárává neveztek ki; világhírt szerzett Párizsban Reigl Judit (1923); illetve a legismertebbek közt van a Vaszary-tanítvány Anna Margit (1913–1991), Ámos Imre felesége. (Jegyezzük azt is meg: bár a magyarországi cigány naiv művészek „atyja” Balázs János, a legnépszerűbb alkotók között festőnők vannak: pl. Bada Márta, Csámpai Rozi, Oláh Jolán, Oláh Mara.)

Második állításunk: ha a nőről képzőművészeti témaként szólunk, úgy sokaknak, s elsősorban a férfiaknak az akt (a művészi testábrázolás) jut előbb az eszébe. Ám a női státusz egyrészt a kislánytól az idős asszonyig terjed (pl. Gauguin szimbolista képén – *Honnan jöttünk, hová megyünk, kik vagyunk?* –, ahol az emberiség három életko-

rát is kislány, érett nő és öregasszony jelképezi; s ebben a válogatásban is ott van Medgyessy kislányszobra, anya gyermekével ábrázolása s idősebb nőkről készített grafikája; Újváry Lajos festményén [fent] az arc nélküli öregasszony testesíti meg a magányt és a múltat). Másrészt a nő nemcsak az erotikával, kapcsolódik össze, hanem (mondhatjuk) ő „a társadalom teste”: a nőkép egy adott társadalom s egy adott korszak világgképét, értékrendjét fejezi ki.

Ezzel függ össze a harmadik állítás, miszerint a női „arcok, formák, idomok” ábrázolása nem annyira önmagáért való, hanem sokkal inkább szimbolikus – úgy a portrénál vagy az aktnál, mint a zásáernél és szituációs figuratív megjelenítésnél; az expresszív transzpozíciókban és az absztrakt művészi megoldások, a festmények, a grafikák és a szobrok esetében is.

A NŐ MINT A TÁRSADALOM „TESTE”

A modern test történetéről szóló tanulmányában (*Replika*, 1997) Lafferton Emese írja, hogy a női mell nem a modernizmusban lett a nyugati kultúra erőteljes szimbóluma – egyszerre jelenítve meg az emberi természet bestiális és magasztos voltát: a buja testi vágy kísértéseit és a Paradicsomból kiűzött emberiség bukását, illetve Aphrodité ideáljában a túlvilági szépséget és szüziséget –, hanem művészeti reprezentációs kultusza jóval korábbról ered. Annak a gondolkodásmódnak, amely a társadalmi formációról, a társadalom egészéről alkotott elképzelésekhez az emberi testet hívta segítségül, több mint ezeréves hagyománya van.

„Már az ókortól kezdve, a középkoron és a reneszánszon át a kozmosz részét képező emberi test szolgáltatta az analógiát a világ értelmezéséhez, az abban való tájékozódáshoz (mikrokozmosz – makrokozmosz). A megfeleltetés azonban kétirányú volt: az emberi test sok esetben önálló kisvilágként jelent meg – *minor mundus* –, amely a kozmológiai térképeken a mindenség középpontjában helyezkedett el. A középkori társadalom 'politikai testének' az ábrázolásához is az emberi test, annak hierarchiája szolgáltatta a példát” – olvassuk. A test ugyan „mikrokozmosz”, de ebből eredően az esztétikumot fejezi ki: a teremtett világ harmóniáját kell tükrözni a művészetben. (Érdeemes

egymás mellett föllapozni Umberto Eco nagy ívű monografikus albumait, a szépség és rótság történetét: ott nemcsak a szépség, hanem a fizikai és erkölcsi rótság művészi reprezentációiban is nagyszámú nőábrázolás tanúskodik pl. arról, hogy az isteni harmónia megbomlása eredményezi valaminek az elcsúfulását...)

Mikor Paul Gsell (*Rodin beszélgetései a művészetéről*) a női modellekről kérdezte a szobrászt, Rodin kijelentette: a női szépség gyorsan alakul át egyik állapotból a másikba. „Nem mondom éppen, hogy a nő is olyan, mint a tájék, mely a nap járása szerint folyton változik, de ez a hasonlat mégis majdnem találó. Az

igazi fiatalság, a szűz serdületlenség kora, mely telve van fiatal életerővel, és karcsú büszkeségében duzzadozva félni, de épp úgy sóvárogni is látszik a szerelmet, néhány hónapnál alig tart tovább. Nem is említve az anyasággal járó eltorzulásokat, a sóvárgás fáradtsága és a szenvedély láza gyorsan kinyújtják a test szöveteit és ellágyítják a vonalakat. A fiatal leány asszonnyá lesz, és ez már másfajta szépség, mely, ha csodálatos is, mégsem oly tiszta.” Elismerete ugyan a görög nők szépségét, azonban „legjava szépségük azoknak a szobrászoknak a lelkében lakozott, akik ábrázolták őket” – mondta. (Tökéletesen rimel ehhez Medgyessy 1944-es önportréja, melyben azt írja: [az] ógörögöknél magas fokú költészetet láttam. Ez már több volt, mint plasztika. Hűséges megfigyelésen alapuló, kitalált emberi formák. A rajtok levő ruha nem is annyira a valóságot, mint inkább a ritmust, a muzsikát szolgálja. Hát ilyen szobrászat is lehet? Ismeretlen világ kapuja nyílt meg előttem. Most kezdtem a mesterségembe beleszeretni.”

PARÓCZI ÁGNES:
TÉLI TÁJ (1978);

AZ ELŐZŐ OLDALON:
XANTUS GYULA:
ANYA ÉS FIA (1980)

(OLAJKÉPEK KISS JÓZSEF
ÉS KISSNÉ NAGY ILONA
MAGÁNGYŰJTEMÉNYÉBŐL)

Rodin szerint az emberi test (erejével vagy bájával) a legváltozatosabb képzeteket hívja elő. „E pillanatban virághoz hasonló, a törzs hajlása a virág szálát utánozza, a keblek, a fej mosolya, az üstök bozontossága a szirmok terjengésének felelnek meg. A másik pillanatban hajlékony folyondárt juttatnak eszünkbe vagy finom és merész hajlású cserjét [...] Máskor meg a hátra hajló emberi test rugónak látszik vagy szép íjnak, melyről Eros láthatatlan nyilakkal célozgat. Máskor viszont olyan, mint egy urna. Gyakran ültettem földre egy-egy modellt és meghagytam neki, hogy fordítson hátat, és kezét-lábát nyújtsa előre. Ebben a helyzetben csakis a hátnak a derék felé keskenyedő és a csípő felé szélesedő körvonala látszik, úgy, hogy egy ritka szép hajlású vázához hasonlít, egy olyan amforához, melynek fala a jövő életét rejt magában. Az emberi test mindig tükre a léleknek, és innen ered legtöbb szépsége.

Amit az emberi testben imádunk, ez több, mint szép formája, ez az a belső láng, mely áttetszően keresztülsugárzik rajta.”

Szinte ugyanezt írta Bródy Sándor (*Az asszonyi szépség* c., önálló könyvformát kapott esszéjében) a női minőség változékonyságáról, hogy „a legtöbb női szépség belülről árad kifelé, és kevés köze van a külsőségekhez. Ez pedig a nőiesség – megfoghatatlan, meg nem határozható, egyszerre szent és egyben égető – fluiduma.” Az anyaságra legalkalmasabb nő vonzza legjobban tekintetünket, a termékenység ábrázolása egyben a női (asszonyi) szépség kifejezése, ám a modern képekben már sem Éva anyasága, sem a Vénuszok örök-érvényű modellszépsége nincs meg. S ha Raffaello istenanyaként megfestett szeretője és Rubens meztelen, termékeny, rózsás húsú hitvese közül kellene választani, a férfiak többsége a buja fantáziával festett kép felé fordulna...

Az ideális nőtípusokról szólva, Bródy is feltette a kérdést: milyen az úgynevezett magyar nő? „A közfelfogásban, a nép fantáziájában a szép magyar nő ilyen: barna-piros arcbőrű, fekete szemű, fekete hajú. Középmagas, inkább erőteljes, mint madárhúsú. Fontos, hogy sok-sok apró és fehér foga legyen – és ha lehet – állán és arca egyik felén a vidám bájosságnak ama bizonyos kis gödre. Ez a sablon, de bizonyos, hogy a köztetszésben uralkodó.” Azonban a kisebb közösségekben a kivételesen szép nők kivételesen erősek, ízlésünket nem befolyásolja sem a Vénusz-, sem a Madonna-idea. Érdeemes volna talán a magyar női szépséget vidékenként, sőt falvanként megkülönböztetni? Nem igazán. Egy Heves megyei falucska, Kömlő szépe, a magas parasztlány Bródyt a kairói múzeum négyezer éves asszonyára emlékeztette – és mivel minden férfinak, minden művésznek bizonyára van egy ilyen „kömlői parasztlánya”, a magyar szépséget fölösleges valamilyen típusba sorolni.

A BOLDOGSÁGKERESŐ MOLNÁR C. PÁL

Molnár C Pál (1894–1981) művészetét ugyan inkább megtúrta, mintsem népszerűsítette a diktatúra – elsősorban egyházművészeti oeuvre-je, bibliai és Mária-tematikája miatt (a rendszer „puhulásával” csak a ’70-es években kapott újabb bemutatkozási lehetőségeket) –, ám a baráti kör és az emlékmúzeum életműfeltáró munkájának köszönhetően az itáliai neoklasszicizmust és preraffaelita látásmódot a grafikában és festészetben meghonosító római iskola egyik legjelentősebb hazai képviselőjének az 1980-as évek végén megkezdődött a reneszánsza. Molnár C. – a vallást és művészetet analógiába állító – Hegellel vallotta: „az igazi művészet a vallás megnyilatkozásának egy formája.” A Mintarajztanodából Szinyei magával vitte Fonyódra, azután a

svájci édesanya rokonságlátogatásai közben három tárlatot rendezett, amit párizsi tanulmányút és a Belvedere Szalon kiállítása követett; rendszeresen illusztrálta *Az Est*, a *Pesti Napló* számait, Kosztolányi, Molnár Ferenc, Szabó Lőrinc könyveit. Megnyerte az Ernst Múzeum 1927-es Egyházművészeti Pályázatát *Szent Ferenc-rajzsorozatával*, hároméves római ösztöndíjat kapott – ez után rendezte meg gyűjteményes kiállítását 1931-ben az Ernst Múzeum. A reneszánsztól örökölt figuratív-humanista, szecessziós-szimbolikus látást ötvöző metafizikus jelzőkkel illetik festményeit (*Angyali üdvözlete* 1929-ben Zichy Mihály-díjat hozott), a Párizsi Világkiállításon (1937) aranyérmes fametszeteit. A '30-as években sorra kapta egyházi megbízásait. Jelentős Mária-ábrázolásain az örök Anya és a trubadúrlírában, reneszánsz festészetben fölmagasztalt nőideál spirituális szépségét mutatta meg.

ÉNEKÓRA – MOLNÁR C. PÁL TUSRAJZA
(HÍRLAPI ILLUSZTRÁCIÓ)

Méltatói szerint a táj-improvizációk és emlékképek mellett műveinek legjellemzőbb vonulata a női szépség ábrázolása: „a nőben a lét titkainak hordozóját látta”, a sok helyzetben megfestett „örök nő” nem más, mint „a beteljesült boldogság jelképe”. Molnár C. Pál szerint „a szépség a boldogság kiapadhatatlan forrása” – s noha mindenben ott van, mégis föl kell azt fedezni. „A szép ellen elkövetett minden merénylet vérig sért” – idézte Csillag Éva, hozzátéve: „a művész feladata az, hogy tanítson és szépséget adjon a világnak.” Ez a szépség azonban nemcsak a Mária-jelenések közös jellemzőjéből fakad, hanem Molnár C. képei azt is üzenik, hogy minden élethelyzetben fölfedezhető.

Emeljünk ki most egy festményt és két grafikát az itt látható több mint húsz képből. Az életműben több változatban is feltűnő *Lupai Vénusz* aktján nemcsak a meztelen (a reneszánsz idomokat, klasszikus fürdőzési jeleneteket is idéző) testképre, hanem a természet ábrázolására is figyelni kell, a női test és a természet egységében kibomló harmóniára – és valamilyen nosztalgikus

emlékezéshelyzetre. A szerelemisten-nő idomai hajlékony intimitásukban alakulnak át a természet „univerzális szépségét” reprezentáló jellé; a táj, az előtte csöndesen hullámozó víz lesz a nő gondolatainak, érzelmeinek tükré.

Noha vannak kivételek, de Molnár C. Pál számos munkáján (grafikán és festményen) a nő nem tekint reánk, elnéz valahová, a képen belüli kommunikációs helyzet zárt. A hétköznapi szituációk közt a sport, utcai jelenet s figurális enteriőrkép is szerepel, mégis plasztikus dekorativitással – és érzéki vonalakkal, tónusokkal fejezi ki a női létezést; aktképein pedig bravúrosan

játszik a kitarulkozás és az elrejtőzés, a meztelenség és a szemérem, a test és az erotikával viaskodó szellem(iség) finom egyensúlyával.

Kosztolányi Dezső *Alakok* c. portrériportjaihoz Molnár C. Pál 1929-ben készített remekbe szabott illusztrációsorozatot. Nemcsak az eleve női „foglalkozások”, a *Kardalosnő*, *Primadonna*, *Modell*, *Telefonos kisasszony*, *Cseléd*, *Úriasszony* (az itt is bemutatott *Grófnő*), de a *Katona*, *Cukrász*, *Úszómester*, *Kalauz*, *Táncmester*, *Repülő*, *Fényképész*, *Súgó*, *Rendőr*, *Gyógyszerész*, *Cigány*, *Ékszerész* fejezeteinek élén is feltűnik a nő. Testképében nemcsak a

fizikai gesztus, a helyzet és mozdulat, de a szellem is tükröződik. Gyakori az erotikus (fizikai) képzetet szellemivé emelő olvasói szituáció – amikor a nő olvas (Molnár C. másik lapján énekórát vesz), így meztelenségét (vagy a felöltözve is kihívó idomait) mintegy semlegessé teszi, nem vesz róla tudomást: az olvasó nő a test és intellektus harmóniájára utal.

MOLNÁR C. PÁL LUPAI VÉNUSZ FESTMÉNYE;
LENT A GRÓFNŐ ILLUSZTRÁCIÓJA
KOSZTOLÁNYI ALAKOK C. SZOROZATÁBÓL

Kosztolányi *Grófnőjének* illusztrációján nemcsak a Molnár C.-művészcsoport mutatkoznak meg, hanem a költő finom iróniája is. Olvassuk a grafika mellé Kosztolányi bevezetőjét: „(A szeme kék. A szeme kék. A szeme kék. Háromszor kell ezt leírom, mert annyira kék a szeme. Fiúsan nyírt fekete haj, nőies-kicsiny homlok, feltűnően szűk felsőajkak. A gótai almanach szerint huszonnyolc éves, valójában tizennyolcnak látszik. Törékeny, de erős, izmos. Tenniszezik, korcsolyázik, lovagol, vadászik. Vítórrel vív. Talán boxol is. Arcán semmi rizspor és festék, olyan természetes, selymesen fénylő rózsaszín, mint a frissen szelt prágai sonka. Halántékán kék erek. Ezekben folyik a kék vér. A grófnő mögött ősök, történelmi névvel, hűbéri érdemekkel, zászlósúruk, comesek végláthatatlan sora és – mellékesen – 35.000 hold. Holdkórosan bámulok rá. A grófnő helyet mutat egy karosszékekben, de mihelyt leülök, fölugrom. Egy fehér agárra ültem. Az agár nem sértődik meg, udvariasan leszáll heverőhelyéről, elnyúl a szőnyegen.)”

KIÁLLÍTÁSI ENTERIÓR
MOLNÁR C. PÁL HÍRLAPI
GRAFIKÁIVAL

A PILLANAT VARÁZSA ÉS AZ „EGYETEMES BIZALOM”

„Mulatságos, amit mondok, de én, a modern szobrász a konzervatív festőkön kezdtem, mert festő akartam lenni. A múzeumban a múlt századbeli képeket nézegettem, és mindenáron utánozni akartam őket. De nem ment, akármilyen jól megcsináltam, öntudatlanul is éreztem, hogy ez nem eredmény – írta Medgyessy vallomásban. – Medikus koromban a boncolásoknál lassanként ráébredtem az emberi test formáira, és rajzoltam. Amíg a többiek a kinyitott hulla fölött keresgéltek az anatómiai tudnivalókat, én hátul lázasan rajzoltam,

és még mindig nagy reményeim voltak a festészetet illetően.” *Hivatás* alcímmel ugyanitt olvasható: „A halottak tanítottak meg rá, hogy nem a gyógyítás a hivatásom. [Az órákon] csak a boncasztalon lévő békés, elpihent testet láttam. A formákat és a vonalakat... Rajzoltam a jegyzetkönyvembe. Ahogy gyűltek a halottak a fehér lapokon, úgy nőtt bennem a művész, úgy veszett ki belőlem az orvos.”

Medgyessy azt is többször fölelegette, hogy a szobrai a rajzaiból kelnek életre. *100 rajz* címmel önálló grafikai válogatása készült, barátja és az életmű katalogizálója szerint mintegy három-négyezer rajz maradt a hagyatékában. „A rajz nála az emlékezés volt egy-egy alakra, mozdulatra. [...] Sokat rajzolt, figyelte az emberek magára-feledkezett mozdulatait [...] rajzai mindig az élet egy-egy jelenségét jegyzik fel, nem elképzelések, nem kitalált mozdulatok, még kevésbé beállított modellpózok” – írja László Gyula. Arc- és mozdulat-tanulmányai, aktgrafikái szintén ilyen ellesett pillanatok.

KÉT AKT –
MEDGYESSY FERENC 1930-AS
DIÓPÁC GRAFIKÁJA

A kisplasztikától köztéri bronzműig több változatban feldolgozott *Táncosnő* mellett a legismertebb talán az 1917-es *Szoptató anya* (mely haraszti kőből is elkészült). Modellje Maria Kienich és Ilonca nevű lánya volt – 1916–17 telén született Brezinyben, katonaeorvosi szolgálata alatt. Sz. Kürti Katalin írja, hogy a nőhöz mély és tartós kapcsolat fűzte, hallatlan gyöngédséggel ábrázolta a kislányt és anyját. Kevés olyan plasztikai alkotás van a magyar képzőművészetben, mely a monumentalitás és az intimitás, bensőségesség ilyen tökéletes összhangjában született volna. A monumentalitást a belülről sugárzó szeretet, a törékeny, új életről való gondoskodás, a védelem és az anyaölben megtestesülő feltétlen, egyetemes bizalom teremtette meg.

SZOPTATÓ ANYA
MEDGYESSY FERENC GRAFIKAI VÁZLATA
ÉS BRONZ KISPLASZTIKÁJA

NŐK – MAGÁNY – MÉLTÓSÁG

A következő nagyobb kiállítási egység festőművésznők képeiből lett válogatva. Legelőbb az tűnhet föl, hogy a 22 kép csaknem fele egyáltalán nem ábrázol nőt; néhány kompozíción szimbolikus vagy jelzésszerű a jelenlét; csoportban vagy a férfival párban jelenik meg másutt az asszony – csak néhány olyan mű található a ciklusban, melyen konkretizálódik a szerepreprezentáció. Tehát a szimbolikus-metaforikus motívumok és helyzetek nőiességgel való esetleges analógiába állítása ugyanannak az értelmezői olvasatnak, jelentéstudajdonításnak az eredménye, melyről a bevezetőben volt szó. B. Séday Mária őszi kerti virágai és Csernó Judit – a magára maradt asszony emlékerét is jelölő – udvara megengedi az allegorikus nőolvasatot.

CSERNÓ JUDIT: UDVAR (1975)

V. Bazsonyi Arany három (mintegy tragikus családi sorsot idéző) csonkozott fatörzse, Szántó Piroska *Szivárványa*, Paróczy Ágnes nonfiguratív *Téli tája* is ezt a sort folytatja; Zöld Anikó *Tája*, Koszta Rozália *Utcája* és Mártonfi Benke Márta Van Gogh-reminiscenciája azonban nem mutat ilyen tulajdonságokat. Semlegesnek mutatkozik ebben a tekintetben Bontáné Bencze Lilla rekesz-zománca és Mersits Piroska hazafelé tartó párja (a lírai-konstruktív női szimbólumok és a hideg téli estével dacoló játékos hajlékonyság ellenére). Cora Erzsébet mozgalmas, eleven lüktetésű *Csendélete* az emlégyűjtő, érzelmi zsúfoltság helye (szürreális leltár, valóban „asszonyi” attribútumokkal); a szorongás kifejezője Jánosházi Ágnes esti képe, de az *Álom* sem a repülés boldogsága, hanem sokkal inkább a talajvesztés kétségbeesése. Vajda Júlia *Párisa* már az identifikáció jegyében született emlékebe szótt, egzisztenciális önértelmezés; Markó Erzsébet *Kusza emléke* pedig a meg nem értés, az elfordulás és elmagányosodás drámai megfogalmazása.

DOBI PIROSKA: TÁNC (1997, FENT);
JÁNOSHÁZI ÁGNES: ÁLOM (1979, BALRA);
MARKÓ ERZSÉBET: KUSZA EMLÉK (1979)

Szinte alig látunk ideálfelmutatást, talán csak Macskássy Izolda selyem festménye keresi az ábeli rengetegben az ünnepit. Dobi Piroska *Tánc* című képe a testből való spirituális női átlényegülés extatikus önfeledtségét mutatja be; majd valamilyen pasztellenen melankólikus asszonyi hangulat sugárzik át a Deák Ilonaképen, a *Romkert* nosztalgijának lebegő ünnepélyességéből azonban inkább a méltóság, mint a boldogság tükröződik vissza.

Kiss József és Kissné Nagy Ilona két évtizede gyűjti a kortárs és a modern művészet darabjait, negyedfélszáz alkotótól van műtárgyuk, s egy-egy összeállításnál a legkülönbözőbb szempontokat tudják érvényesíteni, ezért nem véletlen, hogy ezúttal is az ő kollekciójukból került ki a tárlat törzsanyaga (a női művészek és a férfiak női témáról festett képei). Éppen egy évvel ezelőtt láthattuk tőlük Balmazújvárosban 100 művész 100 alkotását (60 év tükrében: a kortárs magyar képzőművészet 1949–2009 közötti időszakát, kedvenc gyűjtői korszakukat reprezentálva). Ezt megelőzően bemutakoztak a debreceni Vasutas Művelődési Házban; két újabb válogatásukat tarták közönség elé (januárban *Debreceni kötődések – kötődés Debrecenhez* címmel; s az akadémiai székházbeli kiállítással szinte egy időben az idén 55 éves Hajdúsági Nemzetközi Művésztelephez köthető alkotók munkáiból válogattak a bősörményi tárlatra a Sillye Gábor Művelődési Központ galériájában).

DEÁK ILONA:
ROMKERT (1981, FENT);

JÁNOSHÁZI ÁGNES:
ESTE (1978, LENT)

FÉRFIAK – NŐKRŐL

A legváltozatosabb sorozat az a majd' félszáz kép, amely *Férfiak nőkről* festett műveiből áll. Itt a női sztereotípiák (és a szerepek: pl. a dolgozó, pihenő, ünneplő, fürdő nők és asszonyok; anyák és gyermekek, álom- és emléképek) ugyanúgy jelen vannak, mint az élményszerű és allegorikus helyzetek. A legkülönbözőbb műfajokra kapunk példát: olvasó

zsánertől (Bényi 1964, Borsos 1968) az expresszív és a gráciásan szimbolikus táncosig (Bényi 1964, Burai 2009); a csendélettől – ahol a portré a csendélet része (Paizs László 1965, Bolgár József 1981) – az aktig (Bényi 1963, Nagy Előd, 2005). Ebben a műfajban Holló László (1935) a szabadsághiányt kifejező anatómiai torzítást, Halvax Gyula (1960) a mitológiai utalást alkalmazza, Eigel István (1983) *Zsuzsanna és a vénék* témáját gondolja újra; Szász Károly István zománcán (1968) pedig fölfedezzük a picassói téma, az *Avignoni kisasszonyok* „négygráciás” parafrázisát. Játék és filozófiai jelentés keresés, festői önkifejezés és művészi élményfoglat, az identifikáció és a világhoz való

viszony megfogalmazása, felmutatás és keresés ötvöződik ezeken a munkákon. Kiemeljük még Zombori László hiányélményéből már-már a madáchi küzdelmes reményt fogalmazó farostképét (*Tavaszdodik*, 1975) és Darabont Tamás – a nyomasztó történelmi korszak jeleit magán viselő arctalan, így a személyes helyett kollektív sorsot szimbolizáló – öregasszonyát (1973). S Duncsák Attila rivalizáló nőalakjait (*Ellentétek*, 2001); Szentgyörgyi Kornél konstruktív-dekoratív, szimbolikus szürrealizmusával a formai (és a szellemi) absztrahálás felé tartó munkáit (*Kosztümös nők*, 1980; *Lebegés a város felett*, 1981; *Színházi*

jelenet, 1982). Topor András pedig két szuggesztív műtermi jelentében (1977, 1990) mutatja be a festő és a modell démonikus, allegóriai vágytól fűtött összecsapását; valamint a modell – testvalóságból, emlékekből, benyomásokból, vázlatokból és festői feladatból (egyszerre expreszív, szürreális, archaikus, tárgyiasult, élményrétegekből) szintetizáló – képpé válásnak folyamatát.

AZ ELŐZŐ LAPON, FENT:
BOLGÁR JÓZSEF: CSENDÉLET (1981);
NÉGY GRÁCIA – SZÁSZ KÁROLY ISTVÁN
1968-AS REKESZZOMÁNCA (LENT)

TOPOR ANDRÁS: MŰTEREMBEN (1977)

Xantus Gyula *Balett* (1983), illetve *Anya és fia* című (1980) képein a figurába és helyzetbe bele van sűrítve idő és tér, érzelmi motiváció és egzisztenciális következmény (már-már lélektani, egyéni sorsot és kollektív élményt összegző festői analízisről beszélhetünk).

Ezeknek méltó párjai Józsa János munkái, különösen a *Kurázi mama és gyermekei* fametszetes illusztrációsorozatának lapjai (az 1970-es ciklusban drámai módon ötvöződik az alpmű inspirációja a grafikus valóság-élményével. *Élet c.*, 1972-es színes linómetszete (lásd a reprodukciót, balra) pedig mintegy a tárlat embléma-képe is lehet. A kitárulkozás és elrejtőzés, a fiatalság és

öregség, a születés és halál, a kapaszkodás és lebegés, a nő és férfi, a meztelen test (mint életszimbólum) mögött a felöltözött és folyton változó környezet, a nappal és éjszaka, a szorongás és reménykedés, a szépség és fájdalom. Mindaz, ami együtt és egyszerre: a vágyakozás és megismerés.

VÁGYAKOZÁS ÉS MEGISMERÉS

Idéztem a bevezetőben Kalmár Györgyöt (esettanulmányát a nő test és igazság figuratív kapcsolatáról), aki hangsúlyt helyez arra, hogy egy adott kultúra elvont fogalmai is alapvető kapcsolatban állnak a testről (nemiségről) alkotott elképzelésekkel (értve alatta a nemek és vágyképzetek fogalmát is). Egy kultúra mélységeit (időben, társadalmi kontextusában) ezért akkor lehet igazán megérteni, ha egyrészt megvizsgáljuk, milyen szerepet kapnak a nők (nem véletlenül beszélünk matriarchális és patriarchális társadalmakról), illetve: miként látják a világot a nők, és hogyan reprezentálják önmagukat benne. A nemiség és az igazság felfogása meghatározza a világhoz és megismeréshez való viszonyulásunkat; illetve a másik nem (vágyainak és testének) ismerete vagy nem-ismerete azt a képet is befolyásolja, amit a másiktól alkotunk. Igen ősi tradícióról van szó. A Genézisben Éva szakított a tudás fájának gyümölcséből (Éva hord ki bennünket és ad életet nekünk), ekképp a tudás „fallócentrikus hagyománya” szerint a vágy (és fantázia) végső tárgya a nő (mint a megismerés helye).

Azt hiszem, hogy ez a kiállítás (ha nem is ad választ a 20. századi magyar nőreprezentáció egészére, de) segít legalább néhány kérdés megfogalmazásában; s ha nem is fogjuk sokkal jobban megismerni vagy megérteni a nőt, de jobban ismerjük és értjük majd a 20. századi magyar képzőművészetet.

(AZ ITT KÖZÖLT SZÖVEG A 2018. JÚNIUS 22-ÉN A BALMAZÚJVÁROSI SEMSEY KASTÉLYBAN ELMONDOTT MEGNYITÓBESZÉD SZERKESZTETT ÉS BŐVÍTETT VÁLTOZATA.)

SZENTGYÖRGYI KORNÉL:
LEBEGÉS A VÁROS FELETT (1981);

KISS JÓZSEF ÉS KISSNÉ NAGY
ILONA MAGÁNGYŰJTEMÉNYÉBŐL

MEGÉRTETTE – MERT SZERETTE

Büttner Helén (1861–1943) festészetéről

Külön mítoszvilág címmel rendeztek konferenciát 2016 májusában Anarcson, a Czóbel-kúriában az alkotó nők magyar irodalom- és művészettörténeti helyéről. Ezen a szimpóziumon tartottam előadást Büttner Helén festészetéről („*Megértette – mert szerette*”). A csekély szakirodalmi anyag tanulmányozása mellett a Jósa András Múzeum Büttner-hagyatékának áttekintése nyújtott segítséget ehhez). A bevezető már megjelent korábban a *Néző • Pont* 2016/június–júliusi számában, ezúttal a teljes szöveget adom közre (Büttner munkáira a balmazújvárosi tematikus „női” kiállítás irányította vissza a figyelmemet).

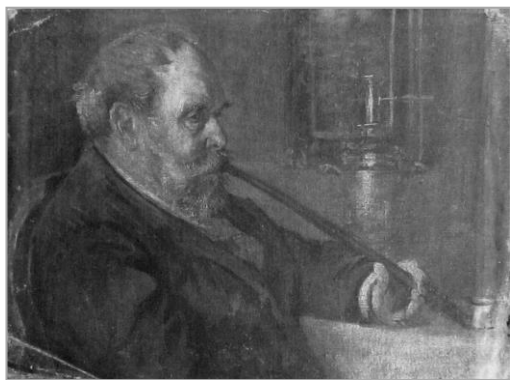
A kedvenc lova neve után (és nem jellemzően női habitusa miatt) Bobnak szólított festőnő meghatározó egzisztenciális élménye a hiány, az alkalmiság – és a játék, mely az alkalmiság fölillantotta teljesség felé mutathat. A kettő viszonya paradox, hiszen az alkalmi jellegben inkább a vázlat spontaneitása, nem pedig a beteljesülés lehetősége van benne, ám ez a paradoxon működteti Büttner festészetét. A pillanat megragadása, a percélmény, a múlandóság, az éppen változás és átalakulás-félbemaradás kifejezése formálja gondolattá a látványt. Tanulságos volna a képek ilyen szempontú értelmezéstörténetének vizsgálata, Büttner Helénre viszont nem sok elemzés utal, a Czóbel Minkával – Weöres Sándor szerint „a modern magyar líra legnagyobb előfutárával” – való kapcsolata miatt született néhány írás róla. (Tálas Anikó Minka és Helén barátságát mutatta be, feldolgozva német nyelvű levelezésüket is; Margócsy József a Czóbel-család iratainak gondozása közben figyelt föl a ’fiús’ lány szerepére; Czóbel Minka apropóján emlékeztetett Büttner Helénre Kis Margit, Deák-Takács Szilvia, Németh Ványi Klári; az életében megjelent méltatást pedig maga Czóbel Minka írta meg 1902-ben Lyka Károly folyóiratában, a *Művészetben*).

BÜTTNER HELÉN ÖNARCKÉPE (FENT);
EGY JELLEMZŐ FOTÓ BOBRÓL, CIGARETTÁVAL A SZÁJÁBAN

Tálas Anikó sajnálja, hogy a 19. század végén arisztokrata körökben ismert alkotó újralfedezése elmaradt. „Korában kedvelt állat-, sport- és portréfestő volt, festészetéből élt, jobbára az arisztokrácia igényeit elégítette ki. Halála után elfelejtették, [...] a képzőművészet sohasem fedezte fel újra. Életéről keveset tudnak, festményei, rajzai közül csak keveset találhatunk meg manapság, és egyetlen múzeumban sincsenek kiállítva” – írta.

Érdeemes foglalkozni a torzóban maradt életművel abból a szempontból, hogy az alkalmisághoz köthető folyton-változás élménye adta azt a sajátos (olykor naiv-ösztönös, egyszerre bájos-sebezhető atmoszférát, máskor professzionálisan precíz és tudatos) kompozíciós készséget, amelyet a töredékes hagyatékrész is képes visszaadni. Festményein és kedvelt állatrajzain ugyan az anatómiai teljesség és a környezettel való viszony dinamikus, harmonikus bemutatására törekedett, nem feltétlenül a szépség, sokkal inkább az igazság foglalkoztatta őt. Ez ugyanúgy kifejeződik állattanulmányain (ludak, lovak, tehenek, őzek, madarak, vadak), mint a tájképvázlatokon, figurális képeken, portrékon. Karakterérzékenysége kitűnik a többi közt Vay Evelin és Czóbel Imre (ők voltak Minka szülei) portréinál és Czóbel Minka sógornője, Aranyosi Mednyánszky Margit arcképénél.

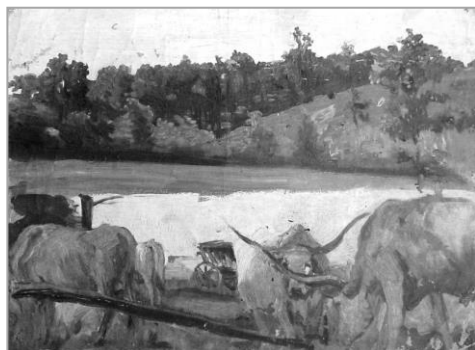
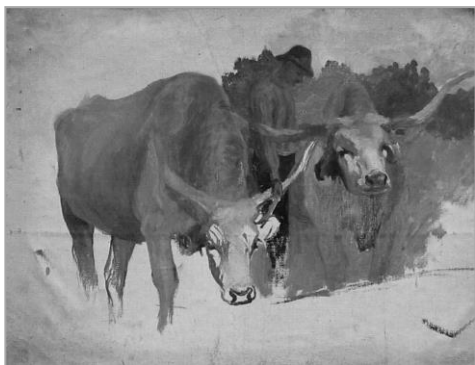

CZÓBEL IMRE (MINKA ÉDESAPJA) ÉS ARANYOSI MEDNYÁNSZKY MARGIT (CZÓBEL ISTVÁNNÉ) PORTRÉJA – BÜTTNER HELÉN FESTMÉNYEI

Még az állatrajzokon is a karakter foglalkoztatta: miképpen mutatkozik meg a jellem az állat tartásán és mozgásán; a fázisképek, félbehagyott anatómiai és környezeti vázlatok pedig azt reprezentálják, hogyan lesz kép az élményből, hogyan lehet az eltűnő pillanat illúzióját egy festményen visszaadni.

„Egy őszinte művész” („Un artiste sincère”) – idézte föl a *Művészet* 1902. évi 6. számában (369–373) Czóbel Minka az 1891-es *Figaro Salon* rovatának Büttner Helénről szóló szép jellemzését, amelyet a párizsi kiállításon (*Champs de Mars*) bemutatott „magyar ökrei” inspiráltak.

„Minden ecsetvonása, minden rajzvonalja, az őszinte komolyság eredménye. Ha valamely tárgyánál csábítja a színek mámorja, a világítás költészete, nem mer hozzá nyúlni addig, míg biztos rajzzal, igaz meggyőződéssel a skelétumot alá nem szerkesztette. Érti a vonalakat, s meg is akarja érteni, erről tanúskodik ezer és ezer tanulmánya, melyeket állatkertekben, vásártereken, vágóhidakon, máramarosi pásztorok között, vagy cigánytanyákon készít. Mert bár tájképekkel és emberi alakokkal is foglalkozik, az ő birodalma az állatok világa, a mi ismét természetes kifolyása művészi temperamentumának.”

BÜTTNER HELÉN „ÖKRÖS”
FESTMÉNYEI A NYÍREGYHÁZI
JÓSA ANDRÁS MÚZEUMBAN

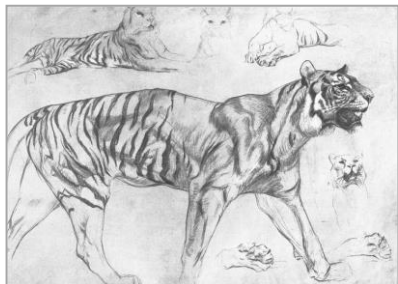
Ezt a fajta tematikus érdeklődést (a téma szeretetét és az ábrázolt valóság-részhez viszonyuló alázatát, a pillanatba feledkezés örömét, majd az élmény kritikus önreflexióját) bizonyítják a Büttner Helénről szóló leírások, emlékezések. Erről tanúskodik a nyíregyházi Jósa András Múzeumban két nagyobb részben 1969-ben és 1998-ban leltározott mintegy száz, jellemzően vázlatmű is. Takács György mentette meg Czóbel Minka levelezését, fotóit, könyveit, valamint Büttner Helén több képét, vázlatát az államosító pusztítástól. – A Czóbel-család utolsó lakója, Emma, 1949 januárjában halt meg, s Margócsy István közleményéből tudjuk, hogy 1950-ben egy egész zsáknyi irat és sok kép került a nyíregyházi megyeházára: a képek elsősorban Büttner Helén rajzai, vázlatai, festményei (ezek lettek leltározva 1969-ben).

Az 1902. évi *Művészet* melléklete jellemzően Büttner Helén állatábrázolásainak reprodukcióit adta közre; s java részt állatokról készült festmények, pasztellrajzok, olajvázlatok lelhetőek föl a nyíregyházi gyűjteményben is. A folyóiratbeli szűkebb válogatás reprezentatív anyag; míg a második esetleges – a múzeumi kollekció mégis jobban rávilágít Büttner Helén alkotói módszerére, habitusára és gondolkodására, érzelmileg megalapozott művészi világszemléletére. Czóbel Minka interpretálásában olvassuk:

„Az állatoknál a mozdulatok és vonalak szépségét nem korlátozza a póz s konvenció. Nem fődí takaróruha, melynek előzékeny ráncai még egy kisebb rajzhibát is elsimíthatnának. Itt a művész és a modell szemben áll egymással, teljes őszinteségből, kérlelhetetlen nyíltságban.”

Sok kitartást, figyelmet igényel a művésztől, hiszen az (állatkerti) oroszlán például állandó ideges mozgásban van (szintén izgalmas művészi feladat a vágatató ló és a repülő madár ábrázolása). Büttner Helén útját is *„törhetetlen erély és kitartás egyengette [...] Nem tartotta vissza sem gyöngye egészsége, sem anyagi viszonyainak nehézsége”*.

BÜTTNER HELÉN ÁLLATKERTI TIGRIS- ÉS OROSZLÁNTANULMÁNYAI (MŰVÉSZET, 1902/6. SZ.)

Büttner Helén 1861. május 24-én született Berlinben, evangélikus családban, és magyar felmenői is voltak. „Vágyódott Magyarország után, a pusztára, a fehér ökrök, a száguldó csikók közé, s mikor szülei örökre elhagyták Berlint, s jobb viszonyok reményében Amerikába indultak, ő is útra készült, álmai hazája, Magyarország felé. Nagy volt a csodál-

kozás a berlini kultuszminisztérium hivatalnokai között, mikor ez a kis, jelentéktelen, ágról szakadt művészgyermek megköszönte nekik a nemrég elnyert ösztöndíjat, s kijelentette, hogy itt hagy mindent, jóakarókat, pártfogókat s megy a nagyvilágba, mert itt a korlátok között tönkre megy művészi egyénisége. Mestere, Meyerheim Pál is csak rázta fejét, s nem éppen biztató tanácsokat adott a fiatal művésznőnek. Meyerheim ismerte az életet, Büttner Helén még akkor nem, de bárhogy is ismeri, csak úgy ment volna a maga útján, mint mindig, azelőtt is, azután is.” A családfő dekoratív festő volt; mikor a szülők Amerikába mentek, Helén a berlini Művészeti Akadémia hallgatója volt. Büttnernek volt egy rajztanárnői diplomája – és 300 márkája. Diplomájának nem vette hasznát, pénze elfogyott.

BÜTTNER HELÉN „LOVAS” FESTMÉNYEI
AZ ANARCSI CZÓBEL-KÚRIA KERTJÉBEN
(A NYÍREGYHÁZI JÓSA ANDRÁS MÚZEUM
GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

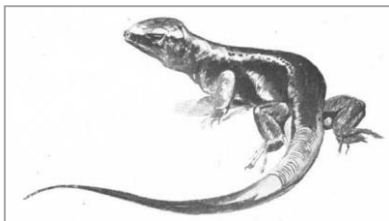
Az Andrássyak/Zichyk pártfogásával Tápiószentmártonba utazott, hogy láthassa a világ leghíresebb lovát, *Kincsemet*. Ez inspirálta később több lovas képét. Megrendeléseket kapott, az egyik megbízással került Podmaniczky Géza kiskartali kastélyába: a báró és felesége, Degenfeld grófnő lett Büttner Helén pártfogója; itt festette a *Champs de Mars*ban sikeresen bemutatott ökreit. Vadászképei kerültek

Forgách László gróf és Wesselényi Béla báró birtokába: mindenkit megragadott, hogy Büttner Helén (kedvenc lova neve után *Bob*) biztosan üli meg a lovat, és lóhátról, mozgásban tanulmányozza a témát. Czóbel Minka írja:

„Számталanszor megfigyeltem, minő elismeréssel vannak iránta az ottani művésztársak, különösen az állatkertben dolgozó szobrászok tekintik [...] igaz kollegájuknak [...] Az elismerést azonban mindig szinte félve, mintegy meg nem érdemlett valamit, utasítja vissza.”

Megjegyezte azt is: csak egyszer látta elismerésnek örülni: a Frémiet nevű állatképfestő az utcán szólította meg, felidézve az évekkorábbi kurzusán készült anatómiai rajzait. Sem előtte, sem utána nem készített hasonló rajzokat senki az ő iskolájában. „*Vous comprenez la bête*” (Őn érti az állatot) – mondta. Érti, mert szereti, rajongó, gyöngéd és odaadó szeretettel.

„Ha ezeknél, s még inkább az állatkertek nagy ragadozóinál, a hatalom, az erő kifejezése ragadja el, úgy épp oly teljes odaadással ügyeli és festi az apró csirkéket, a piros fejű kis pulykákat, a varjúkat, gyíkokat, bogarakat. Valóságos élvezet neki, a legkisebb részlet tanulmányozása, megfigyelése, s ez élvezet még fokozódik, ha átmehet az összhang, a színek, a hangulat élvezetéhez. De mintegy aszketikusan kerüli ezen élvezeteket – mert túlságosan szereti őket –, s csak mintegy jutalmul, sikerült tanulmányok után, engedi meg magának néha-néha.”

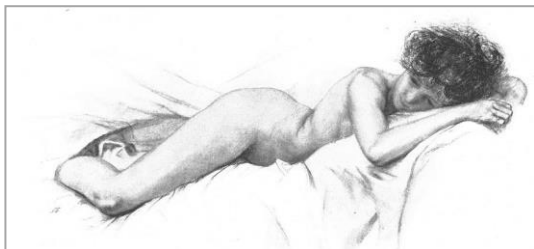

BÜTTNER HELÉN GYÍKTANULMÁNYA (MŰVÉSZET, 1902/6.) ÉS BAROMFIUDVAR RÉSZLETE (JÓSA ANDRÁS MÚZEUM, NYÍREGYHÁZA); A SZEMKÖZT OLDALON: NŐI AKTGRAFIKÁJA (MŰVÉSZET, 1902/6.) ÉS FÉRFITEST-TANULMÁNYA (JÓSA ANDRÁS MÚZEUM, NYÍREGYHÁZA)

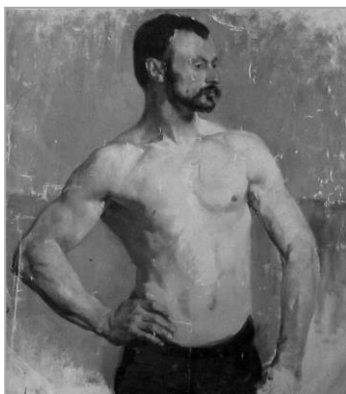
Czóbel Minka cikkét 12 Büttner Helén-munkával illusztrálta a *Művészet*; és Menyhért Anna jegyzi meg: ugyanez a szám reprodukálta Olgyai Viktor egyik képét, akivel Czóbel Minka majdnem viszonyt alakított ki. (Tálás Anikó idézi föl a két nő közötti affért, a már-már szakításhoz vezető konfliktust, amit az okozott, hogy Czóbel Minka Olgyaival kapcsolatba került – végül nem ment férjhez hozzá, hanem Bobbal utazott el Párizsba.)

Büttner Helén 1908-ban (a közös párizsi út, több rövidebb-hosszabb látogatás után) költözött Anarcsra Czóbel Minka invitálására. 1889-ben találkoztak először; Minka ezt írta Mándokról Justh Zsigmondnak december 3-án: *„Egy kis festőné van, a Helén Büttner és engem nagyon érdekel. Sajnálom, és úgy szeretem: Az egész vadásztársaságot festi. Szegény, sokszor belefárad, de a kenyér, a megélhetés lehetősége nagy hatalom.”* [...] „... ma kaptam tőle egy igen szép kis skiccet: két szántó ökör, szabolcsi hangulat turáni nyugalom”. [...] *„Tegnap elment innen a kis festőné, Büttner Helén. Igen megszerettem”* – írta szintén Justhnak 1890 januárjában Anarcsról; és egy hónap múlva (február 14-én) Mándokról: *„Reggeli sétám mindig a kis festőnéhez, Büttnerhez: ki itt a vadásztársaságot festi.”*

A levelezések szerint a kapcsolatot Czóbel Minka kezdeményezte, 1890-

től a két nő levelezni kezdett (s összesen több mint 500 levélváltás történt köztük). A levelezést feldolgozó Tóth Anikó közli, hogy Helén 1891-ben egyre többet időzik Kiskartalon, Pesten kiállításokat látogat; Wesselényi Bélánál dolgozik, 1894 első felében Párizsban; 1895-ben Boncidán Bánffy Miklós arc-képét festi, 1896-ban Kartalon van; a karácsonyokat Anarcsra tölti. Párizsból rendszeresen ír Minkának kiállítási élményeiről: „... azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a beszámolókat tájékoztassák Czóbel Minka szellemi horizontját is. Helén leveleiben sok rajz található, hol egy-egy kiállításon szereplő képet tesz

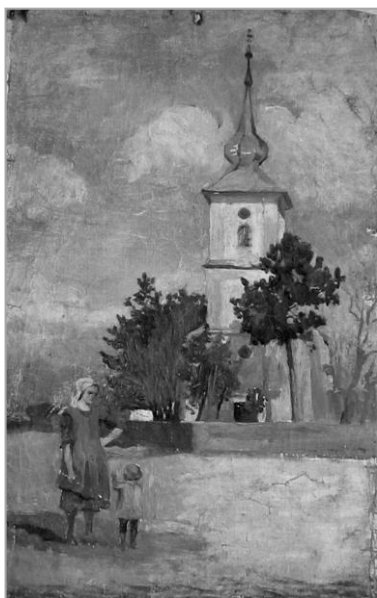
Minka számára szemléletesebbé, hol valamilyen technikai dolgot magyaráz rajzon keresztül, hol pedig csak díszítésre szolgálnak az apró vázlatok” – állapítja meg Tóth.

1908-tól élt Anarcsra; 1943. augusztus 24-én halt meg, egy helyre temették őket. Margócsy József számol be a 71 éves művész végrendelet fogalmazványáról, ebben arról nyilatkozik, hogy halála után a kiskartali és anarcsi műtermeiben található minden képet, összes vázlatát a Szépművészeti Múzeumnak hagyja.

„Hosszú évtizedeken át itt éltem a magyar földön, Magyarországot második hazámnak tekintettem, a magyarokat szerettem, minden erőmmel és tehetséggel igyekeztem a magyar művészetnek hírnevet és dicsőséget szerezni, miért is az volna leghőbb vágyam, ha a festményeim közül azok, amelyeket a Szépművészeti Múzeum akkori igazgatója arra legérdemesebbnek tart, néhány darab a m. k. Szépművészeti Múzeum falát díszítené. A többi kép és vázlat pedig az igazgató tetszése szerint vagy a Szépművészeti Főiskolában tanulmány céljaira gyűjteményszerűleg kezelendő vagy pedig értékesítendőek lesznek. Ez utóbbi esetben az azokból befolyandó vételár teljesen szegénysorsú, kiváló képességekkel rendelkező magyar színésznővendékek külföldi tanulmányútjai céljára lesz 'Büttner Helén festőművész' névére segélyképpen felhasználandó.”

Mint tudjuk, ez az önbizalomról, művészi öntudatról és odaadó szeretetről egyaránt tanúskodó szándék nem valósult meg. Művészetét sem annak önértéke miatt, hanem Czóbel Minka látókörébe kerülve vették figyelembe, és a populáris érdeklődést is kapcsolatuk lehetséges pikantériája táplálta.

De vajon változik-e a megítélés, ha (Radics Rozi megfogalmazása szerint) „a csúnyának, magányosnak tartott vénkisasszony egy férfiasan viselkedő nővel él együtt; talán leszbikusok voltak(?)” Menyhért Anna – a nőirodalmi

hagyományról, „a másság kánontalan-ságáról” szóló tanulmányában – a csúnyaságot a boszorkány-sztereotípiából eredezteti, a korrigáló „csúnya tündér” Márton László által használt fordulatát idézve, és nem zárja ki a két nő anyagi függetlenségre alapozott ún. „Boston marriage” (nem leszbikus) kapcsolat lehetőségét. (A háború előtt többször is voltak Párizsban, két szobát béreltek, az egyikben Helén rendezte be a műtermét.) S Menyhért Anna nehezményezi: az irodalomtörténet-írás „vak maradt erre a szempontra; föl sem merült a boldog leszbikus párkapcsolatban élő, vagy a sorsával elégedett, háztartását barátnőjével, nővérével és annak gyermekeivel megosztó nő lehetősége”.

BÜTTNER HELÉN FESTMÉNYEI:

CZÓBEL MINKA EGY PARASZT-
LÁNNYAL BESZÉLGET;
SZÁNTÁS AZ ANARCSI HATÁRBAN
(LENTI KÉP);

AZ ELŐZŐ LAPON: ANARCSI ANYA
ÉS GYERMEKE, HÁTTERBEN A
FALUSI TEMPLOMMAL

(JÓSA ANDRÁS MŰZEUM,
NYÍREGYHÁZA)

Margócsy József írja (*Az anarcsi Czóbel család iratai*), hogy a Mednyánszky Lászlóval, Justh Zsigmonddal és Büttner Helénnel (főleg az utóbbival) folytatott levelezés a művészi szabadság, a lélek szárnyaló lehetőségeinek segítése mellett arra a vágyra is kitér, hogyan lehet szabadulni a társadalmi konvencióktól. „A festőnek ez sikerült – állította Margócsy –, ezt a tervét peregrinus életében gyakorlatilag valósította meg. Minkának sokkal erősebb kötődése volt Anarshoz, a tájhoz, a kerthez, ráadásul a remélt, gyakran megfogalmazott elvágódás gyakorlati megvalósításához már semmi anyagi lehetőség nem maradt, s nem szakadhatott el dzsentrí környezetétől.”

Margócsy figyelmét nem kerüli el, hogy Minka leveleiből következtetni lehet arra: Helén nehezen állt kötélnek az anarcsi letelepedést illetően. „Szívós harcába kerülhetett, míg Büttnerrel elfogadtatta ajánlatát, s az anarcsiak is megbarátkoztak a 'helyzettel': Helén ott Minka vendége, ilyenhez Minkának joga van, hiszen saját apanázsa terhére gondoskodik barátnője eltartásáról. A század elejére már valóságos családtag: a kapott levelek legtöbbszörében a végén üdvözlés szól neki is (a közelebbi ismerősök már becenevét – Bob – is használják), bár az I. háború kitöréséig többet van távol (olykor Minkával együtt), elsősorban Párizsban.” Az állatképeivel aratott sikert újságkivágatok tanúsítják; már itthon sem ismeretlen: kiállításokra hívják, s egyre több arisztokrata megrendelője, művészbárátja van, akik közül többen megfordulnak Anarcon, valamint Nagyóron is.

Büttner Helén festészetének értelmezéséhez nem releváns szempont a nemi identitás. A festői *oeuvre* sem mutat szoros rokonságot Czóbel Minka írói munkásságával, habár volt egy közös művük – Minka drámája Párizsban jelent meg Polignac fordításában, a magyarul kiadásra nem került (buddhista tanulmányok nyomát is őrző) *Lélekvándorláshoz* (1897: *La migration de l'ame*) Büttner Helén rajzolt jól sikerült illusztrációkat.

A nő és nő között nem megszokott viszonyt éppen a vidéki konvenciókkal való szembeszegülés táplálhatta – és egy 1896-os újságcikk: „*Nérén, a Mednyánszkyak ősi kastélyában víg élet folyik, ha odajön a család Sappho-ja*”. Tálás Anikó feltételezi: ez a megjelenítés csupán Czóbel Minka költőnő voltát kívánja jelezni, és ő sem talált semmi ilyesféle kapcsolatra utaló jelre. A hímnemű megszólítás – melyet leveleikben alkalmaztak – Tálás szerint inkább a művész mivoltukat, a férfitársadalomban való egyenjogúságukat jelölhette.

Bob viszont nagy hatással volt Minka költészetére, amelyre igen jellemző az erősen festői látásmód, s abban a színek is nagyon fontos szerepet kapnak. Kis Margit mutat rá, hogy Czóbel Minka – aki (Helén nagy öröme) maga is festegedett, és sok környékbeli festőként emlékezett a költőnőre – mindent, a tájakat és embereket egyaránt a festő szemével nézte. S egyszer Minka arról panaszkodott Bobnak, hogy „egy versötletét már látja, de leírni nem tudja”.

Tálás Anikó véleménye szerint „azzal, hogy Büttner Helén Minka festői látásmódjának fejlődését segíti elő, költészetének lényegébe kapcsolódik be. Minka pedig Bob művészi előrejutását, kedélyének, hangulatának szinten tartását követi igen nagy figyelemmel.”

A levelekben elsősorban a művészettel (a képzőművészettel és az irodalommal) foglalkoznak; kölcsönösen beszámolnak arról, hogyan haladnak munkájukkal. Kapcsolatukat a „*piepizmus*” (madárcsipogás, egymás közt bizalmasan használt formula) és a Minka részéről szinte kisfiúként kezelt Bob irányában megnyilvánuló anyai szeretet jellemezte.

BÜTTNER HELÉN NAPRAFORGÓI
ÉS VARJAI (A SZEMKÖZTI OLDALON)
A NYÍREGYHÁZI JÓSA ANDRÁS MŰZEUM
GYŰJTEMÉNYÉBEN

A művészi hatások szempontjából Büttner Helén festészete volt jelentősebb Czóbel Minka irodalmi munkáira, de az egzisztenciájában Büttner Helén alakja, élete és műve sem értelmezhető Czóbel Minka és Anarcos hatásának számba vétele nélkül. Minka verseit látványként is lehet olvasni – pl. Danyi Magdolna interpretációja is erre utal –, akár Füst Milán elődjeként; a látvány „dramatizálását” illetően pedig Büttner Helén képeinek irodalmi (epikus?) asszociációit lehetne keresni. A képeknek azonban nincs ilyen epikus vonulata (inkább a hangulat, impresszió és szimbólum alkalmazása köti az irodalomhoz Büttner). Közös élmény Czóbel Minka *Haifa* című elbeszélése, melynek festői leírásai akár Büttner Helén élményvilágával is rokoníthatók volnának, aki éppen ekkor festette a mándoki Forgách-birtokon a vadászokat... A közös élményt inkább a franciául megjelent „közös” könyvben kell keresni: a lélek-vándorlásról szóló drámában. (A *Spanyolnátha* c. folyóirat 2011-ben, Büttner Helén születésének 150. évfordulóján kérte föl néhány szerzőjét az emlékezésre, ebben az összeállításban olvassuk Gyárfás Judit írását a *Lélekvándorlás*ról. Úgy véli, hogy nemcsak „művészi együttműködésről” van itt szó, de közös [teozófiai] életszemléletről is. Ez magyarázhatja Büttner állatképeit: az állatok is emberi lélek hordozói, valamint a kertmotívum gyakori megjelenését: a festő és a kertész már találkoztak: előző életükben mindketten madarak voltak...)

Büttner Helén művészetét a nyíregyházi hagyaték alapján nemcsak a hiány, az alkalmiság és a teljesség paradox viszonyával, de a *töredékes és szétszabdalt* jelzőkkel is illetem – az utóbbi jelzőt a szó szoros értelmében véve! Deák Takács Szilvia írja (2011): „Bob nyakkendőben, férfias öltözetben, nadrágban, rövidre vágott frizurával, festőállvánnyal járt, egy csapat libát is képes volt nézegetni és festeni hosszú ideig, majd ha nem volt elégedett, mélyhangú morgás közben feldarabolta a vásznait pillanatok alatt. Ezt az örök elégedetlenséget erősíti egy másik történet korábról: a párizsi állatkertben a perzsa sah az ott dolgozó híres festőktől képeket vett, de Helén összerakta az állványát, úgy gondolta, befejezetlen képet nem ad ki a kezéből. Állandóan tökéletesítette a műveit, ezért maradhatott fenn számos vázlata, előmunkája is.”

A múzeumban épp ezekkel a vázlatokkal, előtanulmányokkal találkozunk – néhány kép szerepel csak a művészettörténeti anyagban, és egyes műveket

városi intézményekben helyeztek el; itt bukkantunk a szétszabdalt vásznakra is. Azt már nehéz volna eldönteni, valóban az önmagával elégedetlen festőnő volt-e az 'ítélet' végrehajtója, mindenesetre, a múzeumban föllelt hagyatéék egy jelentős része (kb. 40%-a) rendellenes töredék.

Számos vászon szélén jól látszik, hogy a vakkeretről vették le, ott vannak a rögzítéshez használt tűk, szögek nyomai, ám nem mindig tűnik következetesnek a szándék, mikor, mit, miért hagyott abba, semmisített meg alkotójuk. Mintegy 20 műről feltételezhető: azok egy portán lógtak vagy bemutatásra alkalmas állapotban voltak. A nyomozás izgalmassá válik, amikor a figyelem a levágott vagy szétvágott, illetve befejezetlen képek felé fordul.

Olykor a vászon utólag lett több darabra vágva, például a gólya-tanulmányoknál, ahol előbb a mozgásokat, a helyzeteket, a madár-karaktereket ábrázolta a művész, majd pedig három részre szabta a kép bal oldali részét. A felső gólya lába az alsó képrészlet tetején ér véget: kompozíciós szempontból ez úgy is nehezen értelmezhető, ha vázlatról lett volna szó, inkább arra utal, hogy Büttner a gólyák közötti viszony érdekelte.

A gólya-tanulmányoknak utólag is fontos szerepük lett: Ombódi Ildikó 2014-ben megjelent *Bárókert – Az anarcsi Czóbel-kúria kertje* című könyve címlapján is egy Büttner Helén-képet (*Gólyák a kúria kéményén*) közöl (noha nem zárja ki azt sem, hogy Czóbel Minka festette azt, ugyanis, mint említettük, Minkát nemcsak az irodalmi ábrázolás festői mintája, de a festés is foglalkoztatta). Tálás Anikó írja: kedvtelésből Minka maga is fest, Büttner pedig boldog, hogy barátnője ebben örömet leli. „Minka képeit Bob gyakran segíten bírálja.”

BÜTTNER HELÉN HÁROM RÉSZRE VÁGOTT GÓLYA-TANULMÁNYAIT A JÓSA ÁNDRÁS MÚZEUM KÜLÖN LETTÁR SZÁMOKKAL VETTE NYILVÁNTARTÁSBA (A FOTÓZÁS KEDVÉÉRT AZOKAT UTÓLAG ILLESZTETTEM ÖSSZE)

Büttner Helén szívesen festette az anarcsi parkot (akárha a *Lélekvándorlás* kertésze és festője élt volna tovább a faluban: kertrészletet, fákat, virágot, burjánzó mikrokörnyezetet). Megörökítette a környékbeli tájat (egy-egy kivágott vászonrészlet azt sejteti, hogy a teljes képből csak a virágzó birsalmaág maradt meg). Született néhány úgynevezett szociografikus – a zsánert éppen a fojtott expresszivitással, a pillanat örömét és az egzisztenciális szorongást egyaránt tükröző – életképe (aratás, szántás – a szántó paraszt elől a tehenek hiányoznak). Az emberek közötti magányt igyekszik ellensúlyozni a természet békéjével (habár a közösség folklórájának a megörökítésére is vállalkozott).

A farsangi felvonulók látszólag önfelédtt örömmel búcsúztatják a telet, ám – az életigenléssel szemben – a kép domináns jobb alsó terébe festett varjú figyelmeztető jelkép; s a szimbolikus ábrázolás mellett Büttner itt a groteszk ábrázolás iránti érzékenysé-

FARSANGOLÓK 1921-BŐL;
A KÉRDÉSES SZERZŐSÉGŰ GÓLYÁS TÖREDÉK (JOBBRA)

Ez vajon azt jelenti-e: nem a szerzőség és a dátum, hanem az élmény s a pillanat számít? Nem tudom. Ám Büttner Helén egzisztencia-élményének érzem a hiányt, az alkalmiságot – és azt a játékot, amely az alkalmiságban is megragadható teljesség felé vezet. Akkor is, ha az embert aztán elfelejtik, s ha az utókor olyan marginális kérdéseket próbál megválaszolni, hogy vajon miért játszott a művész a hiánnyal, amikor szétszabdalta a festett vásznait...

(KÖSZÖNETET MONDOK MADÁR XIMÉNA MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZNÉK A NYÍREGYHÁZI JÓSA ANDRÁS MÚZEUM BÜTTNER-ANYAGÁNAK ÁTTEKINTÉSÉHEZ NYÚJTOTT SEGÍTSÉGÉÉRT.)

90 ÉVE FESTENEK A HORTOBÁGYON

Ünnepi kiállítás Debrecenben

Noha az Alföld mint festői téma már a romantika ecsetjét is csábította (ennek hatására jött létre a Szolnoki Művésztelep, s kezdték a magyar vidék felfedezését a kecskeméti és vásárhelyiek), Hortobágy csak 1928-ban ragadta meg a festők képzeletét, így némi túlzással azt lehetne mondani, hogy az idén 90 éves a Hortobágyi Művésztelep. S ezt a „költői túlzást” a hagyomány szellemében

alkalmazta Hortobágy község: a cívisvárossal együttműködve rendezett június 29.–július 29 között (a Bartók Béla Nemzetközi Kórusversenyhez, a Folklórfesztiválhoz s a Hortobágyi Lovasnapok programjaihoz is kapcsolódó) ünnepi tárlatot Debrecenben, a Kölcsey Központ Bényi Árpád Termében.

S joggal ünnepelt: az 1928. július 1-jén a Hortobágyra visszaérkező Boromisza Tibor mellé szeptemberben a böszörményi Maghy Zoltán és Káplár Miklós is csatlakozott (mindhárman az előző évben határozták el, hogy hosszabb időt szeretnének a pusztában eltölteni). Megalapították a Hortobágyi Kolóniát, és 1931-ig tartó közös festésük eredményeként mintegy ötszáz képük született. (Hatásukra indult egyébként a pusztába Medgyessy Ferenc, akinek hortobágyi trilógiáját ihlette a róna; s gyakori vendég volt itt Móricz Zsigmond.)

A jelenlegi, 2012-től működő Hortobágyi Káplár Miklós Nemzetközi Művésztelep közvetlen előzménye az 1975-ben és 1976-ban két idénnyel indult, de folyamatosan csak 1982-től működő Hortobágyi Alkotótábor (majd Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep) volt; és a névvel együtt a résztvevők köre is többször változott (a hazai művészek mellett világ minden részéről jöttek ide: Japántól Amerikáig, Indiától Skandináviáig, de főképp a határon túlról: Erdélyből, Kárpátaljáról, Felvidékről és Vajdaságból). Az 1973-ban nemzeti park státuszt kapott Hortobágy különleges állat- és növényvilágának, páratlan műemléki környezetének, évszázados múltú pásztor- és állattenyésztési kultúrájának népszerűsítésében nagy szerepet vállaltak a művésztelepen mindenkor

megforduló alkotók is – írta Vincze Andrásné, a művésztelepet fenntartó Hortobágy község polgármestere az évfordulóra kiadott katalógus bevezetőjében.

MAGHY ZOLTÁN: MÓRICZ ZSIGMOND A HORTOBÁGYON;
SZEMKÖZT: BOROMISZA TIBOR;
KISS JÁNOS CSIKÓS PORTRÉJA;

Gencsi Zoltán parkigazgató is jelezte: a kietlennek tűnő hortobágyi pusztá (a nehézkes megközelíthetőség és a szokatlanul rideg körülmények miatt) évszázadokig fel se került a festők maguk választotta témái közé. A festőkolónia viszont itt találta meg „a keleti őshaza emlékeit, a magyarság ősfoglalkozásait, életformáját és a hozzájuk kötődő jószágállományokat. Dacolva az időjárással, fagyoskodva vagy csatakra izzadva, hajnalban és sötét éjszakában, akár gypen hálva, tizennyolc hónapig fáradhatatlanul járták és festették a pusztát, annak izgalmas fényjelenségeit, viharait, jószágait, sokadalmait és a jellegzetes pásztorarcokat.” Az itt készült képek nemcsak festői nyelvre fordították át a látványt és az élményeket, hanem dokumentálták is a korabeli Hortobágyot. A kiállítások pedig megdöbbenették és felrázták a látogatókat, a rohamosan pusztuló értékekre figyelmeztették a döntéshozókat. Sőt, másokat is cselekvésre készítettek – gondoljunk Szép Ernő gyönyörű nyelvezetű könyvére vagy Móricz Zsigmond Hortobágyért aggodó írásaira...

KÁPLÁR MIKLÓS: NŐ A KÚTNÁL

Feledy Balázs művészettörténész szerint a Hortobágyi Művésztelep immár legenda. A résztvevők mellett a mindenkori működtetők is megszállottak voltak. Ma is azok. Ha valami a képzőművészetben közösségi ügy: a művésztelep működtetése az. „Több egymásrautaltság, dialógus, közös döntés jellemzi, mint bármi mást. De az eredmény a megszállottakat igazolja. Az évtizedek során a rendkívül erős tájélményt, mely tükröződik a képeken, át- és átszövi az ott élő emberek megjelenítése is, s mindez erősödik fel egy varázslatos és színes világgal, melyben mítoszok, historikum, folklór érzékelődik. Aki a kilenc évtized képeit áttekinti, olyan személyes ars poeticák festői vég-eredményeit fogadja be, melyek meggyőznek minden érdeklődőt arról, hogy a valódi festészet személyes látomás és lelkiállapot kivetítése, megörökítése is.”

KURUCZ D.
ISTVÁN: LOVASOK

BOROMISZA TIBOR:
HOLDKELTE
A VASALÓNÁL

A HORTOBÁGYI
KOLÓNIA ALAPÍTÓ
MŰVÉSZEI

A Hortobágyi Művésztelep ma „Hortobágyi Káplár Miklós Nemzetközi Művésztelep Egyesület” néven – a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep Alapítvány hagyományait folytatva, célkitűzéseit megőrizve – működik. S egyben remek alkalmat kínál arra, hogy a legkülönbélebb stílusú, módszerű, kultúrájú alkotók találkozhassanak egymás művészetével. A Hortobágy művészi szintű reprezentációja térségünk hírét is növeli hazánkban és külföldön egyaránt – vallja H. Csongrády Márta fotó- és képzőművész, a Hortobágyi Káplár Miklós Nemzetközi Művésztelep Egyesület elnöke és művészeti vezetője.

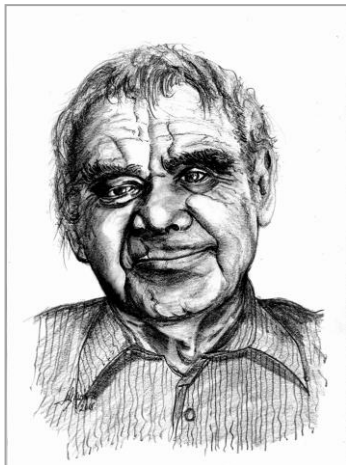
(S hogy elmondhatjuk egyáltalán: kilencven éve festenek a Hortobágyon, ahhoz kellett Égerházi Imre! Kezdeményezésére rendezték 1975-ben s '76-ban azt a két alkotóidenyt, mely az 1982-es újraindítással maradandóan írta be magát a művésztelepek legújabb-kori történetébe. Égerházi Imre 2001-es haláláig gazdája, motorja, mindenese, örökmozgó emblémája volt a nemzetközivé vált és nemzetközi hírnevet szerző hortobágyi művésztelepeknek! Őt Madarász Gyula követte a művésztelep élén, s Burai István szintén jelentős szerepet vállalt a művészeti irányításban. Ma már ők is csak műveikben élnek tovább...)

SZABÓ VILMOS:
LEGENDA (FENT);

HÉZSÓ FERENC:
TÚLERŐ (KÖZÉPEN);

MICSKA ZOLTÁN:
BÁLVÁNYIMÁDÁSTÓL
A KORONÁIG (LENT)

SZEREPEK MÖGÖTT: AZ ÉLET

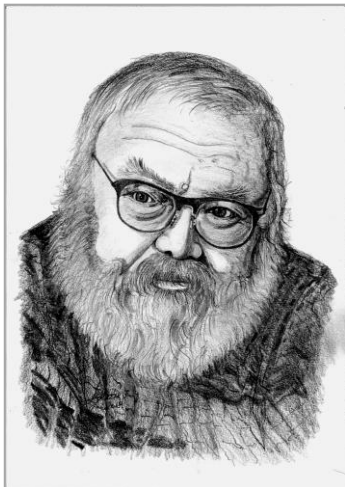
„Dijasaim, barátaim”

Komizsár János portrégrafikáiról

A portrékészítés egyszerre a mesterség és a jellemlátás titka. Az akadémista festőiskolákban mindig nagy volt a presztízse, s jó megélhetést kínált a művészeknek. A jó arcképfestőket nagy becsben tartották, a portrékép egyúttal státuszt is jelölt. Ha kieme-
lünk néhány gerezdet a történeti dióhéj-
ból, jól érzékelhető az a folyamat, hogyan
alakult át a portré dokumentatív, státusz-

és karakterjelző funkciója, s hogyan indult el a művészi attitűd kifejezésének irányába. A középkorban a fejedelmek és főurak, a gazdag polgárok a templomnak ajándékozott vallási témájú képekre gyakran magukat és családjukat is ráfestették, így a donátorokról is képet alkothatunk. A 15. századig gyakori volt a profilkép, oldalról ugyanis könnyebb volt jellemzően bemutatni a modellt. Majd megjelent a szemközti ábrázolás, a mellkép, idővel egyre nagyobb szerepet kapott a kezek festése, hiszen nemcsak szituációt teremtett általa az alkotó, hanem a kéz jellemhordozó attribútum lett, miként a környezet (az enteriőr, az ablakban megjelenő táj) vagy a benne elhelyezett tárgy is szimbolikus szerepet kapott. A barokktól a fény-árnyék játékok, az egészalakos képek és a többalakos tablók is divatba jöttek, a 19. sz.-tól aztán már nemcsak az volt a szempont, hogy a portré „hasonlítson” a modellre, hanem – a fényképszerű hasonlósággal kevesebbet törődve –, az egyéniségből csak a leginkább megragadó mozzanatot emelték ki, gyakran magát az emberi arcot is átformálva, a saját stílushoz, művészi értékrendhez igazítva azt.

Mielőtt a fotográfia, illetve annak elődje, a dagerrotípia megjelent volna az arcok

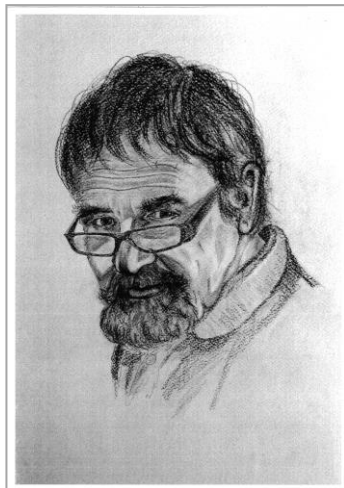
és emberek hiteles megörökítésének eszköztárában, a festmény és a grafika (a fa- és a rézmetszetes portré) őrzött többé-kevésbé hiteles képet az előkelőségekről, a polgárokról vagy művészekről. Hazánkban Barabás Miklós nevével forrt össze a portréműfaj kialakulása és felvirágzása, s noha már ő is számos szénvázlatot készített a végleges olajképhez, a portrégrafika (mint egyfajta műhelytanulmány) csak a 20. századtól lett igazán divatos.

A MÁR ELHUNYTAK KÖZÜL:

KÓTI ÁRPÁD SZÍNLMŰVÉSZ ÉS BÉNYI ÁRPÁD

FESTŐMŰVÉSZ (AZ ELŐZŐ OLDALON);

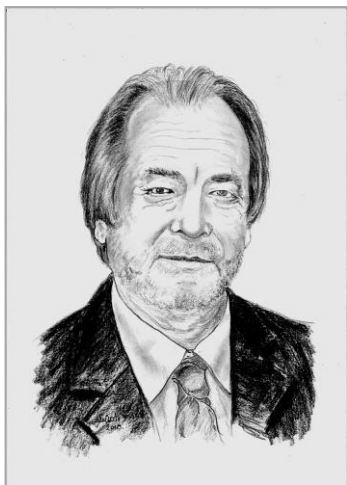
BURAI ISTVÁN FESTŐ- ÉS GRAFIKUSMŰVÉSZ

A különféle modern és absztrakciós (avantgárd és populáris, kísérletező és konceptuális) kompozíciók világában a portré a művészi képzettségről és kvalitásról, a karakterérzékenységről és a jellemábrázolási képességről tanúskodott. (Ha csupán néhány jeles debreceni képzőművészt emelünk ki, megemlíthetjük, hogy Holló László, Menyhárt József, Bíró Lajos vagy Bényi Árpád művészetében egyaránt nagy szerepet kapott a portré, és az életművek „aranytartálékában” mindig ott volt a grafika.)

Roland Barthes a fotóportré zárt erőteréről írta, hogy abban egyszerre négy képzeletbeli mozzanat sűrűsödik és ütközik össze. A portréalany, a „modell” ugyanis nemcsak „az, aki” (személyiségének lényegét hordozva), illetve amilyennek mutatni szeretné magát, hanem az is, akinek és amilyennek a művész látja őt, valamint, ahogyan felhasználja őt saját művészetének kifejezése érdekében. Ezt az elvet követi a festett portré és a portrégrafika is. Amikor a dagerrotípa megszületésének akadémiai bejelentése után a francia Delaroche ezeket a szavakat intézte a festőtágozat művészeinek: „Uraim, a mai nappal a festészet meghalt”, nem sejtette, hogy a fotó újabb inspirációkat ad a képzőművészet számára.

A fotós jól dolgozhat ugyan a beállítással vagy a fény-árnyékhatásokkal, a környezettel és az attribútumokkal, a montázssal (ma már a fotografikai vagy digitális technikákkal), a jellemkiemelésre, a meghatározottság és esetleges vizualizált gondolatritmusának érzékeltetésére, a karakter valamely lényeges elemének akár még az eltúlzására is „alkalmasabb” a festmény és a

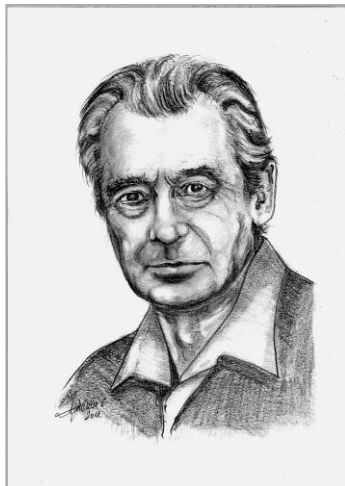
grafika. Utóbbi ráadásul kevésbé masszív, képes a pillanatnyi benyomás vagy a spontaneitás kifejezésére; a portrégrafika tehát egyetlen pillanatba sűríti bele a sorsot és a jelent, a szellemiséget és a hangulatot. – Mindazonáltal úgy mond le a fotográfiai hűségről (annak még látszatáról vagy illúziójáról is), hogy az ábrázolás mellé – vagy még inkább az elé – a művészi belelátást, az intuíciót helyezi. A portrérázolás során nemcsak a modell (fizikai) alakja elevenedik meg, hanem lelki arca is, illetve a művész (adott személyiségéhez kapcsolódó) rezonanciája szintén kifejeződik a vonalakban, árnyékokban, fényekben s grafikai

tónusokban, árnyalatokban – tehát a spontán atmoszférában ott van az emberi sors, a modellszerep mögött ott van a valódi élet.

Komiszár János Holló László- és Csokonai-díjas festőművész (számos más elismerés mellett Boromisza- és Brassai-díjas, Debrecen Kiváló Pedagógusa, Máriapócs Pro Urbe-díjasa és Díszpolgára) Debrecen kulturális és művészi életének elkötelezett tolmácsa és formálója most jelentkezik első ízben klasztrikus portrékkal. Autonóm művészi tevékenysége mellett e szűk keretek közt szinte felsorolhatatlan több évtizedes művészetszervezői és tehetséggondozó munkássága, művészeti-írói tevékenysége. Könyvei és illusztrációs kötetei, önálló és tematikus albumai közül most csak három sorozatát emeljük ki. Debreceni költők városról szóló verseiből állította össze 2005-ben negyedszáz tusgrafikával a „*Hej, Debrecen...*” című antológiát, két év múlva az „*Ígéret városa*” című kötetet (harminc szépen komponált tusrajzzal – a lapok állandó kiállításon láthatók a Debreceni Akadémiai Bizottság székházában); a „*Debrecen az ősi város*” kötetében pedig harminchat kiváló akvarellfestményt adott közre ugyanennyi Debrecen-vers társaságában, 2013-ban.

Hogy miért idézzük éppen ezeket a képes-verses albumokat? –Komiszár János már itt is portrékat rajzolt és festett, csakhogy nem egyes személyek arcképeit, hanem a város arcát mutatta be. Egyúttal azt is, hogy a kollektív életterek miként határozzák meg az egyéni hangulatot, és hogyan árnyalják az ember mindennapi attitűdjét. Az épített és hétköznapi gesztusainkkal belakott tér, ahol élünk, ahol járunk, illetve az a mód, ahogyan élünk, ahogyan

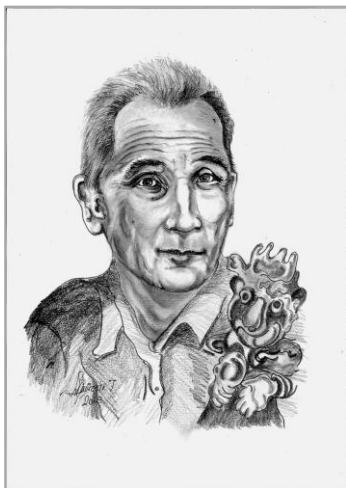
érziünk, és ahogyan a külvilág számára is érzékelhető szokásrendünk alakul, szorosan összefügg egymással. Ebben az új albumban pedig azokkal az emberekkel is megismerkedhetünk, akik jelenlétükkel, munkájukkal és szerepeikkel alakítják a város arcát.

AKNAY JÁNOS FESTŐMŰVÉSZ (AZ ELŐZŐ OLDALON);
CSIKOS SÁNDOR (FENT)
ÉS HAJDÚ PÉTER SZÍNMMŰVÉSZEK (LENT)

Szerepet mondtunk, mert noha az arcképcsarnok egyharmada valóban olyan színészeket mutat be, akiknek élete a színpadon folyton mások életévé alakul át, különböző (vállalt küldetésből fakadó) értékszerepeket teljesítenek azok a képző- és társzművészek, a kulturális szférában (és közéletünk más színterein, a tanügytől az egészségügyig, az egyháztól a gazdasági életig) megjelenő és ott munkálkodó személyiségek is, akiket Komizsár János megörökített.

„Díjasokat és Barátokat”.

Külön fejezetet képeznek az albumban a Csokonai Színház „Komizsár-díjai”. – A rövid története ennek a következő.

Komizsár János évtizedek óta hűséges színházjáró, és két évtizeddel ezelőtt egyszer meghívták az évadzáró társulati ülésre, ahol több kategóriában is díjakat adtak át az aktuális színházi évadban kiemelkedő teljesítményt nyújtó művészeknek. – Ő valójában egyetlen (számára kedves) színész szólítására várt, mert nagyon tetszett az alakítása az egyik előadásban – ám a díjazás elmaradt. Akkor határozta el, hogy alapít ő is egy díjat, amit alkalmanként egy vagy két színművész tőle vehet át évadbeli

szerepéért. Az akkori művészeti titkárral (Halász Edittel) aláírt megállapodás értelmében jött létre a Komizsár János Nívódíj, amely a 19 esztendő alatt a személyes ajándék státuszából a többivel egyenrangú művészeti elismeréssé lépett elő.

Két évtized leltáraként és emlékeztetőjeként fogalmazódott meg tehát ennek a portrégrafikai könyvnek az ötlete, mely sorozat időközben a barátok arcképeivel egészült ki (noha a „díjasokkal” is baráti viszonyba került). Az ötletet támogatta a művész nyomdász barátja (Kapusi József is), aki egyúttal a megjelenítés kereteinek bővítésére biztatta. Ennek jegyében nem-

csak a terjedelem és a formátum nőtt, hanem a klasszikus portrék mellé – az emberi és művészi élményt, helyzeteket, benyomásokat, reflexiókat sűrítő – montázsgrafikák kerültek, alájuk pedig némi szövegkíséret. Egy-egy kedvelt, a művészetről és barátságáról szóló aforizma, kifejezve a személyes viszonyt és a montázsokhoz hasonlóan szélesebb referenciális mezőt nyitó konnotációt.

Archaikus és modern: egészen jól kiegészítik egymást, ráadásul az élménysűrítés és továbbgondolás (a társított „szituációba” helyezés) több „olvasati” és asszociációs teret nyit meg a lapokon. Mintegy az élet kellékei, szerepei és

(természeti vagy épített, valós vagy képzelt) színpadai sorakoznak hol csupán egyetlen jelenetben, másutt több epizódból alkotva meg az önálló történetet. Egyik csoportban inkább az élethangulat és milió a tus- vagy filcvonal irányítója (pl. Csikos Sándornál, Garai Nagy Tamásnál, Kulcsár Bélánál, Kóti Árpádnál, Rác Imrénél, Sárközy Zoltánál, Tímár Tamásnál, Vranycz Artúrnál).

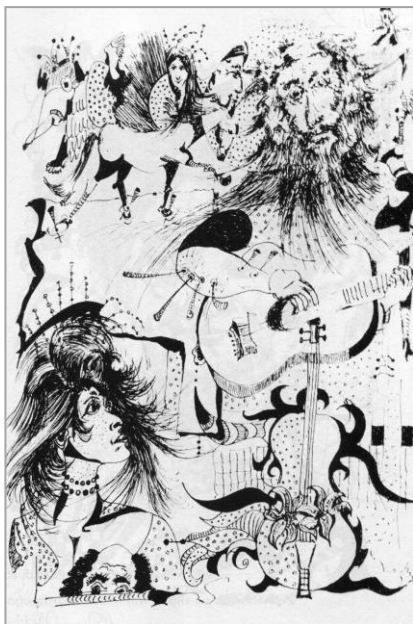
RÁCKEVEI ANNA SZÍN-MŰVÉSZ–TÁRSULATIGAZGATÓ
(2018-IG) ÉS VÁGNER LAJOS OPERAÉNEKES;
A KÖVETKEZŐ OLDALON, FENT:
MONTÁZSGRAFIKA MISKE LÁSZLÓ PORTRÉJA MELLÉ;
LENT: GEMZA PÉTER (IGAZGATÓ 2018 JÚNIUSÁTÓL)

Másutt a világnézet és életfelfogás az iránymutató (pl. Aknay János, Buka László, Majzik Edit, Papp Bertalan, Kapin István, Szocska Ábel lapjain vagy Vidnyánszky Attilánál). Újabb variációként a kellék- és szerepidézet, legyen szó színházról, hivatásról és művészeti életről (pl. Bódi Marianna, H. Csongrády Márta, Dánielfy Zsolt, Gemza Péter, Szabó Judit és Tréfás György); a hangulat, élet és a szerep ötvözte utal a karakterre (pl. Miske László, Oláh Zsuzsa, Cs. Tóth János, Cservenyák László, Kapusi József, Fülöp István, Erdei Sándor) lapjain. – De nem beszéltünk még a valódi montázsok többszintű felépítéséről, a kompozíciók absztrakciós vagy expresszív (néha geometrikus, máskor szürreális, dekompozíciós és asszociatív) jellegéről, vagy arról, hogy Komizsár János gyakran magát is belefoglalja a montázsokba, egyszerre fejezve ki, hogy a „szereplők” kölcsönösen részei életének.

Megfigyelhető az elmélyült, jellemkutató művészi alapállás mellett az a finom játékosság, humor és bensőségesség, mely egyrészt a grafikába oltott személyességből, s valamilyen alkotói intimitásból – a portrézó és a modell közti viszonyból –, illetve abból a felismerésből fakad, hogy a játékban fejeződik ki a teljes élet. A játékkal lehet választ adni az egzisztencia nagy szembesítéseire, a „honnan”, a „hová” és a „ki vagy” kérdéseire.

Nemcsak (s nem elsősorban) a grafika ábrázolt személyekkel való „azonosságát” keressük, hanem kisugárzását, szellemi és lelki atmoszféráját, a gondolatiságot és az

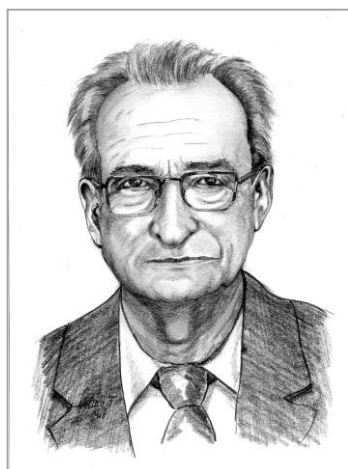

érzelemvilágot, az attitűdöket és a szerepeket, az értékhordozó min-tákat. És az aktuális jelenségek (a jelenlétek) mellett bennünk mara-(dan)dó „alakításokat”.

A könyv nemcsak sajátos val-lomás, hanem aforizmagyűjtemény is – érdemes idézni belőle néhány mondást, mely elgondolkodtató és megszívlelendő.

MONTÁZSGRAFIKA H. SZABÓ JUDIT
 PORTRÉJA MELLÉ; LENT: BAKÓ ENDRE
 IRODALOMTÖRTÉNÉSZ; A TÚLOLDALON:
 TAMUS ISTVÁN GRAFIKUSMŰVÉSZ,
 BUKA LÁSZLÓ FESTŐMŰVÉSZ ÉS FÜLÖP
 ISTVÁN JÁRÁSI HIVATALVEZETŐ

„A színház az egyedüli hely, ahol az erényes és a gonosz ember könnyei összefolynak.” – Diderot. „A színház nem életre-halálra, hanem csak és ki-zárólag az életre szól” – Bóhm György. „A legnagyobb színész az, aki azt a benyomást kelti, hogy rögtönöz.” – Coc-teau. „Sok régi művész csodálkozna, hogy mi lett belőle, amióta meghalt.” – Egry József. „Az igazi barát az, aki akkor jön, amikor mindenki más megy.” – Winchele.

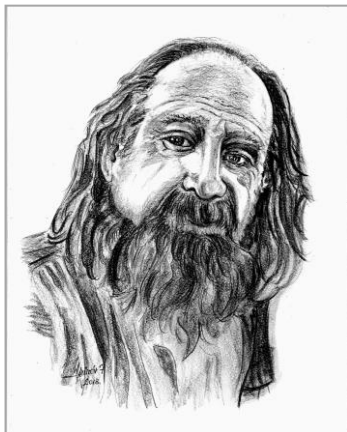

„... ami a tudomány számára a kételkedés, az a személyes élet számára az irónia.” – Kierkegaard. (Természetesen hosszabban is lehetne sorolni az aforizmákat, a szálló-igéket-közmondásokat: minden portré alá jut egy, s olyan, amely illeszkedik a modell tevékenységéhez, világszemléletéhez is.)

Végezetül: nemcsak portréalbum a könyv, hanem tisztelet és mementó is egyúttal.

A portréalanyok közül többen már eltávoztak az élők sorából – pl. Halász Edit, Kocsis György, Kóti Árpád, Simor Ottó, Tréfás György (a „díjasok”); Bényi Árpád, Burai István, Cs. Uhrin Tibor, legutóbb Ujváry Zoltán (a „barátok”) –, az ő jelenlétük is meghatározó viszont. A lexikonok és „örökös” tablók, a galériák és könyvespolcok mellett a szívek őrzik az emléket.

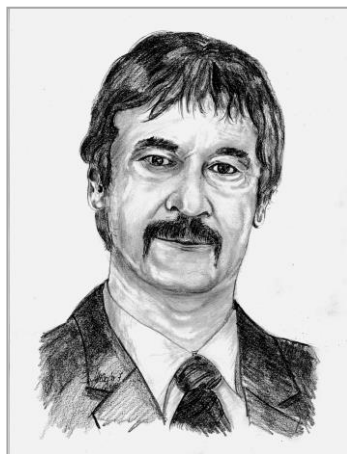
Mikor Szerb Antal elkészítette irodalomtörténetét, tulajdonképpen szellemtörténetet is írt, különösen figyelve abban pl. a bezárkózás és nyitottság, lelkiesség és intellektus vagy élmény és mű összefüggéseire, valamint kifejezve azt a szándékát, hogy a „történet” előkészítse az egyéniség megértéséhez nélkülözhetetlen intuíciót.

Komizsár János válogatása, művészi megjelenítése – grafikai „aranytartalékának”

aktuális trezorja, tanúságot adva mestersegről és jellemlátásról – valamilyen hasonló alapokon nyugvó kortárs debreceni szellemtörténet is lehetne: a portréba és a montázsokba zárt asszociatív nyitásokkal, a megértéssel és megérzéssel.

Hogy végül az értékelő szerepek mögül fölnyíljon az értékmentő élet.

Komizsár János (adattárral kiegészített) portréalbumát a debreceni Csokonai Színház évadzáróján (június 18-án) mutatták be. A könyvet Timár Tamás tervezte, a nyomdai munkálatokat a Kapitális Kft. végezte.

TAKÁCS E. ILDIKÓ haikui:

SZÍVSZÓLAMOK

Szívhangok: zene
vagy zörej. Mindegyiknek
van – üzenete.

*

Szívedre vigyázz,
int a Biblia – onnan
indul az élet!

*

Erőteljesen
verő szív még nem válik
– verhetetlenné.

*

Ha fészket raksz a
szívemben, akkor ne légy
költöző madár.

*

Delete-et nyomok,
de kitörülhetetlen
file vagy szívemben.

*

Szerelem: láng,
melegedni szeretet
paraszánál jó.

Kritikussága
fogott meg, most már inkább
bókjára vágnék.

*

Időkerekét
forgathatod – fiatal
nem, fáradt leszel.

*

Lehunyt szemeid
mozivásznán lehetsz még
nyíltszemű gyerek.

*

Az idő százszor
újrarajzolta arcod
– sokat szeretek.

TAVASZ

Halvány pasztellel
kezd a tavasz, majd harsány
olajzöldre vált.

KÁNTOR ZSOLT versei és versesszéi:

A BARACKMAG ÉS A HINTALÓ

Patchwork

A bábok között egy kardvirág. Sziromhúsába kapocs szűrődik. A gondnok tűzi-fűzi össze. A tűzőgép alatt egy régi papírpénz. Az egyes számú lakosztályban a bárónő épp beveszi a piruláját és lefekszik a díványra. A lépcsőházban lámpa gyúl. A házmester nagy kortyokban issza a pincében a hormont. Ha valaki egyszerre látná a házmester torkát és a bárónő nyelvét, egy függőleges segédegyenest húzhatna merőlegesen a fenti lakásból a pince üregéig. És összeköthetné a hölgy nyelvét, amelyen a keserű íz telepedett meg és a férfi garatját, amelybe épp a mézédés energiaital ömlik. Akkor egy megfelelő narrátor bizonyára tudná, hogy mind a két szereplő álmos. És kint a Nap iszonyú erővel veszi birtokba a tájat és szétrágja a hirdetőoszlopok plakátjait. Egy kisbaba fölsír.

Ezer kilométerrel arrébb a szelek sós párája áztatja a kavicsokat az óceán partján, egy fehér szárny úszik be a képernyőbe: griff. Aztán a naplemente jön barackmagillatú kéményfüsttel, égőarany és vörös tónusú, alkonyi, ecsetből fröccsent fényekkel. Egy nyugágyban szőke nő. Sörényében óriási csat: fekete pók. Ajkai között szívószál, mintha a nappalt szívná ki a karcú kristálypohárból. A cigaretta árván füstölög a hamutálban. Fürdőruhás lányok rohangálnak a kikötőben, s egy rózsaszín leplet terítenek egy alvó férfire úgy, hogy az egész arca be lesz takarva. Aztán szétdobálják ruhadarabjaikat, s gyöngéden simogatják a presszó teraszán álldogáló hintalovat. Majd a bárónő felébred és megissza az éjjeliszekrényen hagyott, esti szódát. Bárcsak a tengerpartra repítené a kísértő fantázia, ezt gondolja. A szeme se rebben. Hirtelen magához nyúl.

Egy-egy agyonszívott szöveg, álcázott evidencia elpattan, elrepül! Az álom hálójában tovább rángatózik a textus. MINT EGY PONTY. BELE VAN CSOMAGOLVA AZ IDŐBE A BESZÉD.

DESZTILLÁLT EST

Bíbor-bogárcák a kaktuszokon!
A nőstény egyedekből bíborfesték lesz.

Majd a kémcsőben: lepárolt kármin.

A Camparit ezzel színezik.
Ezt szajkóztad azon az estén,
amikor följöttél és juhtúrót csipegettünk.
Stílszerűen Camparit ittunk. Elkészült egy négykezes
novella, a Isten és a hegyek című jelenet.

Volt benne apokaliptikus epizód s némi letargia.

Előkerültek régi emlékeink, hibák s érdemek.
Beütötted az asztalba a térdedet.

A gyűrű a zsebemből kiesett.
Hamar igent mondtál. Isten szólt:
ha szövetség, mehet!

A Bayern–Milan meccset együtt néztük.

Majd elvettelek feleségül.

Desztillált este volt, birtokos eset.

Az ég kikékölt. És előkerült egy régi lelet.

Dagerrotíphia: kék hegyek.

A Biblia magától kinyílt. Az eső esett.

Semmi nem lett, ami lett. Csak regényszövet.

MIT MOND A MONDAT?

Kijön a Hang, a levegő megtelik energiával,
a leírt szavak elkezdenek nőni, mint ágak.

Szirmaiba zárja a vágyat az alázat.
Bükk és tölgy, platán és málna: párát ereszt.
Az óceánt is a szavak tartják mederben.
Szövegfolyam a zárványban a víz,

átkutatathatatlan csendben.

Egy hal kihull a szákból. Visszaesik a folyóba.
A költemény elnyeli. A pillanat a hajnalt elsózza.
Frenetikus, kolosszális Isten! Jesurun Ura. Jó Vagy.
Sejtettem én, hogy a műgond egy hajó. Vagy csónak?
Már tudom. A fogalmaknak is lehet teste.

És hogy a boldogság félsziget? De jó!

A lelkem csupa szöveghely. Akár az este!

A BLOCKFLÖTE LAKÓPARK

A Furulya lakópark. Színes fatörzsekből épült játszótér. A Klarinét út és az Oboa tér közötti sávban. Csupa fűzfa. Lelóg minden gally, a tűnődés is, olyan mélabús. A szoborsétány a folyópartba torkoll.

Új helyszíneket talál ki magának (nélkülünk) az elme. A férfi egy találkozási készülő álmas. Az emlékezet akaratlanul kapcsol be alvás közben, eloldódik a vezérlő központtól és megy, mint egy önálló robot. Mintha kilépné testéből a gondolkodás. Benne van a világban, mégis megmártózik egy másvilági létben, az agy kiszökik a húsából, mint egy

kiszakadt hálóból a hal, s mint a szellem a tudat palackjából. S ébredéskor minden mondat zúg. Micsoda erők (áramlás) és elektronok. Olyan emberrel akarja megszakítani a kapcsolatot, akit szeret. És mégis kötelező lépésnek tűnik. Különben magával nem tud szembenézni. A hiúságot most tartásnak aposztrofálja.

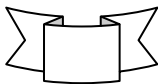
A padok háttámlái kékek és sárgák. Egy három éves kislány homokozik a napon. Kis fehér atlétában. Szőke fürtjeiben, a két copfon, katicabogár csatok. Anyukája a mászóka oldalánál ül és kihajtogatja a térdére a város térképét. Nem messze innen egy tulipán alakú szökőkút található. Minden csészeleveléből vízszugár spriccel. Oda mennek. A kislány fogja édesanyja kis ujját. Fagyit vesznek. A szökőkútnál megállnak. Egy férfi száll ki egy autóból a járda mellett és egy szál gerberát ad át az anyukának. Ezt miért kapom? Kérdezi bájos mosollyal. A fiatal, hamar őszülő halántékú, magas férfi, tiszta farmerdzsekiben és vörös pólóban pirul el. Ön volt az én Líviám óvó nénije tavaly és tegnap láttam, hogy itt nyaralnak. Akkor eldöntöttem, megajándékozom. Legyen egy jó napja és egy kis meglepetése. És együtt sétálnak tovább. Majd visszamennek a kocsihoz és bemutatkozik egymásnak a két gyermek.

Egy év múlva ugyanott találkoznak, hogy szakítsanak. Bebábozódó közelség. Lüktetés és téboly. Öntörvényű, belső meghatározottságú lebegés. „Szövegen belüli gondolkodás.” Búcsúzzunk el. Te is dobd bele a gyűrűt a medencébe! Stílustörés nélküli kontextus. Én is! Csiszolt bibék a kút zubogása alatt. Ó, ajkak, márvány gyümölcshús, rostok és inak! Most még egymáshoz érnek és örökre kilépnek egymás lábjegyzetei közül. Rúzs és csipke. Egy könnyesepp gurul végig a kút márvány peremén, sós emlék. A kávé poháron lila ív, az asszony szájának lenyomata. A papír pohárt össze lehet gyúrni és a szemébe dobni. Mondja a férfi. Egy lelket is. Szipogja a nő.

Majd kis balett a búsongás színpadán. A két kislány mit sem sejtve játszik a papírhajókkal. A víz lemossa a csókot. Puszkóznak a gyerekek. A fülbealóját egy hirtelen, hisztérikus mozdulattal kitépi a nő. Belenyilall a cimpájába. Utánanyúl a szökőkútba hulló, egyetlen vércseppnek. De a tárgyallyal együtt a fájdalom is eltűnik. Sarkon fordul, kézen fogja Mentát. A Blockflöte Promenádfelé indul el.

Többet beszéltünk mellé, mint egymáshoz. Gondolja a férfi. A spontaneitás is csak ártott a kapcsolatunknak. Az érzések: a lélek és az beszéd útjai. Most a pszichológiának rendelődik alá a technika. A női szeszély győzedelmeskedik a hűségén. Ízlés és emlék. Hogyan lehet egységesnek látni, érezni és átélni azokat a viszonyokat, amelyek idegenek tőlünk. Sohasem kell, hogy egy viszony maradéktalanul megértett legyen. Az igazi belátás fénye oly vakító, hogy az már nem embernek való. A benső önvád is szétbomlik, elsimul. Az összeegyeztethetőség olykor egy pillanatra megvalósul. Összetartozás. Mi az? Egy szó, egy szög, amiből lát-szik, hogy van közös nevező. S ha mégse? Reménytelen. Ha tökéletes, akkor meg pláne menthetetlen. Akkor nincs, ami tartsa. És most ez történik. Senki nem csalta meg a másikat, csak egyszerűen a gyanakvás, a féltékenység szakította át a szövetség hártványát. Azt kívánja a világnak, a városnak, ahol megismerkedtek, hogy senki ne lépjen ebbe a szökőkútba bele ugyanígy többé.

Egy galériába mennek be, ahol versek lógnak a falon. Képzőművészeti talponálló. Egy tubus költészet, szétnyomva a falon. Metafora-fröccs, szonett-csepp. Egy befőttesüvegben millió szókártya, szódominó. MONDATBOGARAK SZENVEDNEK KITINPOLCON. Gondolja a nő és el is szavalja a verset Mentának. A kislány nevet. Az ajtó fűvel benőtt száj. Folytatja a reflexiót a hölgy. Tüzes lángnyelv lebeg a „fejfa” felett. Haikugyöngysor a terem. Teleírt koponyák, üveggolyók. Az összehajtogatott séta. Mondja Menta. Ahogy meglátja a felgöngyölt járdákat, mint szobrot. KŐLAPOK, elgörbítve. Az eső múzsai. Kinőtt gondolatok. A legnemesebb fikció is fétis itt. Lépj melléjük a férfi. Bebalzsamozott tündérbozót. A rítus szétfeszlik, a stílus szétesik. Újra nevetnek. Hiába a szó, a szív visszaránt. Suttogja valamelyikük. S már nem is tudják. De mindegy is. A hiúság eltűnik.

SZÓKIMONDÓ – 2018/4.; 5. – *Hajdúszoboszló kulturális havilapja*

Újságíró az irodalom „fogságában” címmel közölte Tatár Éva magánbeszélgetését a 80 éves Bakó Endrével a *Szókimondó* áprilisi száma, köszöntve a *Hajdú-bihari Naplót* és megalapításakor a *Csokonai Kiadót* is igazgató irodalomtörténészt, aki több irodalmi monográfiával és tanulmánykötettel háta mögött még tucatnyi tanulmány megírásának tervéről (közte egy Szabó Magda-tanulmánykötet befejezéséről) számolt be egykori kollégájának. Ugyanebben a számban olvashattuk a 90 éves Boda István válogatott verseiről (*Hűség mindhalálig*) Erdei Sándor kritikáját („*Csordogál rendületlenül a panaszpatak*” címmel).

Beüzni a képbe címmel közli a havilap májusi száma az író-főszerkesztő Papp András esszéjét (mely a 27. Debreceni Tavasz Tárlat megnyitóján hangzott el). A *harminckét bolond* című Kácsor Zsolt-regényről Erdei Sándor írt kritikát; Tatár Éva a Fekete Bori-díjasokkal készülő portréinterjú-sorozatot Török Anikó megszólításával folytatta (Török Anikónak júniusban nyílt legújabb kiállítása a DAB-székház debreceni klubjában); szép összeállítást kapunk hazaszeretet-idézetekből; Tarczy Péter közleménye *Harctéri levelek a Hajdúszoboszlóba* címmel olvasható.

NYOLCVAN JELES HETVENES

Napút Évkönyv 2018

Húsz év alatt mintegy másfélezer önportré, vallomás abból az alaklomból, hogy a megszólított kultúremlő (művész, tudós, szerkesztő, sportoló) a tárgyévben töltötte be a 70. születésnapját – ha összegyűjtjük az 1999 óta a *Napút* folyóirat évindító könyveit, Magyarország valóságos szellemi portréenciklopédiája épül föl előttünk. Így az idei esztendő is 80 „jeles hetvenes” vallomással (életrajzzal és emlékezőssel, ars poeticával vagy interjúval) indult (volt olyan év, hogy csak 60, s olyan is, hogy majd’ 100 rendhagyó portrét közölt a folyóirat). Az idén például ők töltötték-töltik be 70. évüket: Andorai Péter, Blaskó Péter, Detre Annamária, Gál-völgyi János, Kállay Bori, Kern András, Papp János, Sáfár Anikó, Sunyovszky Sylvia színművészek; Ászati Csaba, Bakos Ildikó, Butak András, Kelemen Károly, Nemes László, Rákossy Anikó, Sándor Antal, Szakács Imre, Véssey Gábor képzőművészek; Fecske Csaba, Gyimesi László, Papp Máriaó, Pósa Zoltán, Valachi Anna szépírók, irodalomtörténészek; vagy Deák Bill Gyula, Dinnyés József, Gabnai Katalin, Gazda István Török Ádám... (A „jelesekhez” mellékelt 121. *Napút-füzet* pedig Barna Júlia *Csodavárók* című kis verseskötete.)

Tizenegyedik alkalommal írta ki a *Napút*-műhely haiku-haibun- és haigaszerző pályázatát, ezúttal *fűzér* témában.

A majdnem 300 beküldőből 111 szerző munkáit („sikeres, szép alkotásokat”) tette közzé a folyóirat idei 2. száma. Alábbi válogatásunkban a „kiemelt” pályázók műveiből közlünk néhány nekünk különösen tetsző darabot.

FÜRTSZÜRET

BARNA JÚLIA

selyemfényű dús
fürtöket szürke kóccá
koptat az idő

KOC SIS GÁBOR

szőlőben éhes
róka járkál, zöld fürtnek
szeme se rebben

CSATA ERNŐ

(*Dézsma*)
Déli harangszó.
Felröppen a fürtökről
a szarkasereg.

nyári nap süt zöld
ribizskére, fürtjei
belepirulnak

LAJTOS NÓRA

(*Nesz*)
Álmos fürtökről
bogyók repedése száll
az égi csöndbe.

Szívárványhídról
lehulló fürtsemek sem
értik az imát.

SZABÓ AIDA

KERTI KÁROLY GYÖRGY

a szőlőfürtön
hunyorogva megcsillan
a kelő napfény

Repdeső fürtök,
ringó szirmú leányok,
puttonyos bambul

TEKSE JÓZSEF

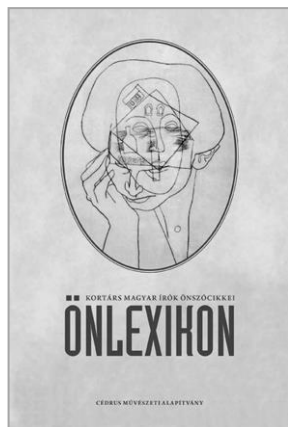
lomtalanítás
fiók mélyén szemüveg
aprócska hajfürt

Akácok ágán
fürtös virágok csálnak
táncba méheket

VERCSEK GYÖRGYI

dacos fürtjeit
okolja hogy a babér
nem marad fején

fürtjei csüngnek
a ribizlibokornak –
szemeznek velük

ÖNLEXIKON

Kortárs magyar írók önszócikkei

Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest, 2017.

Összeállította: SZONDI GYÖRGY

A francia és olasz olvasók előtt nem ismeretlen ez a műfaj – és a Szénási Ferenc ötletét megvalósító Szondi György jóvoltából most a magyar olvasók is föllapozhatják íróink–költőink önszócikkeit, összesen 233-at. Szondi 2015-ben fordult többekhez (400 szépírónál több megszólított volt): fogalmazták meg harmadik személyű önbemutatóikat. Így

„az önmagukról tréfásan vagy akár komolyan, de mindenképpen egyfajta látszólagos távolságtartást mímelve szólni kívánó írók maguk jegyezték” lexikonba szánt életrajzukat. „A kötetben szereplők névsoráért egyedül én felelek – írja előszavában (*Magát ecsetelő megannyi opusz*) Szondi György. – Tudatos a bármely tán elvárható-kívánatos kánontábor kerülése. (Tudatos ekként a megkeresésre választ se adó vagy háritó távol maradók, a 'hiányzók' lajstroma is?) Nemigen volt mérce a megjelent könyvek számossága, nem volt az – az ismertség foka sem. Vállalom a – remélem – felfedezés-számba sorolható jelenléteket.”

A hírportálok beszámolóí szerinti „öröm látni, hogy melyik írónkból mit váltott ki a felkérés, kiből milyen játékosságot vagy öniróniát csalogatott elő az önszócikkek írása. Volt, aki adatok sokaságával tüntetett, volt, aki önmagát kedvesen kifigurázta, s volt, aki egyenesen az önmagát elemző irodalomtörténeti munkára is vállalkozott.” A lexikon megjelenése pedig inkább egy történet kezdete csak – hiszen ha bárkivel szemben figyelmetlen lett volna a szerkesztő, az lehetne „bántó vakfolt” is, ám ha a kimaradtak (kifelejtettek vagy a nem válaszolók) közül bárki úgy véli, mégis érdemes egy ilyen játékos irodalmi együttlétbe bekapcsolódni: az általa szerkesztett *Napút Online* folyamatosan közlésezi e csatlakozásokat.

A szerkesztő reménye szerinti kordokumentum egyúttal „én-dokumentumok” gyűjteménye lett, „a kötet így nemcsak a kortárs magyar irodalmat értő olvasók figyelmére érdemes, hanem akár művészetpszichológiai tanulmányok lefolytatására is alkalmas: az önreflexióra képessé tenni hivatott írói psziché finom játékait is seregszemlére hívja”. Szondi György bár kerülte volna a kánontáborokat, a kötet azonban „– talán nem függetlenül a szerkesztő személyétől, s lapja, a *Napút* tudatosan vállalt értékonzervativizmusától – mégis elsősorban a konzervatív író-tábor legjavát mutatja fel”. Ez a finom arányeltolódás talán nem is baj, „különösen

azért nem, mert az irodalom berkein belül még mindig a konzervatív írótabor tagjai érdemlik meg azt a pozitív diszkriminációt, amire a sztárcsináló tömegmédiában meg nem fordulhatván nekik különös jussuk lehet. Ha nem a reflektorfényben megvakítva, hát akkor legalább az ilyen nagyon is tisztességes szellemi játékhoz társul szegődve. Az ilyen játék így egyebek mellett arra is nagyon jó lehet, hogy bebizonyítsa: a konzervatív írói sors és világlátás egyáltalán nem zárja ki a derűs önreflexió képességét, azt a virgonc szellemi boldogulást, amit egyesek [...] a posztmodern-liberális írók kizárólagos sajátjának szeretnének tekinteni.”

A [szerkesztői kiemelések szerinti] seregszemle így is impozáns: „mert ahogy Temesi Ferenc, Juhász Ferenc, Jókai Anna, Szócs Géza, Prágai Tamás, Szakonyi Károly, György Attila, Csontos János vagy Végh Attila, ugyanúgy Vámos Miklós, Háy János, Székárosi Endre, Garaczi László, Kántor Péter, Várady Szabolcs vagy Görgey Gábor szócikkeit is öröm együtt látni, s egymás mellett is elolvasni”. Az impozáns névsor egyúttal kegyetlen is, hiszen az első felkérő levelek elküldése és a lexikon munkájának kezdete óta néhány önszócikk-író már nincs közöttünk.

Hogy miként is néz(het) ki egy ilyen „önszócikk”, azt alább – egy lehetséges, ám nem feltétlenül tipikus megoldásként – a saját példámmal illusztrálom.

Vitéz Ferenc (tanár, költő, folyóirat-szerkesztő, irodalmár, kultúrakutató, szellemi segédmunkás vállalkozó)

Szent Bertalan éjszakája után pontosan 393 évvel és egy fél nappal született Kisvárdán (mert Újkenézben nem volt kórház, de már bába sem). Eddig még nem mészárolták le (csak néha kitessékelték vagy eltanácsolták eltérő irodalmi elvei miatt, amit utólag már nem bán, mert nem kellett földnia az elveit; s amikor egy kicsit avantgárd volt, azt önként tette, ám nem dalolva, hanem széttöredezett verssorokkal). Az igazi mészárlást elkerülte, noha protestáns, de magyar református, és erre – a kellő alázattal – büszke is (ami, ugye, oximoron, de nem baj: viszonylag ritkán használt retorikai alakzatról van szó). Mindenesetre valamelyik francia kálvinista (hugenotta) szelleme körözhett fölötte, mikor a magyar mellé a francia szakot választotta, és magyar-francia szakos középiskolai tanárként végzett (Szent Bertalan éjszakája után 417 évvel) a debreceni egyetemen, amely akkor még Kossuth Lajos nevét viselte. (Kossuthot nagyra becsülte, ám neheztelt rá, hogy a Pesti Hírlapba nem engedte be a szépirodalmat; akkor még nem tudta, hogy mára rendszerszintűen szorul ki a szépirodalom az újságokból.) Végzettsége szerint tehát középiskolai tanár, azonban eddig csak középiskolában nem tanított. Volt általános iskolában osztályfőnök, főiskolán óraadó, miután kulturális antropológiából doktorált, kinevezték, majd egy véletlen folytán intézetvezető lett, aztán egyetemi

oktató. Tudományos fokozata PhD, beosztása tanszékvezető docens (egy konferencián ez a titulusa *decens*-ként szerepelt, amit hízelgőnek vélt, a tisztességtudó, tapintatos, tartózkodóan szép jelentése miatt). Tanított továbbá napi- és hetilapok hasábjain – utóbb már csak tanított volna, mert vagy a rovat szűnt meg, vagy az egész újság. Talán ezért is irigyelhette meg Bródy Sándor, Németh László, Szabó Dezső példáját, akiknek se főnökük, se beosztottjuk nem volt, így ő is szerzői folyóirat indításába vágott (Szent Bertalan éjszakája után 434 évvel). A Fehér Könyvet és a Tanut már le hagyta (legalábbis a Néző Pont megjelent folyóirat-köteteinek számát tekintve [85]), s óvatosan kapaszkodik a Ludas Mátvás Füzetek után. Az egyetem elvégzésekor valóra vált gyermekkori álma: egyszerre lett tanár, költő és újságíró (az első verseskötet megjelenésére csak két esztendőt kellett várnia, az óta félszáz fölött jár a könyveinek száma – nem naprakész a pontos adatot illetően, mert mire megjegyzné, kijön egy újabb könyve: versek, regény, tankönyv, tanulmánykötet, monográfia). Példaképe néhány évvel ezelőtt örültnek nevezte, amikor megtudta, hogy egyedül készít folyóiratot. Akkor még nem tudta, hogy ő lesz a példaképe, mert az illető még nála is örültebb, mert hetente ír egy esszét, kritikát, nyit meg kiállítás, és havonta félszáz folyóiratot olvas. Vitéz erre nem képes, sokszor még a saját folyóiratát sem olvassa újra, közel háromezer kötetes könyvtárából pedig legalább ötszáz könyvet még ki sem nyitott, csak az antikváriumban, a könyvesboltban vagy a postaláda előtt. De negyed század alatt több mint ezer tárlatot nyitott meg – nem mondott mindig igazat a művészről, azt viszont vállalja, amit leírt. (Bár volt olyan kötete, amelyből alig tudott kiemelni valamit a vitéz 250 című válogatott verseskötetbe... A válogatás 25 éves írói jubileumára és 50. születésnapja alkalmából jelent meg, Szent Bertalan éjszakája után pontosan 444 évvel, noha neki – a számmisztika miatt is, meg egyébként is – jobban tetszik a 888.) Szereti a képet: a versben, a falon, a versek mellé – amikor nincs ihlete, csak ránéz egy festményre vagy grafikára, és írni kezd. Először még nem tudja, hogy mit fog írni, de mire befejezi, már tudja, hogy mit írt. Vagy nem tudja – ilyenkor félreteszi, és három hét múlva már tudja. Néha azonban három hét múlva a vers már meg is jelenik, és nem mindig tetszik neki, hiába mondják rá mások, hogy jó. Ugyanígy van mások verseivel is: hiába mondják rá, hogy jó, Vitéznek nem azért tetszik valami, mert mások azt mondják. Bertalan egyébként visszatérő regényalakja: találkozhattak vele az olvasók fényképészként, helyettesítő titkos ügynökként és szobrászként. (Pontosabban, a szobrászos könyve még nem jelent meg – már három éve készen van, de Vitéznek még mindig nem tetszik.) Írt egy másik szobrászos regényt Medgyessy Ferencről (egy metafizikus detektívtörténetet) és Holló László festőről is (rőla nem szobrászosat, ám utóbbiról kiderült, hogy nem is regény, inkább regényes esszéfűzér). Hollóról a regény mellett vagy hat másik könyvet is írt, ebből négy művészeti monográfia, kettő

verseskötet. Mostanában többnyire az irodalomról ír, mert irodalmat tanít a leendő tanítóknak, így egy kígyóról két bőrt is lehúz (mert ugye, Vitéz a kígyó évében született – ezt pontosan ki lehet számolni Szent Bertalan éjszakájából). A diákok miatt néha elkeseredik, mert nem tud megbarátkozni a gondolattal, hogy azok, akik tanítani szeretnének, nem szeretnek olvasni. (Persze, vannak kivételek – ők meg aztán nem fognak tanítani, hanem keresnek egy olyan pályát, ahol idő előtt nem örülnek meg. Lásd Vitézt, akiről már régen megmondták, hogy örül.) Nem tud róla, hogy magában beszélne, inkább magába hallgat, de sokszor nem hall semmit, csak megijeszti a szívverése. Gyorsan felejt: tüskét és pofont ugyanúgy, mint születésnapot, dátumokat; neveket (ami néha kínos) és adatokat; határ-időket is felejt (hiába írja be a naptárba, elfelejti megnézni – egyszer egy három évvel korábbi „sürgős elintézendők” feliratú dosszié került a kezébe, de nem volt bátorsága kinyitni). Viszont szeret tervezni, és jellemzően túltervezi magát, amitől néha frusztrált, mert úgy érzi, hogy tétlenkedett. Noha állandóan a jövőbe, munkája miatt pedig gyakran a múltba tekint, Vitéz szeret most élni. És örül, hogy nem 393 évvel korábban élt: akkor Szent Bertalan éjszakáján őt is lemészárolták volna.

TÁNCMŰVÉSZET ÉS INTELLEKTUALITÁS

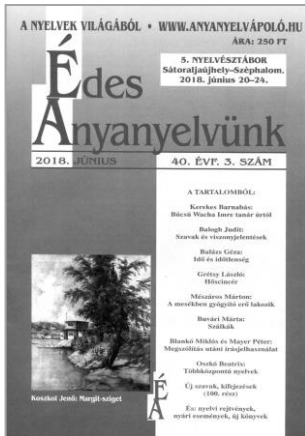
A Táncművészet és Tudomány X. kötete

Sorozatszerkesztő: BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR

A Magyar Táncművészeti Egyetem elméleti, pedagógia és pszichológia tanszékei, illetve Tánc-tudományi Kutatóközpontja szervezte (az MTA Tánc-tudományi Munkabizottságával együttműködve) *Táncművészet és intellektualitás* címmel 2017 novemberében VI. Nemzetközi Tánc-tudományi Konferenciáját (ennek előadásai nyomán jelent meg idén tavasszal egy tartalmas, több mint 250 oldalas kötet).

A konferencia témakörei közt vizsgálták az intellektualitás szerepét az alkotói és előadói folyamatban, a táncművész- és táncpedagógus-képzés értelmiségalkotó funkcióit, módszertani kérdéseit; a tánc és kulturális emlékezet, az intellektualitás és közösség viszonyát; foglalkoztak a táncelmélet és tánctörténet kutatásmódszertanával, illetve jelentős előadó- és alkotóművész pályaképeket mutattak be. S hogy mennyire összetett a témakör, bizonyítja azt a nyitótanulmány („*Karalábé*” *apostolok, művészpróféták, táncos papnók*) melyben Németh András az életreform és a modern táncművészet „titkos” történetéből nyit föl fejezeteket...

40 ÉVES AZ ÉDES ANYANYELVÜNK

1979-től jelenik meg folyamatosan az Anyanyelv-
 ápolók Szövetsége folyóirata, az *Édes Anyanyelv-
 vünk* (1994 óta az évi négy helyett öt számot – s
 rendszeresen ifjúsági mellékletet – adnak ki, két
 éve pedig már az archívumban is föllapozható a
 korábbi számok digitalizált változata. Az idei 3.,
 júniusi szám búcsúzik „a nemzet tanárától”, a 87.
 évében elhunyt Wacha Imrétől (aki a nyelvműve-
 lést „lovagiasságnak” (hitnek, hűségnek, hazafi-
 ságnak, udvariasságnak, szeretetnek és ember-
 ségnek, szelídségnek) tekintette. „Szóhasználati
 meglepetéseket” kapunk Jókaitól (mint pl.: *meg-
 rökönödik, csápol, emberszóló A kőszívű ember fiaiból*), s azokat Horváth László

gazdag jelentéstani és értelmezési térben helyezi el. Kemény Gábor az „új szavak”
 rovatban a „priorál” nyomába ered (a deskriptív nyelvész szerepét a nyelvművelő
 veszi át, mikor sok esetben – kilépve a rendőrségi *igazoltatás* kontextusából – a
preferál és az *előnyben részesít* formulát javasolja helyette).

A könyvjegyek iránti érdeklődésemből fakadóan lettem figyelmes Tóth József
 Farkas levelére, aki szóvá teszi, hogy noha az exlibrisek feliratában az „*ex libris*”
 („valakinek a könyveiből való...”) kifejezés szerepel, a műfaj megnevezése egybe-
 írandó, tehát: *exlibris* (s ugyanúgy a toldalékolt vagy összetett formákban is ezt
 kell követni). A szerkesztő megjegyzése szerint viszont már csak azért is meg-
 engedhető az egybe- és a különírás, mert az érvényben lévő akadémiai helyesírási
 szabályzatban is „*ex libris*” (két szóban) szerepel, ugyanakkor arra is van utalás,
 hogy célszerű figyelembe venni egy adott szakma, szakterület sajátosságait (ezért
 az „*ex libris*ekkel hobbiként vagy akár hivatásszerűen foglalkozók számára szerin-
 tünk is egyszerűbb s ezért célszerűbb az egybeírt *exlibris* forma”).

Végül egy interjúra hívom föl a figyelmet: Mészáros Márton Kádár Annamária
 mesekutató pszichológussal folytatott beszélgetésére (*A mesékben gyógyító erő
 lakozik*). „A mese feszültséget teremt, ugyanakkor feszültséget vezet le – mondja
 a pszichológus. – A gyermeki hit alapja, hogy a világban rend van, és ha az egyen-
 súly meg is bomlik, a harmónia helyreáll. Ugyanez történik a mesében is, a jó vég-
 kifejtet megjósolható, a feszültséget pedig az előre nem látható események adják.
 [...] A gyermek a mesehallgatás során nemcsak a mesélő szülőre, hanem befelé is
 figyel, lelki szemei előtt megelevenedik a történet, vágyainak megfelelő fantázia-
 képzet alkot” – s ez segíti őt a félelmek megszelídítésében is...

ZSIROS ANDREA: A BÁBU ROKONSÁGA

*Források, irodalmi, mitológiai
és kulturális analógiák Carlo Collodi
Pinocchio kalandjai című regényében*

(Hungarovox Kiadó, Bp., 2017., 286 old.)

Az első magyar *Pinocchio*-monográfia alcíme sokat elárul abból a széles horizontú, egyúttal mélyre hatoló tudományos igényből, mellyel a 19. századi olasz gyermekirodalmat kutató szerző a Debreceni Egyetem Olasz Tanszékén működő Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpontban folytatott munkája eredményét kívánta összegezni.

Zsiros Andrea egy ismeretlen ismerőst segít újra felfedezni – írja ajánlásában Madarász Imre, utalva arra, hogy „egy ismerős – hős és mű – ismeretlen dimenzióit tárja fel” – Collodi klasszikus meseregényének „felnőtt” olvasatát adva. „A gyermekmeséről bebizonyítja, hogy (Arany Jánossal szólva) ’nem mese az’, pontosabban nem csak mese: több, mélyebb, magasabb annál. Világirodalmi, egyetemes kultúrtörténeti, filozófiai, vallási távlatokba állítva vizsgálja szimbólumrendszerét, bibliai reminiszenciáit, tartalmi-gondolati vezérmotívumait. Könyve [...] a regényíró, Collodi életrajzának és életművének bemutatásával sem marad adós (s annak megválaszolásával sem, vajon ’egykönyves’ író volt-e), élénk tárja a mű sokoldalú, egyetemes utóéletét, szembesíti-összehasonlítja magyar fordításait.”

A regény vizsgálata azzal kezdődik, hogy „mennyire illeszkedik bele a történet a mesei hagyományba, vagy éppen mennyire szakít azzal”. Értelmezve a névadást a szerző és az anyagok szimbolikus jelentőségével (miért fából készült a bábu, mi a jelentősége a tűznek, a víznek); kik segítik vagy akadályozzák Pinocchiót; s fölvetődik az olyan értelmezési lehetőség is, mely szerint a műben az „imago Dei” és a „Krisztus-képmás” szerepek is megjelennek. A gyermekirodalom (benne a varázsmese és a meseregény) kutatásának módszertani keretét is megkapjuk: Komáromi Gabriella, Lovász Andrea eredményeit felhasználva, illetve Propp mesemorfológiájának varázsmese-funkcióit is összeveti Collodi történetének cselekményvázával a szerző. S külön erénye a könyvnek, hogy – miközben azt a folyamatot vizsgálja, hogyan válik emberré egy közönséges fatuskó – szimbólumértelmezéseit művelődéstörténeti kontextusba helyezi, így a *Pinocchio kalandjai* komplex értelmezése a hasonló olvasatok megfogalmazásához is alkalmas modellt kínál.

SEBŐK MELINDA: MODERN ÉRTÉKŐRZŐK

*Tanulmányok, esszék, kritikák**(Felsőmagyarország Kiadó, 2017., 265 old.)*

Az irodalomtörténész Pilinszky János és Rónay György halálmotívumos tájíróját bemutató, a „*Nyugat árnyékában*” maradt György Oszkár életművét feltáró elemzése után újabb tanulmányok, kritikák és előadások válogatott gyűjteményével került könyvespolcunkra, s azzal a szándékkal, hogy megvilágítsa a modern magyar irodalom többféle értéktörzős jelenségét. Benes Krisztina a kötetről szóló ismertetése elején leszögezi: bár helyet kapnak a könyvben a Kós Károlyról, Konrád Györgyről, Kovács András Ferencről szóló írások, a szerző legszívesebben „egy, az antikvitás emlékezetéhez kapcsolódó, sajátos régió, a Dunántúl nyugatos örökségét, babitsos emléknymait veszi szemügyre”. A tanulmányok mélyén pedig egy olyan alapvető kérdés húzódik, hogy „mire is lehet(ne) a konzervatív irodalom korszerűségét alapozni”.

Az első ciklus Babits Mihály „párbeszédeit” kutatja, a pályakezdésétől napjainkig, tehát egy komparatív irodalomtudományi szemlélet nyit kapukat nemcsak Babits életművének sajátosságaira, hanem hatására, recepciójára és referenciális szerepére is. Vizsgálja egyrészt a filozófiai kérdéseket, a műfaji-formai sokszínűséget a *Levelek Iris koszorujából* című kötetben, de Babits levelezését is (erről a *Kritikák* fejezetben szintén ír), a „konzervatív modernség” babitsi reprezentációit (például az amerikai irodalomhoz való viszonyában) vagy a költő státuszát az írói és szerkesztői vállalások terhe alatt. Közben Illyés, Radnóti és Jankovich Ferenc életművére is ugyanúgy rápillant, mint az erdélyiekére (Kós Károlytól Kovács András Ferencig). A szerzői összefoglaló szerint a „modernség tetőfokát” képviselő Babits a *Nyugat* nemzedékének lírikusai közül is sokakat indított el – ám Weöres Sándor, Rónay György pályájának kibontakozását gátolta a második világháború, és „a hallgatásra ítélt Pilinszky János metafizikus, transzcendentális lírája is csak az 1960-as évektől teljesezhetett ki igazán”. Miként Nagy Lászlóé, Fodor Andrásé és Takács Imréé, Csoóri Sándoré (róluk is olvassunk a *Modern magyar irodalom 1945 után* című fejezetben) – különböző karakterjegyekkel ugyan, de ők mindannyian „az igazság kimondásának igényével, a ’bartóki modell’ örökségének (vagy József Attila példájának) továbbvitelével, s a dunántúli táj forrásvidékéből merítve alkottak”. Ez az a lokalitás (földrajzi-szociológiai tartomány), melynek élményvilágából bár kiszakadnak, „a népi-nemzeti hagyományokhoz mégis visszatérve, a folklór erezetén át jutnak el az európai kultúra olyan művészeti dimenzióihoz,

amelyekben megtalálják a kor ideológiájával szemben is időtálló etikai-esztétikai értékminőségeket”. Nem másról van szó tehát ezeknél az íróknál-költőknél, mint a keresztény-nemzeti kulturális tradíciók megújításáról. És e „nemzeti modernségben” ott munkál a „*Nyugat* eleven szellemisége”, mégis a népiség gyökerezeti tovább „a spirituális költészet esztétikai korszerűségét és a nemzetegység fennmaradásának morális értékeit” – amit a harmadik évezred irodalomtudománya és költészete is hangsúlyoz Sebők Melinda kritikai interpretációiban. (Itt olvassuk például Bertha Zoltán *Erdély felé* c. kötetének kritikáját „*A nemzetegység morális és spirituális fenntartása*” címmel – ez az erkölcsi és metafizikus szellemi többlet jellemzi Bertha legkedvesebb erdélyi szerzőit is. Ők tanítanak a „művészi értékre, pontos-hiteles léleklátásra, nyelvi tisztaságra, stiláris sokszínűségre, gondolati összetettségre, feltétlen szellemi nyitottságra, igényességre”.)

Sebők Melinda a spirituális örökség folytatásában – avagy a ’45 utáni lírai modernségben megjelenő transzcendens távlatokban (erről szól a második fejezet szintetizáló tanulmánya) – véli fölfedezni az évszázados modernség folytatásának lehetőségét. A főntebb idézett Benes Krisztina szavaival: „így illeszkedik a babitsi hatástörténetet feldolgozó tanulmányok sorába a keresztény egzisztencializmus magyarországi hagyományát bemutató Gabriel Marcel-cikk és a kötet csúcspontját képező Pilinszky-elemzések”.

ÚJREALIZMUS ÉS MODERN NÉPISÉG A MAI MAGYAR IRODALOMBAN

Két konferencia előadásait, azoknak szerkesztett változatát adja közre a *Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány* 2015-ben megjelent kötete. 2013-ban rendezték meg (az ELTE Eötvös József Collegiumában az MTA Irodalomtudományi Intézetével közösen) a *Történelmi emlékezet, szociográfia és fikció a mai magyar prózában*, 2014 őszén pedig (a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karán) az *Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban* című konferenciákat. Több évtizedes adósságot törleszt a kötet, amikor figyelmeztet a jelenlegi irodalmi kánon egyoldalúságára, s „cáfolja azt a közkeletű vélekedést, hogy az utóbbi évtizedekben, illetve napjainkban minden számottevő magyar író az idővel egyre jobban beszűkülő, egyre mechanikusabbá, kiszámíthatóbbá váló nemzetközi posztmodern mintát követte vagy

követi” – fogalmaz utószavában (*A folytatható hagyomány jegyében*) Mórocz Gábor. A kötet szerzői – köztük Alföldy Jenő, Bertha Zoltán, Csontos János, Erős Kinga, Imre László, Jánosi Zoltán, Ködöböcz Gábor, Oláh János, Szabó Palócz Attila, Szokolczay Lajos – ugyanis „igazolják, hogy vannak olyan írók, akik képesek az efemer kortendenciákkal szembeszegülni, és olyan értékeket képviselni, amelyeket a posztmodern kevésbé körültekintő apologetái viszonylagossá tettek, illetve a perifériára szorítottak”. Igazságot szolgáltatnak egyrészt a posztmodern által látványosan mellőzött, ám kiemelkedő, idősebb alkotóknak (Ágh Istvánnak, Ferdinandy Györgynek, Kiss Benedeknek, Nagy Zoltán Mihálynak, Oláh Jánosnak); értékeli a kritikai által kevesebbet emlegetett rangos, közép-korosztálybeli írókat (Kontra Ferencet, Majoros Sándort); s felhívják a figyelmet a „különutas” fiatalabb szerzőkre is (Csender Leventére, Iancu Laurára).

A magyar irodalmi hagyomány folytathatósága és annak megújítása egyúttal olyan nemzeti-közösségi problémákra is figyelmeztet, mint például a hazai táj és annak történetisége, identitásképző szerepe vagy éppen a vidék, a falvak kálváriája a szovjetizált Magyarországon; a határon túli, saját szülőföldjén kisebbségben élő tömb- és szórványmagysárság helyzete, illetve az 1956 után nyugati emigrációba kényszerülő, „hazátlan” magyarok sorsa. Így a 22 (különböző korosztályokhoz és szellemi műhelyekhez tartozó) irodalmár 28 értekező prózai írása összesen nyolc fejezetbe (s nagyjából a fenti a problémák mentén) szerveződik. *Az újra megtalált hit* (Kemény István) után *Hazai tájakon* vagyunk (Bertha Zoltán *A föld lírai metaforája és metafizikája – kortárs költők verseiben* címmel adott elő), s érkezik a felszólítás: „*Megmaradni, ahogy lehet*”. A három részre tagolt fejezetben három határon túli- és szórvány magyar (csángó és erdélyi, kárpátaljai és délvidéki) sors irodalmi reprezentációit vizsgálják az irodalmárok. A „*Kis magyar odüsszeiák*” az „idegentapasztalatot” és az emlékezet személyes, kulturális és metanarratív rétegeit kutatják; önálló fejezetet kapott *A megkínzott falu*, de *Éden és történelem* címmel a realitás és fikciós emlékezet, a gyermekkor- és önértéstörténet, a szülői és történelmi tapasztalat viszonya is kirajzolódik (Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János műveit és életművét faggatva).

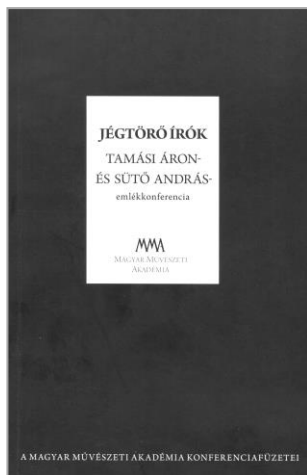
Összesen hét pályáivet rajzol föl a két utolsó blokk: négyet „*a delelőn innen*”, hármat „*a delelőn túl*”. Bepillantást kapunk többek közt Szentmártoni János versvilágába (*Önértelmezési kísérletek* címmel Oláh János írt tanulmányt), Csender Levente prózájába (Farkas Gábor *Az értékválság karakterei*, Varró Annamária *Emlékezés, trauma és személyes narratíva* címmel közölte tanulmányait). Imre László a szakrális perspektívát vizsgálta Jókai Annánál, Jánosi Zoltán „*a mítosztáncoló*” Ágh Istvánt mutatta be; Kiss Benedek versvilágát (*avagy történelmi és köznap realitások plasztikus poézisét*) monográfusa, Ködöböcz Gábor értelmezte.

JÉGTÖRŐ ÍRÓK

Tamási Áron- és Sütő András-
emlékkonferencia

Az akkor 50 éve elhunyt Tamási Áronra (1897–1966) s a 10 éve eltávozott Sütő Andrásra (1927–2006) emlékezett 2016. szeptember végén *Jégtörő írók* című konferenciáján a Magyar Művészeti Akadémia a Pesti Vigadóban. Mindketten a magyarság nagy titkainak teremtői és őrzői, a 20. sz. magyar kultúrájának, irodalom- és szellemtörténetének géniuszai voltak, akik az erdélyi tájakról érkezve emelték magasabbra az „egyetemes magyarság égboltozatát”. Bertha Zoltán irodalomtörténész azt is kiemelte, hogy Tamásit és Sütőt valódi írófejedelemként tartották számon saját korukban, Falusi Márton szerint pedig esszéiben mind a ketten azt a nagy kérdést járták körül: mit jelent magyarnak lenni a Mezőségben és a Székelyföldön. „Míg az esszéíró Tamási Áron mintha könnyedén berendezkedne a fiktív regénybeli szituációkba, Jégtörő Mátyás fantasztikus és Ábel realiztikus kalandjaiba, Sütő András esszéiben inkább a szociografikus dokumentarizmus eszközeihez nyúl.” Jánosi Zoltán irodalomtörténész Tamási Áron és Federico García Lorca életének és műveinek párhuzamairól, érintkezéseiről beszélt; az előadók közt volt Medgyesy S. Norbert (aki a 18. századi csiksomlyói színpad őrdögalkajairól) és Cs. Nagy Ibolya (ő Sütő *Álomkommandó*jának drámaértelmezéseiről értekezett). – Ennyit már a *Magyar Idők* emlékezéséhez fűzött MTI-tudósításból is megtudtunk (s azt is, hogy levetítették Bohák György 1989-es *Gyökér és vadvirág* c. filmjét, a Tamási Áron novellája nyomán készített filmadaptációról pedig Kubik Anna, az egyik főszereplő beszélt [a legszebb szimbólumnak a filmben gerlévé szelődült vadgalambot tartva, mely az otthon maradás jelképe]). Időközben megjelent a konferencia teljes anyagának szerkesztett változata is az MMA konferenciafüzetek 13. (vaskos, több mint 300 oldalas) darabjaként, Ablonczy László szerkesztésében.

Falusi Márton (az esszéíró Tamási és Sütő apropóján) az esszé mibenlétéről, mai teljesítőképeségéről elmélkedik: abban mindig megfogalmazódik valamilyen ars poetica, megismerési formáján kiütözközik a korszellem, s talán ez a legváltozatosabb epikai műfaj. Sütő András vidám játéka sokféle műfaji hagyományt sűrítnek magukba („a vásári komédia, a farce, a commedia dell’arte elemei vegyülnek a Tamási Áron-i tündéri játékok emlékezetével”) – ezért kínálnak gazdag és több-

rétégű értelmezési terepet, és ezért vizsgálhatta például a *Pompás Gedeon*ban a nyelv és hatalom viszonyát Nagy Gábor előadása.

Cs. Nagy Ibolya az 1987-ben megjelent *Az álmokkommandó* című Sütő-drámát az íróember alkotáslélektani-esztétikai próbájának is tekinti („művészetté pártolhatja-e a valóság borzalmait a képzelet? – teszi föl a kérdést Sütő András *fekete rózsái*. *Az álmokkommandó forrásvidékei és fogadtatástörténete* című nagy ívű elemzésében, mely a mű több szintjét és aktuális utalásait is bemutatja). Márkus Béla tanulmánya (*Leszek, aki vagyok*) nem egyetlen művet állított középpontba, hanem a Sütő András-életművet járta körbe, pontosabban: a Sütő-recepció egyes kérdéseire reflektált (mint Cs. Nagy tanulmányának második része is a dráma befogadás-történetét tette nagyító alá).

Havas Gyöngyvér – Medgyesy S. Norberthez hasonlóan – az ördögszerepekről szólt (*Ördögalkok és népi, nyelvi és képzőművészeti párhuzamaik Tamási Áron és Sütő András műveiben*). Ablonczy László a drámaíró Tamási műhelytitkaiba kalauzolt (*A hullámozó vőlegény segítségével*); Szakolczay Lajos a Sütő Andrással folytatott levelezés írói-emberi tanulságait összegezte; Járfás Ágnes Tamási francia, Bertha Csilla Tamási és Sütő angol fogadtatásáról számolt be.

Bertha Zoltán Tamási Áron és Sütő András – stílusművészetben, komplex leíró, elbeszélő és értelmező, gondolatömörítő nyelvezetükben is megnyilvánuló (hiszen a nyelv „a lét háza”) – rokonszellemisségéről beszélt („*Társak a gondban*”); Papp Endre pedig mint „erdélyi szinoptikusokat” emlegette a két író (*Bölcső és koporsó*). Noha részben más a történelmi kor és társadalmi miliő, de változatlan a tájlelek és az emberi megpróbáltatás mértéke, ezért „együttlátók ők nem csupán a lírai szövegformálás képektől csillogó felszínén, hanem az ezt vezérlő látásmód és értéktudat mélyrétegeiben is”. (A kötetben Nagy László naplórészlete, Nagy Gáspár, Tamás Menyhért, Csoóri Sándor, Kányádi Sándor versei is olvashatók.)

„MAGÁNYTÖRTÉNETEK”

H. Kliment Kata Hirtelen halál című novellagyűjteményéről

Szerkesztői utószó

H. Kliment Kata harmadik prózakötetét tartom kezemben. Első írásait még évekkor elelőtt (2010 körül) mutatta, akkor azt javasoltam, hogy érdemes volna egybe rendezni ezeket a munkákat. 2012-ben megjelent a kötete (*Emlékeim lombhullása* címmel, Erdei Sándor szerkesztésében), s az önéletrajzi vonatkozású novella-füzérben már benne volt egy nagyobb lélegzetű életvallomás lehetősége is. Nyári történetek, szép emlékéü esték, lidérces álmok, reggeli merengések; a gyermekkor

(olykor néprajzi értékű) felidézése, ünnepek, hétköznapiak, betegségek, csalódások és boldogságok. A felnőtté válás – és az időskor.

Aztán valóban megszületett a második könyve (*Fények és árnyékok*), néhány tárca is bekerült korábról az élettörténetbe. A sorsfordulók megkülönböztetett szerepet kaptak az emlékezés-folyamat során; a magánélet jól szervesült a történelmi esemény-elbeszéléshez, így nemcsak a személyes, hanem a történelmi idő is kirajzolódott a fejezetekből. Már akkor gondolkoztam a műfajon – utólag úgy tűnik: regényes esszét írt Kata, melyben az elbeszélői egyes szám első személy sokak beszédhangjává vált.

Most pedig újra novellákat kaptam tőle. Tizenötöt. De nem is klasszikus tárcanovellákat, inkább tárcákat, melyekben hol van cselekmény, hol csak a gondolat van, illetve egy érzés vagy benyomás dominál, az emlékidő és a jelen találkozik. Olyan, mintha naplót írna a szerző. Felidézi a madárcsicsergést és a mütóasztalt, a régi házat és a síríg tartó szerelmet, egy mosolyt és a fájdalommat. Először arra gondoltam, hogy válogatok, újrarendezek, aztán mégis hagytam mindet, mind egyiket a saját helyén, majdnem tökéletes kronológiában.

Ha lehet, a hang még személyesebb, és ha lehet, a természetfestő erények még inkább kidomborodnak. Az egyéni érzés és hangulat hűséges kifejezője a táj, az évszak vagy a napszak. A természet jelenségei egyúttal a lélek rezdülései, és a táj hangulata az ő – az elbeszélő, illetve a megidézett szereplő – hangulata.

S ahogy telik az idő, sokasodnak a problémák, egyre inkább a betegség kerül a középpontba. Egzisztenciális alaphelyzet (mint például Bergman filmjeiben): fel kell tenni a nagy kérdéseket, s szembeülni kell nemcsak a változással, de a megváltoztathatatlannal is. A fény azonban soha nem hiányzik H. Kliment Kata érzelmi és természeti – vagy éppen gondolati – palettájáról.

A személyességet említettem. Ez olyannyira jellemző, hogy a mese csupacsupa magánélmény, magántörténet. S írhatnám azt is, hogy „magántörténet”.

A nyugdíjas pedagógus mellől egyre több ember távozik el – és őt is megérintette már a kaszasuhintás szele (egy fekete BMW alakjában). Minden apró esemény felértékelődik, különösen így van ez ünnepek idején. Erről is van megható története. A címadó novellát kivéve, általában nem valamilyen drámai fordulat zárja ezeket az írásokat, hanem a szerző visszatér saját személyes tereibe. Közben országot jár, fűszálaktól a csillagokig tekint. De úgy teszi ezt, hogy észreveszi az egyetemességben az apró emberségeket. A negatív dolgokat és napfényeseket is. Képes arra, hogy beleérezze magát mások sorsába, helyzetébe. Akár az ifjú szerelmespár látványa s a bomlott elméjű kacatgyűjtőgető készletű írásra, akár az egészségi állapotra – vagy az egészségügy állapotaira – reflektál a történetmesélés közben. Lapozgassuk ezt a naplót – a maga bájos őszinteségével.

H. KLIMENT KATA:

TÉPETT ELMÉK

A hetvenes évek ismert konferansziójának az aranymondása jutott az eszembe, aki ott állt a színpadon az összehúzott súlyos vörös bársonyfüggöny közepénél, ott, ahol a két szárny összeér, és az egyik kezével fogta a függöny szélét, a másikat pedig a zsebébe mélyeztette, de úgy, hogy a hüvelykujja kint volt. Ott állt ez a kicsi ember kopaszon, mindig mosolygósan, és ontotta a poénokat. Összekötő szövegeit mindig ezzel a mondattal kezdte: „Mert, ugye a téma az utcán hever, csak le kell hajolni érte.” Ez jutott eszembe valamelyik nap, amikor a kellemes reggeli napfényben fürdő erkélyen álltam, és lassan szürcsölgettem a forró kávé.

Tekintetem messze kalandozott a fák lombjai között, azt a kicsi énekesmadarat kerestem, mely reggeli trillájával köszöntötte a vérvörös ágyából felkelő napot és a város lassan ébredező lakóit. Hosszas keresés után végre megtaláltam. Fent ült a ház előtt lévő, legalább hatvan éves fa terebélyes koronájának egy elszáradt ágán, annak is a legmagasabb pontján.

Aztán – ahogy így nézelődtem – én is „lehajoltam” az utcán heverő témáért. Ugyanis egyszer csak megpillantottam a ház melletti úton azt az idősödő nőt, aki már évek óta járja a környék utcáit, és összeszed mindent a kukák-ból, ami szerinte alkalmas arra, hogy hazavigye és berakja a többi kacat közé, amit a lakásában hosszú idő óta felhalmozott.

Szegény megállt pihenni. Amint ott állt rendetlen hosszú szoknyájában, a túlméretezett lógó blúzban, kinyúlt fekete kardigánban, tornacipőben, hosszú ősz haja feltűzve, de nem tudta összefogni, rendetlenül lógott le két oldalt az arca mellett – szájalmas és szomorú látvány volt.

Szokásos kukázó körútjáról jött haza. Egyik kezével egy maga által összeszokkált kétkerekű kocsit húzott, rajta egy doboz és egy méretes zsák, vállán óriási szatyor, benne az az- nap összeszedett fölösleges ócskaságokkal. Nehéz lehetett, mert a szatyrot levette, és ettől megkönnyebbült. Innen már nem lakott messze, csak át kellett menni a parkon, s már otthon is volt. Azonban úgy látszik, hosszú ideje lehetett úton és elfáradt, hiszen már nem volt fiatal. Rövid pihenő után újra elindult. Lassú léptekkel, fáradtan, lecsüggedt fejjel, s körbe-körbe nézve, hátha talál még valamit.

Egyébként a környék egyik társasházának kétszobás földszinti lakásában él. Valaha megbecsült ápolónő volt (így tudjuk) az egyik kórházban. Szép

arcú, csinos nő lehetett. Hogy mi történt vele, vannak-e rokonai – senki nem tudja, csak azt látjuk, hogy félig elborult elmével járja a várost, és összeszed minden lomot a kukákból, felhalmozza lakásában, ahová már nem is fér semmi, hiszen az erkélyt is körülvette keménypapírokkal, az ajtót, ablakokat bedeszázta, hogy ne lássa senki, mert már minden tele van.

Hogy mi lehet bent, elképzelni sem tudjuk. Többször feljelentették a ház lakói, ilyenkor a tűzoltóság és a rendőrség is kijött, kihordott mindent, lefertőtlenítették a lakást, kiirtották a sok rágcsalót, egyéb rovarokat. – Sajnos, nem tartott sokáig. Rövid idő után kezdődött minden előlről. Lakása újra megtelt a sok értéktelen kacattal.

Voltak lakók, akik elköltöztek mellőle, mert már nem tudták elviselni a lakásból kitóduló kellemetlen szagokat. Ám ő nem érti, miért, és azt sem, mi a probléma azzal, ha összeszedi a parkban eldobált szemetet, összegyűjti a kukákból a neki tetsző ócska holmikat. Csak megy, tolja a kis kocsiját. Nem számít az idő, forrón tűzhet rá a nap sugara, süvithet a szél, eshet rá sűrű jeges eső, mit sem számít, ő csak rója az utcákat, és teszi, amit kötelességének hisz. Valahogy úgy, mint „Ágnes asszony” Arany János balladájában, aki a véresnek hitt lepedőt élete végéig mosta a patakban.

Lassan a kávé is elfogy. Csészém felett utána nézek, és még látom, amint kilép az árnyékból a fényre, s a reggeli nap sugarai féltőn ölelik körül törekeny alakját.

(2016 augusztusában)

HOLLÓ LÁSZLÓ VÁZLATFÜZETÉBŐL

(A KÖTETET HOLLÓ LÁSZLÓ
GRAFIKAI VÁZLATAI ILLUSZTRÁLJÁK)

MINDENEKET MEGÉRTENI, CSELEKEDNI, KIMONDANI – IGAZÁN

A „tehetség” indirekt (és erkölcsi) értelmezése Comeniusnál, különös tekintettel a „pataki beszédre” és az Orbis pictusra

A Magyar Comenius Társaság idei (novemberi) konferenciájának témájául Comenius „tehetségmentő” programját választotta. Néhány éve magam is rendszeresen előadással készülök ezekre az ülészakokra, s kivétel nélkül az európai oktatásra (különösen a szemléltetésre) legnagyobb hatást tevő, első alkalommal 1658-ban megjelent (s 1669-ben háromnyelvű kiadásban is napvilágot látott) *Orbis sensualum pictus* (röviden: *Orbis pictus*) című munkájának egy, a konferencia témájához illeszkedő aspektusát mutatom be. Így teszem ezt most is, támaszkodva az *Orbis pictus* mellett Comenius elméleti pedagógiai munkáira, valamint a sárospataki, *A lelki tehetségek kiműveléséről* szóló „székfoglaló” előadására.

HAJLAMOK ÉS „LELKI TEHETSÉGEK”

Ahhoz, hogy Comenius „tehetségmentő” programját értelmezzük, legelőbb a 17. századi tehetségképeket kell szemügyre venni. Azonban nemcsak terminológiai és szemléleti eltéréseket találunk, hanem értelmezési különbségeket is, a tehetség fogalmának programalkotó meghatározása ugyanis csak a 19. században kezdődött el. (Galton például a tehetség szintjét ekkor statisztikailag próbálta mérni; Lombroso a tehetséget öntudatosnak nevezte – aki tudja, miért és hogyan ér el bizonyos célokat –, s minél magasabb valakinek a szellemi képessége, annál nagyobb az érzékenysége is. [Gyarmathy 2006]) Már a Krisztus előtti időkben foglalkozott viszont Konfuciusz (Kr.e. 552–479) az adottságok osztályozásával. Ő a nagy erőfeszítéssel tudáshoz jutó *tompákat*, a tudást főleg tanulással elérő *közepeseket*, a tudás birtokosaiként született *intelligenseket*, a „tízezer más embert is legyőző” *csodálatos képességűeket* különböztette meg, jelezve, hogy a teljesítményhez legalább négyféle út vezet. (Tóth 2013, 8; vö. még: Gyarmathy 2014) Az ókori filozófusok még *misztikus ajándéknak* tekintették a tehetséget, a platóni államvezetés ugyanakkor (egy háromszintes fokozatosan szelektív „közoktatási” rendszer keretei között) az elitnevelést, az „arany emberek” kiművelését tartotta fontosnak, elsősorban a matematikában rejlő mentális erőre alapozva. (Tóth 2013, 11–23) A középkorban (még a reneszánszban is) elterjedt volt az a nézet, hogy a *génuszokat* és *elmebetegeket* csak egy hajszál választja el egymástól.

A Bacon tudomány-egységesítési elképzeléseit támogató, Descartes-ot is személyesen ismerő Comeniushoz hasonlóan Bacon empirizmusából, illetve Descartes matematikai logikájából merítő 17. századi angol filozófus, John Locke, a gyermek nevelhetőségének mindenhatóságában volt meggyőződve. 1693-as, általános pedagógiai kérdéseket taglaló, konkrét nevelési tanácsokat is megfogalmazó *Gondolatok a nevelésről* c. munkájában arra figyelmeztetett: vegyük észre, hogy a gyermeknek milyen vele született adománya van, s azt hogyan lehet fejleszteni, mire lehet használni, segíthet-e például a szorgalom – érdemes-e a fáradtságra a gyermeki adománnyal való foglalkozás. Ám ennél jóval direktebb módon fogalmazott Comenius az általános képzésről szóló *Pampaedia* c. művében (az „*Egyetemes tanácskozás*” IV., Sárospatakon írt neveléelméleti összefoglaló részében), általános alapszabályként rögzítve a következőket: „*mihelyt a kisgyermekekben valami a természet készítésére elkezd kibontakozni, azt rögtön kezdjük el irányítani és alakítani, nehogy bármi, mivel magára hagytuk, ártó módon tévútra térüljön*”. (Comenius 1992/b., 77)

Comenius ugyan hatféle képességgel számolt, nem a mai értelemben vett tehetségről beszélt, inkább a *műveltségről* és a fokozatos, mindenre kiterjedő képezhetőségről, amely feltételezi a külső és a belső világ empirikus megismerhetőségét. A gyermek értelmét megvilágító és a lelkiismeretet ösztönző tanítást hangsúlyozó *Didactica Magna*ban például, az iskolák „javíthatóságáról” szólva, háromféle *éles eszű* diákot különböztetett meg (a tudásra vágyókat, akik könnyen kezelhetők; lomhákat, de engedelmeseket; tudásra vágyókat, viszont vad és makacs természetűeket). Ugyanígy három csoportba sorolta a *nehéz felfogásúakat* (egyikük lassú, de mivel tanulni vágyik, ezért engedelmes; vannak tompák és tunyák; a sor végén a tompaeszűek és rosszindulatúak állnak). Úgy gondolta, ha ezeket a különböző hajlamú diákokat valamilyen egységes iskolarend szerint neveljük, mérséklődhet a közöttük lévő eltérés. (Comenius 1992/a.) S jelentős szerepet tulajdonított a példák általi vezetésnek (mint később – a középkori skolasztikával való szembefordulást szintén megalapozó – Locke, aki hosszasan értekezett a nevelő tulajdonságairól és erényeiről, leginkább a példamutatást emelve ki). Comenius azonban nemcsak a nevelői példát látta fontosnak, hanem a tehetséges diákokat is igyekezett bevonni az oktatásba (tudniillik, akit a tanító igen tehetségesnek lát, arra bízta rá három-négy nehezebb felfogású diák tanítását, és akinek az erkölcsös természetéről győződött meg, arra bízta más, gyengébb jelleműek megfigyelését és vezetését).

Az 1650 őszen Sárospatakra érkezett tanár beköszöntő beszédét az iskola nagytermében mondta el november 24-én, „a lelki tehetségek kiműveléséről” (*De cultura ingeniorum oratio*), az egyházi és világi vezetők, illetve a diákok előtt. A tehetség Comenius számára elsősorban a teremtett világ megismerését és megértését, különösen pedig az erkölcsi döntés képességét jelentette, hogy az ember, amikor a jót választja, méltó legyen Istenképmás voltához. „A »tehetség« szó itt számunkra lelkünknek azt a vele született erejét jelenti, amely által emberek vagyunk, ti. azt, amely minket, Isten képére teremtett lényeket születésünknel fogva arra képesít, hogy minden dolgot megértsünk, a megértett dolgokból a jobbakat válasszuk, a kiválasztottakat buzgalommal kövessük és elérjük, s végül az elérteken tetszés szerint uralkodjunk, s azokat élvezzük, és ezáltal minél jobban hasonlítsunk Istenhez (aki mindent világosan ért, mindent szentül akar, mindent végrehajt hatalmával, és mindeneken dicsőségesen uralkodik)”. (Comenius 1988, 9) Majd az emberi szellem négy „tehetségéről” beszélt: az észről (ítélőképességről és emlékezetéről), az akaratról (választási képességünkről), a cselekvésről („mozgató tehetségről), valamint a beszédéről (mely „mindenkinek a tolmácsa mindenkire”). (Vö.: Comenius 1988, 9–10)

Elfogadta tehát a tehetség protestáns értelmezését is – Luther és Kálvin hivatásetikáját –, miszerint mindenki a maga tehetsége szerint és a maga tevékenységével dicséri az Urat. Ennek hatása egyébként felfedezhető később Howard Gardner ún. „sokrétű intelligencia-elméletében”, (vö.: Szászi 2012) tudniillik, mindenkiben megvan bizonyos tehetség forrása. Megjelenik ez a gondolat később Karácsony Sándor művészeti nevelésről vallott, és Kodály figyelmeztetését is szem előtt tartó („nincs botfűlű gyerek”) nézeteiben: mert a velünk született képesség fejleszthető. Comenius a lehetőségeink szerinti legtöbb ismeret megszerzését és gyakorlati alkalmazását tartotta célszerűnek, mindenkinek elé helyezve az ismeretek erkölcsös életben való kamatoztatását, bölcsességünkkel és alázatos tevékenységünkkel Isten szolgálatát. (S ahogy Konfuciuszhoz hasonlóan éles eszűekről és tompákról beszélt, az ugyancsak ókori kínai Liu Shao tehetségmotivációinak párhuzama is föllelhető nála, aki a 12. tehetségre utaló jegy közül legfontosabbnak a *morális erőt* tekintette, a tapintatos bánásmód vagy pl. az elméleti kérdésekben való jártasság mellett kiemelve az ékesszólás szerepét. [Tóth 2013, 8–9])

Példáinkat e dolgozatban főként a comeniusi megismerés-etika, valamint nevelésszemlélet gyakorlati próbájának tekinthető *Orbis pictus* által tükrözött világ- és emberkép alapján – más műveinek ide vonatkozó részleteivel és

szakirodalmi hivatkozásokkal – idézzük, majd Comenius és Locke nevelés-elméletének témánk szempontjából fontos néhány párhuzamára mutatunk rá (pl. a gyermek nevelhetőségéről vagy a Comeniusnál felfedezhető elvről, mely szerint gyermeki elme befogadóképessége szinte végtelen).

„MODERN” TEHETSÉGMODELLEK – ÉS COMENIUS

A tehetségvizsgálatok 19–20. századi példáit – Galton munkásságát, illetve az eugénika koncepcióját, a szociáldarwinizmust, Lombroso és követői tevékenységét, az intelligenciavizsgálatok alakulását vagy a kreativitás-kutatás állomásait (vö.: Tóth 2013) – most nem ismertetjük. Kitérünk azonban a mai tehetség-értelmezésben alapvetőnek számító Renzulli-féle modell téziseire, a Gardner, Piirto és Gagné által javasolt kiegészítésekre, (Balogh 2007) látható ugyanis, hogy a Comenius munkájából kiolvasható értékszemlélet alapjaiban nem tér el a modern tehetségmodelltől sem.

A Renzulli-féle modell a tehetség négy összetevőjét emeli ki, úgymint az átlag feletti *általános* képességeket, az átlagot meghaladó *speciális* képességeket, a *kreativitást* és a feladat iránti *elkötelezettséget*. Az átlag feletti általános képességek közé tartozik „a magas szintű elvont gondolkodás, fejlett anyanyelvi képességek, jó memória, hatékony információfeldolgozási stratégiák stb.”; a speciális képességek azonban a fentieknél már jobb irányjelzők lehetnek. A tehetség meglétéhez, majd kibontakozásához szükséges speciális képességcsoport összetevőit a Gardner-modell azonosítja, és abban hét ilyen képesség különíthető el (a *nyelvi, zenei, matematikai-logikai, vizuális-téri, testi-mozgásos, szociális-interperszonális*, illetve *intrapersonális*).

A Piirto-modell még differenciáltabban jelzi a tehetség fajtáit, kiemelve a *spirituális* és *intellektuális*, az *előadói* és *zenei*, a *kézműves* és *kreatív*, valamint a *kapcsolati* tehetséget. A modell további tizenhét, illetve *egyéb* tehetséget is megnevez, melyek önálló képességcsoportot alkotnak, más tehetségfajtákhoz kapcsolódnak. A verbális tehetséghez társul például az idegen nyelvi, filozófiai vagy műértői-kritikai; a kreatív tehetséghez a feltalálói, képzőművészeti és írói vagy komponálói (ez utóbbi része lehet a zenei tehetségnek is); a zenei és előadói mellé sorolható a tánc-, majd a színészi tehetség, és itt tünteti fel a modell a játék- és sporttehetséget; beszél továbbá matematikai és társadalomtudományi, vállalkozói és üzleti-gazdasági tehetségről.

A Piirto-modell mindegyik összetevője besorolható tehát a Gardner-féle csoportosításba, nem részletezi viszont a kreativitás mibenlétét, és egyik sem beszél a Renzulli által említett elkötelezettségről.

Comeniusnál az elkötelezettség egyrészt az erkölcsi felismerésből és az etikai döntésből ered, mely az Isten által emberre rótt feladat teljesítésében segít; s az elkötelezettség egyúttal szorgalmat kíván, fáradozással jár. Mindez nemcsak a tehetségekre érvényes, hanem minden képességtípusra: hiszen bármilyen adottságunk van is, kötelességünk tökéletesíteni azt. Sárospataki programbeszédében fejtette ki protestáns hivatásetikája mellett az ún. lelki adottságok (az értelem és akarat, a cselekvés és a beszéd) szerepét; valamint szólt azokról a kiemelkedő képességű emberekről, akik „zsinórmértékek” – „tükörképek”, mai kifejezéssel: példaképek – lehetnek; fontosnak tartotta az engedelmességet, s megfogalmazta még a „felzárkóztatás” programját is (a „nehézfűjék” csiszolását, az előrehaladásukban való segítség szükségét). Az is kiderül, hogy a dolgok „helyes megértése” Comenius számára nemcsak a feladatra való alkalmasság eléréséhez nélkülözhetetlen, hanem a helyes döntések meghozatalához is.

„A bölcs építő azt akarta, hogy a mi feladatunk és kötelességünk legyen ezeket [amit kezünk és lelkünk hatalmába adott] tökéletesíteni, hogy bármelyikük helyesen kicsiszolva ragyogjon, és saját feladatára alkalmas legyen. Ha ugyanis bármit abból, amit nekünk adott, vagy akár saját magunkat a hatalmunk alól kivett volna, már megkisebbitett volna bennünket abban a méltóságban, amellyel (tudniillik a saját képmásával) felékesített. De megkisebbiteni nem akart, tehát meghagyta a magunk felett való szabad rendelkezést, hogy magunkat így vagy úgy átformáljuk, és az ő segítségével tökéletesítsük. Műveltségre van tehát szükségünk, hogy azzal magunkat képessé tegyünk minden dolog helyes megértésére, akarására, megtevésére és szóbeli kifejezésére, hogy így végre értelemben, akaratban, kézben és nyelvben példaszerűvé válva, valóban embereknek nevezessünk. Vedd el a lélek műveltségét, és látni fogod, hogy az emberek esznek ugyan és kövérednek hasban, lélekben azonban soványodnak; egészségesek testben, de betegek lélekben; ragyog a bőrük, de lelkiismeretük szennyes. [...] Szükséges tehát általában minden tehetséget kiművelni, hogy mindenki, aki embernek született, tanuljon meg emberként élni. Elsősorban mégis azokat kell kiművelni, akiket a többieknek tükörképül, zsinórmértékül vagy támaszul kell adni, azaz valamilyen emberi társaság vezetésével kell megbízni a családban, az iskolában, a városban és az államban. De azokat is tanítani kell, akiket a természet alárendeltségre jelölt ki, hogy okosan tudjanak alárendeltnek lenni és a rendnek engedelmeskedni. Szükséges csiszolni a nehézfűjéket is, hogy mesterségesen segítsük őket némi előhaladásra. Szükséges a tehetségeket is, hogy elméjük szerfeletti mozgé-

konyságával rosszba ne rohanjanak, vagy csapongó gondolatokba el ne merüljenek. Szükségük van művelődésre a jó természeteknek, hogy a rosszastól megóvassanak, de ugyanúgy szükségük van rá a rossz természeteknek is, hogy a természet hibái kijavíttassanak”. (Comenius 1988, 16–18)

A kreativitás nemcsak egyes speciális területekre vonatkozik, hanem általános jellemzője az originalitás, flexibilitás, fluencia és problémaérzékenység (a tehetség ugyanis problémahelyzetekben mindig új megoldásokat talál). S a feladat iránti elkötelezettség nem is annyira a fizikai, mint inkább a szellemi és főleg lelki energiát adja a tevékenységhez. Ide tartozik az érdeklődés, a versenyszellem, a kitartás, illetve az ún. emocionális stabilitás; de itt kell szólni a megalapozott erkölcsi rendről is (mely a fentieket irányítja). Mindezek figyelembe vételével azok tekinthetők tehát tehetségesnek, akik kiváló adottságaik alapján (értjük alatta az átlag feletti általános képességek, az átlagot meghaladó speciális képességek, a kreativitás, valamint a feladat iránti elkötelezettség ötvözetét) magas szintű teljesítményre képesek az élet bármely tevékenységi területén. (Vö.: Balogh 2007)

Végül a *Gagné*-modellben a tehetség kibontakozásához szükséges személyen belüli (fizikai képességek, pszichológiai adottságok, személyiségjegyek, motiváció, akarat) és környezeti katalizátorok (események, feladatok, személyek, szociális mikro- és makro-környezet) is azonosíthatók. Szó van még itt a szunnyadó (intellektuális, kreatív, szocio-affektív és perceptuális motoros) tehetségről, valamint az iskolás korban már látható, kiemelkedő képességekről az adott tantárgyi, technológiai vagy művészeti területeken, valamint a sportban vagy a társadalmi (diákközéleti) megnyilvánulásokban.

Balogh László figyelmeztet rá: a fejlesztő munka egyik kritikus pontja az, hogy milyen életkorban kezdjük a speciális tehetségfejlesztést (az is gond, ha túl korán, de az is, ha későn), noha ez függ magától a speciális képességtől, annak megjelenési idejétől (például a zenei, matematikai, mozgásbeli tehetség már óvodáskorban kitűnhet). Az iskoláskorból most a kisiskolás időszakot emeljük ki – ekkor kell az alapozó munkát végezni: elsősorban a tehetség általános képességeihez tartozó elemeit fejleszteni, később (12–13 éves korban) kezdődhet a speciális, elkülönített tehetségfejlesztés. S nem beszélünk a további kritikus pontokról, a szervezeti formákról, a tantestületi munkamegosztásról, a családdal való kapcsolattartásról – és egyáltalán: a tehetség felismeréséről, azonosításáról.

Mindenesetre – a Balogh által idézett, Kállai Gábor kiegészítése szerint – a tehetséget nem lehet egyetlen megközelítés alapján meghatározni. Leg-

alább öt kritériumot érdemes kiemelni: „(1) a tehetség potenciát, lehetőséget, ígéretet, reményt, esélyt jelent (2) valamelyik emberi tevékenységi körben (3) olyan kiemelkedő teljesítményre, amely (4) társadalmilag hasznos és amely (5) megalégedettséggel, örömmel, tehát sikerélménnyel jár elérője számára”. Avagy Harsányi István klasszikus meghatározása szerint „tehetségen azt a velünk született adottságokra épülő, majd gyakorlás, céltudatos fejlesztés által kibontakozott képességet értjük, amely az emberi tevékenység egy bizonyos vagy több területén az átlagosat messze túlhaladó teljesítményeket tud létrehozni.” Egyszóval, amint Comenius fogalmazott: „mint a jó föld, ha helyesen művelik, paradicsom lesz, ha pedig elhanyagolják, szomorú pusztaság, telve csalánnal, tövissel és kígyóval, úgy a tehetségek is, ha helyesen művelik őket, anyagi természetekhez lesznek hasonlóak, sőt magához Istenhez, akinek képét viselik, elhanyagoltan pedig közel jutnak az állatokhoz, vagy ősképüktől teljesen elfordulva – jaj! – magukhoz a tisztátalan lelkűkhöz. A tehetségek kiművelése tehát, amely egyedül képes bennünket Isten hasonlóságára felemelni, a világ minden gazdagságánál, tiszttségénél, gyönyörénél és mindannál, amit kívánni lehet és szokásos, inkább szükséges az embereknek, és ezért mindennél jobban kívánatos.” (Comenius 1988, 18)

„PEDAGÓGIAI OPTIMIZMUS”

Comenius a *Nagy Oktatásban* négy, egyenként hat évig tartó nevelési rendszert vázol fel: a kisgyermekkor (anyai öl); a gyermekkor (tudományos játék, nyilvános népiskola); a serdülőkor (latin iskola, gimnázium), végül az ifjúkor iskoláját (akadémia, külföldi utazások). A gyermeknevelés alapvető színtere az „anyai iskola” (a szülői ház), amelynek elsősorban vallásos nevelésben kell részesítenie a gyermekeket, akik „Isten képmásai, tiszták, ártatlannak, mert hiszen az eredendő bűnön kívül más bűnnel még be nem szennyezték magukat”. Fejleszteni kell az erkölcsi erényeket: mértékletességre, engedelmességre, igazmondásra, szeretetre, másokkal szembeni türelemre és udvariasságra kell nevelni, lényeges továbbá a kétkezi munka megbecsülése és a szerény magaviselet. (Mindezek az „igaz bölcsesség” útjához vezető erények az *Orbis pictus*ban is alapkövekként szerepelnek.)

Hattól tizenkét éves korig a fiúkat és lányokat is „anyanyelvi iskolában kell” tanítani és nevelni (az olvasás-írás alapképességének elsajátításán túl számtannal, mértannal, énekekkel, katekizmussal, erkölcstannal, gazdasági és politikai ismeretekkel, földrajzzal foglalkoznak a tanulók; megtanulják „a

mesterségek legfőbb, legáltalánosabb fogásait” is (ezt a plánumot szintén jól tükrözik az *Orbis pictus* fejezetei). Gimnáziumba (latin iskolába) 12–18 éves korukig járnak azok a fiúk, akik felsőbb tanulmányokra törekkenek; illetve azok, akik latin nyelvtudást igénylő pályát választanak. Nekik a hagyományos négy nyelvet, grammatikát-retorikát, matematikát, asztronómiát, zenét, fizikát, történelmet, földrajzot, etikát és teológiát tanulmányoznak. Az akadémiai feladata pedig a szaktudományos képzés, mely 18–24 éves kor között tart. (Ez az egyetemi szintű képzés a kiváló képességű és tehetséges fiatalok oktatását célozta, három – teológiai, jogi és orvosi) fakultás síkján, gyakorlatilag az összes tudományt felölelve. S ebben a szakaszban Comenius a külföldi utazásokat is javasolta, meg volt ugyanis győződve róla, hogy azokban fejlesztő és gazdagító erőforrás rejlik. [Fodor 2012, 97–98])

Nehéz volna megmondani, hogyan képzelte pontosan a tehetségmentést egy olyan iskolarendszerben, amelyet ugyan szabályozni kívánt (megkövetelve, hogy mindenki egyszerre kezdje a tanulást, fokozatos és mindenre kiterjedő képzést kapjon), de úgy vélte, hogy a tanítónak nem egyéni foglalkozást kell tartania, hanem – segédtanítók közreműködésével – egyszerre mintegy háromszáz gyereket is taníthat. „Nem csupán lehetségesnek tartom azt, hogy egyetlen tanító néhány száz tanuló élén álljon, hanem határozottan állítom, hogy ennek így is kell lennie, mivel ez a tanítónak és a tanulóknak is messzenemenően a legalkalmasabb.” (Comenius 1992/a., 163; idézi: Pukánszky – Németh 1997)

Pedagógiai „optimizmusát” mutatja az is, hogy szerinte valamennyi embernek megtanítható „minden” – erre vonatkozik az *Orbis pictus*ban is tükröződő (a herborni egyetemen Comeniusra nagy hatást tevő Alstedt enciklopédikus ismeretszemléletét követő) pánszófia egyetemes tudományának az elve. „Meggyőződése szerint arra kell törekednünk, hogy összes emberi ismereteink’ anyagát legegyszerűbb, vagyis legáltalánosabb alapfogalmaikra visszavezessük és ezeknek egymáshoz való viszonyát pontosan megállapítsuk. Ez a vállalkozás fogja egymáshoz közelebb hozni az embereket. A nagy ellentétek, melyek a népeket és egyéneket elválasztják, abban gyökereznek, hogy ismereteinkben nincsen összefüggés és szerves kapcsolat. Tudásunk széjjelforgácsolt (*eruditionis illa vulgo usitata frustillatio*), s rengeteg fölöslegest tartalmaz. Leltárszerűen egybe kell gyűjteni összes ismereteinket, alaposan meg kell őket rostálnunk, a lényegeseket el kell választanunk s ezekre vonatkoztatnunk a többieket, vagyis egyetlen könyvbe kell foglalnunk minden képzelhető dolognak valamennyi genuszát; speciesét. Ez lesz a mesterségek mes-

tersége, a tudományok tudománya, az egyetemes tudomány, a mindenség megértése, a panszofia. (Fináczy 1927, 20) (A *Pampaedia* című könyvben kifejti, hogy az emberi életnek hét korszaka van, s ez alapján alakít ki lépcsőzetes, élethosszig tartó „iskolarendszert”; az említett négy fokozat után a férfi-, öreg- és „lehorgadt vénember-kor iskolája Istenre és az egyes ember szándékára van bízva. Az *Orbis pictus* ezeket a fokozatokat *Az embernek hét ideje* c. fejezetében mutatja be.) „Az első iskola helye ott lesz, ahol csak emberek születnek; a másodiké valamennyi házban, a harmadiké minden faluban; a negyediké minden városban; az ötödiké minden országban vagy tartományban, a hatodiknak helye az egész világ lesz, a hetediké pedig minden olyan helység, ahol nagy kort megért emberek találhatóak.” (Comenius 1992/b. 38.; idézi: Pukánszky – Németh, 1997)

Az enciklopédizmus (és a baconi tudományegységesítő filozófia) Comenius rendszerében érte el a tetőpontját – maga az enciklopédizmus is pánszofia, mindent magába foglaló egyetemes bölcsesség. A 17. században az új természettudományos világgéppel párhuzamosan élt együtt a régi – a középkori teológia mintákat őrző (emblematis) – világgép; Comenius számára pedig a pánszofia az „isteni kijelentés három könyvéből” (Bibliából, természetből, értelemből) megszerezhető tudás szintézisét jelentette, ám a dolgok eredője Isten, s a cél egy új és jobb társadalom. (Nagy K. 2002) A párhuzamos világgépek egymásmellettsége jól tükröződik például az *Orbis pictus* *Az ég* című táblájában, ahol is a geocentrikus modell heliocentrikus korrekcióját csak az 1708-as nürnbergi kiadásban végezték el. Mindenesetre a világ megértésének szándéka s a megismerés kulcsának keresése jellemezte ezt az időszakot, és Comenius iskolatervezete nemcsak az egységes tudás megszerzését célozta, hanem az ember és Isten között fennálló rend (harmónia) kiteljesítését is. (Vö.: Zimányi 2015, 248–249)

Comeniusnak 1650–54 között Sárospatakon nyílt lehetősége arra, hogy iskolatervezetét a gyakorlatba is átültesse. 1652 elején jelent meg a pataki nyomdában a pánszofikus iskola első három osztályának tankönyve (a nyelv alapjaival analitikus módon megismertető *Vestibulum*, a nyelvi szabályokat szintetikusán közlő *Ianua*, az ékeesebb nyelvhasználatra analógiai módszerekkel képesítő *Atrium*), melyek a köznapi latin nyelv tanításán túl a világ jelenségeiről nyújtottak egyre bővülő ismereteket, koncentrikusan bővülő szócsoportokkal, szómagyarázatokkal és az általuk képviselt dolgok bemutatásával. Elkészítette a *Schola Ludus*-t (*Az iskola mint játékszín*), ahol a drá-

majjáték segíti az egyes ismeretkörök elsajátítását (a latin nyelvű előadásokon a tanulók a különböző korabeli mesterségeket mutatták be).

Patakon döbönt rá, hogy a vesztibuláris osztályba lépő tanulók olvasás- és íráskészsége nem megfelelő, ezért egy anyanyelvi alapozó osztályt hozott létre, és két ábécéskönyv tervezetet készített. Először *Tirocinium (Kezdet)* címmel (betűkapcsoló táblázatokkal, gyakorlószövegekkel és dialógusokkal, ezt követte a *Lucidarium* (150 leckében, az egyes leckék fölött elhelyezett képekben mutatva be az egész világot a gyermekeknek). A pedagógia történetében első, képekkel illusztrált tankönyvből a diákok a latin gyakorlása közben szereztek ismereteket a világról: vallásról, erkölcsről, társadalomról, természetről, mesterségekről, művészetről, játékról – a *Lucidarium* az *Orbis Sensualium Pictus (Az érzékelhető világ képekben)* címmel ért meg számtalan többnyelvű kiadást. (Első ízben 1658-ban Nürnbergben, latin-német szöveggel, ugyanitt látott napvilágot 1669-ben az a háromnyelvű kiadás, amelyben a magyar nyelvű szöveg is szerepel.)

BÖLCSESSÉG ÉS TUDÁS

A bölcsesség és a tudás nem ugyanaz – Comenius tisztában volt Jób tanításával a bölcsességről: „Rejtve van az minden élő szemei előtt, az ég madarai elől is fedve van. [...] Isten tudja annak útját, ő ismeri annak helyét. [...] Az embernek pedig mondá: Ímé az Úrnak félelme: az a bölcsesség, és az értelem: a gonosztól való eltávozás.” (Jób28:21;23)

Comenius *Orbis pictus*ának „*Megszóllítás*”-ában olvasható a Mester gyermeknek adott válasza arra, hogy mit is jelent a bölcselkedés (a gyermek ugyanis – úgy tűnik – érti a tanulás és okosodás kifejezéseket, de a Mester szólításának harmadik elemével nem tud mit kezdeni.

A „MEGSZÓLLÍTÁS” CÍMŰ TÁBLA
ILLUSZTRÁCIÓJA COMENIUS
ORBIS PICTUS C. MŰVÉBEN

„*Micsoda ez? bölcselkednyi*” – kérdezi. S a Mester válasza: „*Mindeneket, valamelyek szükségesek igazán megérteni, igazán cselekednyi (véghez vinnyi), igazán kimondanyi.*” S „*Isten segítségével*” a Mester fogja minderre megtanítani a Gyermekeket, mégpedig ekként: „*Általviszlek tégedet mindenen; megmutatok néked mindeneket; megnevezek tenéked mindeneket.*” (Op75 – az *Orbis pictus*ból idézett szöveghelyeket a továbbiakban ekként, az 1959-es reprint kiadás oldalszámaival jelöljük.) Ehhez mindenekelőtt meg kell tanulni írni és olvasni – „*meg köll tanulnod az közönséges (egy) szótakat, mellyekből áll az emberi beszéd: mellyeket [...] a te nyelved utána mondhat, és a te kezéd leírhat*” (Op76) –, majd (képek segítségével) megmutat mindent a Mester a „látható világból”. Mindezeknek célja, hogy a Mester segítsen a Tanítványnak a teremtett világ mögött meglátni a Teremtőt.

A megértés, cselekvés és kimondás sorrendje azt is sugallja, hogy a szó, a kimondás felelőssége a legnagyobb, a jelenségek vagy problémák megértését, értelmezését alá kell vetni a cselekvés próbájának, s csak utána fogalmazhatjuk meg a következtetéseket. Vallja tehát, hogy az ember az ész (agy, megértés) és az akarat, illetve a mozgató tehetség (szív és kéz), valamint a beszéd kiművelése (kimondás) révén lehet igazán emberré. „Felfogásában nevelni annyi, mint elvezetni a tanulót a környező világnak, önmagának és Istennek az ismeretére. A nevelésnek műveltséget, erényességet s vallásosságot (jám-borságot) kell közvetítenie. A gyermeknek iskolába kell járnia, hogy ehhez a természetről, az emberségről és istenről minden fontos ismeretet elsajátítson.” (Ködöböcz 1994, 114) Az „általviszlek tégedet” eszerint azt jelenti, hogy a Mester mintegy bevezeti a tanítványt az ember és létezés (a világ és Isten) viszonyának alaphelyzetébe, majd megmutatja (tehát cselekszik), végül pedig megnevezi a dolgokat.

Sárospataki beköszöntőjében írta: „Az emberi szellemnek négy része vagy foka, vagy tehetsége van. Az elsőt észnek nevezzük, minden dolog tükrének, az ítélőképességgel, minden dolog élő mérlegével és az emlékezettel, a dolgok tárházával együtt. Második helyen van az akarat, minden dolog bírója, kiválasztója és parancsolója. Harmadikon a mozgató tehetség, minden határozat végrehajtója. Végül a beszéd, mindenkinek a tolmácsa mindenkire. Ennek a négy tehetségnek testünkben ugyanannyi székhelye és szerve van: az agy, a szív, a kéz, a nyelv. Az agyban van az ész műhelye. A szívet, mint palotáját, királynőként az akarat lakja. A kéz, az emberi szorgalom szerve, csodálatos dolgok alkotója. A nyelv, a beszéd mestere, a különböző testekbe zárt és egymástól elkülönített különböző elmék közvetítőjeként több embert egyesít a

tervek és munkák szövetségébe. Így alkotott minket Alkotónk! Így zárta be erre a négy fő helyre a maga kisebbik világának erőit! Így teljesítjük mi maunkban az isteni kép minden munkáját! Az ész ugyanis a maga mozgékony-ságával eget és földet beszáguld, értelmével mindent leigáz, ítélő képességével mindent megkülönböztet, az emlékezet tárházába mindent elraktároz. Az akarat elhatározásának szabadságánál fogva mindenből kiválasztja magának azt, ami tetszik, elutasítja azt, ami nem tetszik, és mindennel szemben királyi hatalmat gyakorol. A kéz – az ész terveit követve és az akarat határozatait végrehajtva – új műveket hoz létre, s éppen csakohogy új világot nem teremt. A nyelv végül a kigondolt, megparancsolt és megtett (vagy a kigondolandó, megparancsolandó és megteendő) dolgokat is, ahol szükséges, megbírálja, és saját színeivel festi be, fényről fényt szór, és azt megsokszorosítja, s egyikről a másokra viszi át. (Comenius 1988, 9–10)

Comenius szinte határtalannak gondolja a gyermek felfogóképességét: az *Orbis pictus* 150 fejezetében összesen mintegy kétezer fogalommal, tárggyal ismerteti meg. Az elemek 100; az élővilág, növények, állatok témaköre (XII–XXXIV lapok) 260; az ember (XXXV–XLIII lapok) közel 130; az emberi tevékenységek, mesterségek, valamint a ház és részei (XLIV–LXXXI lapok) több mint 560 „számjödző-betűt” (képi elemet alatta megnevezéssel, magyarázattal) tartalmaz. A közlekedés témaköre több mint 120, a tizenegy táblán (XCI–CI) bemutatott írás, könyv, iskola, ékesszólás (vers és zene), valamint „a világi bölcsesség” mintegy 150 fogalommal ismerteti meg. A geográfia (a bolygók leírásával) szintén 100-nál több, az erények ismertetése (*Az erkölcsökrül tanító tudománytól Az házastársaságig*: CIX–CXVIII tábla) 110; a család, a városi lét, a játékok és a hadviselés (CXIX–CXLIII tábla) majd’ 350; végül a vallási élet (az utolsó hét tábla) több mint 70 ismeretelemet közöl és mutat be a képek (és az indexszámokhoz kapcsolt magyarázat) segítségével.

A CI. tábla (lásd az *illusztrációt*) *A világi bölcsesség* címet viseli, s ebben olvassuk:

„A természetvizsgáló megvizsgálja az Istennek minden alkotmányait ezen a világon. A természet fölött tanító végére megyen a dolgok okainak és művelésinek (cselekedetinek).” (Op201) – így tesz tehát a bölcs,

de a CX. szócikk, *Az okosság* szintén adalékot kínál a Comenius féle bölcselkedés felfogásnak: „*Az okosság (eszesség) mindenekre köröskörnyül teként (vigyáz), mint egy kígyó, nem is cselekszik, szóll, vagy gondol semmitis heában (haszontalanul). Visszateként, mint egy tükörbe, az elmúlt dolgokra; előre is teként, mint egy perspectivum által, a jövendőkre, avagy végre, és ekképpen által látja, mit cselekedett légyen és mit köllessék még cselekednyi.*” (Op 213) A tisztességes, hasznos, illetve a szép céljából cselekszik, előretekint, megkeresi a szükséges eszközöket, kijelöli a célhoz vezető utat, s úgy megy végig azon, hogy el ne tévedjen róla.

AZ OKOSSÁG (CX);

AZ EMBER LELKE (XLII –
A KÖVETKEZŐ LAPON, FENT);
AZ OSKOLA (XCVII) ÉS A TANULÓ-HÁZ
(XCVIII – A KÖVETKEZŐ LAPON, LENT)

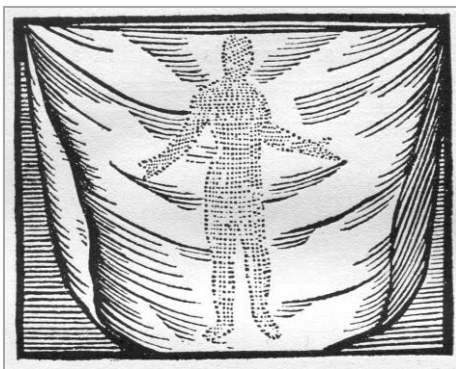
TÁBLÁK COMENIUS ORBIS PICTUS
CÍMŰ KÖNYVÉBŐL

Fontosnak tartja a lelki adottságokat a megértéshez és az igaz dolgok cselekedetéhez – az *Orbis pictus* két fejezetében, az *Isten*, illetve *Az ember lelke* szócikkben nincsenek „számjöldző-betűk”, nincsenek tehát indexek, részletek, az ember lelke ugyanúgy „kiábrázolhatatlan”, mint az Isten, csak szimbolikusan jeleníthető meg. A lélek Comenius leírásában három részben áll: „*az észben (okosságban) avagy értelemben, amelly által megisméri és megérti a jót és a rosszat (gonoszat) vagy az valóságost (igazat) vagy az tette-tést. Azután az akaratban, mellyel megválasztja és kívánja avagy megveti és utálja az megismért dolgot. Harmadszor az elmében, mellyel indul (tusakodik) az elválasztott jó után, avagy távoztatja az megvetett gonoszt. Innét ered a reménség és a félelem a kívánságban és megutálásban (elirtózásban). Innét vagyon a szeretet is és az öröm az haszonvételben, de az harag és fájdalom a szenvedésben. A dolgoknak igaz megismerése: tudomány, a hamis: tévölgés, vélekedés és gyanakodás.*” (Op125–126)

A lélek tehát Comenius számára olyan értelem, mely egyúttal erkölcs is, olyan akarat, mely szintén erkölcsi irányú, de olyan szellemiség is (elme),

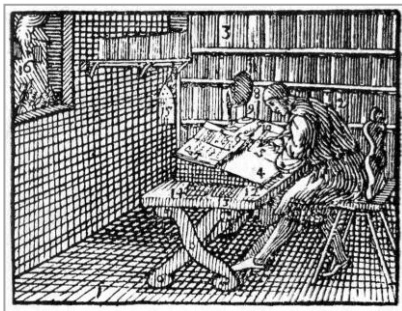
amely szintén erkölcsi megalapozottságú. – Egyébként a lélek jellemzőit hasonló módon tagolja, mint a tehetséget (nem véletlenül beszél lelki tehetségről).

Az *Orbis pictus* XCVII. és a XCVIII. táblái mutatják be az iskolát és a tanulószobát (*Az oskola; A tanuló-ház*) – s itt is tükröződik az elképzelés, hogy a különböző adottságú diákokkal eltérő módon szükséges foglal-

kozni. „Az oskola olly műhely, amellyben a gyönge (fiatal) elmék a jóságos cselekedetre szoktatnak és elválasztatik (osztatik) klasszisekre (rendekre). Az oskolamester (tanétó) [...] megjobbítja az hibákat (megtisztítja azt az hibáktul). [...] Némellyek állanak és elmondják, amiket megtanultanak. Némellyek egymással csácsognak, és csintalanul viselik magukat s resten”. (Op194) A tanuló-házban pedig gazdag és szegény diákok egyaránt ismerkednek a tudománnyal.

Az *Orbis pictus* is jól tükrözi, hogy Comenius tehetségmentése elsősorban erkölcsnevelési alapokon nyugszik: a kibontakozáshoz, a helyes úthoz az olyan erények segíthetnek, mint a szorgalom, a mértékletesség, a bátorság („az elmének erőssége”), a béketűrés (szenvedés), emberség, igazságosság és igazságérzet vagy az adakozás, illetve a házastársi hűség, végül a gondviselésbe vetett hit. Kiegészíti mindezt a megismeréssel, a kritikus (erkölcsi és logikai alapon egyszerre mérlegelő) gondolkodás képességével, amely nemcsak a világra, hanem az önismeretre is vonatkozik.

NEMZETI, ERKÖLCSI ÉS ÉRTELMI TEHETSÉGNEVELÉS EGYSÉGE

Már sárospataki programbeszédében is a fentieket említette. Az *Anyai iskola* című munkájára hivatkozva ismételte: a tehetség kiművelésének „szegletköve” a szülői (erkölcsi) nevelés. Második helyen említi „a tisztesség példáival” az ifjak előtt járó nevelőket, figyelmeztetve a mondásra, hogy „egész életünkben olyanok vagyunk, amilyené a gyermekkori nevelés tett bennünket”. A „közös” nevelést folytatják az iskolák, „a közös emberi műveltség műhelyei” – s itt a valóságos „mozgó könyvtárként” viselkedő tanítók „megmutatnak a gyermekeknek mindent, amit tudni, hinni, elbeszélni és megtenni szükséges, és itt minden jónak buzgó és állandó gyakorlása kialakítja és megerősíti bennük a tudás, bölcsesség, erény és ékesszólás képességét”. Kellenek továbbá a jó tankönyvek (Comenius maga járt elől a példával), mert – s ezt megismétli –, „ha egy nemzet népessége bőven el van látva jó könyvekkel, fényleni fog”. A „tehetségek élesítésének ötödik eszköze, a tudós, jámbor, szorgalmas és ékesszóló emberekkel való gyakori társalgás, aminek rejtett és igen hatásos ereje van arra, hogy minket jobbá alakítson”. Emellett az ifjakat állandó tevékenységre kell készíteni, így szoktatni arra őket, „hogy egész életüket cselekvően kell eltölteniük”. Szükség van a bölcs és lelkiismeretes tisztviselőkre, végül „a tehetségek kiművelésének utolsó, de mindennél szükségesebb eszköze Isten kegyelme”. „Amelyik nemzetet tehát az értelem és erkölcs fényére kell kiművelni, attól szükségképpen el kell távolítani azokat az akadályokat, amelyek közénk és Isten közé helyezkedve az elmék fogatkozását eredményezik; ilyenek a földhöz és a földi dolgokhoz való ragaszkodás, az égi dolgok elhanyagolása, azután a bűnöknek lelket bemocskoló és elhomályosító szennye, végül az imádságban és a vallás gyakorlásában való restség.” Magyar testvéreinek pedig ezt tanácsolja: „törekedjete jó és rossz tulajdonságaitokat jobban megismerni, azokat növelni, ezeket kisebbíteni”. (Comenius 1988, 19–24)

A lelki tehetség elválaszthatatlan a műveltségtől, Comenius pedig különös figyelmet szentelt a nemzeti műveltség (avagy a „művelt nemzet”) kérdéskörének. A művelt nemzet olyan rend szerint van felépítve, mint az óraszerkezet, s itt is jelen van a feladat iránti elkötelezettség: „mindenki szolgál mindenkinek, mindenki megteszi a maga helyén azt, ami neki magának és másoknak is hasznára szolgál”. A művelt nemzet nem hagy semmit se kihasználatlanul a föld adományaiból, gondoskodik kényelméről és gyönyörűségéről; a jövőre is gondol, belső tartalmában s külső megjelenésében is „mutatja szellemének fényét”; „a kiművelt nemzetnek fényes, népes és mesterművekkel teli városai vannak”, gyönyörködteti őket „Orpheusz citerája”, szeretik a zenét. „A mű-

veltek a szabad mesterségekben [a hét szabad művészet szerinti magasabb tudományokban] gyönyörűségüket lelik, és szívesen is foglalkoznak azokkal; azt óhajtva, hogy azok közül egy se legyen előttük idegen, megszámlálják a csillagokat, megméri az eget, a földet, a mélységeket és sok egyebet; azt akarják, hogy tudtuk nélkül sehol semmi ne történjék még a föld, a víz és a levegő legtávolabbi vidékein se. Ismerni akarják a századok folyását, milyen messzire vagyunk a kezdettől, s milyen közelre kell várni a véget, hogy szemük előtt tartva a múltat, megjavítsák a jelent a jövő hasznára”. Az emberi műveltség csúcspontja azonban a jámborság, az Istenfélelem – fogalmazza meg a pataki előadásában. (Comenius 1988, 12–14) Mindaz, amit a művelt nemzetek tulajdonságaként felsorol, következetesen jelenik meg az *Orbis pictus* lapjain: a világról tehát érdemes és kell tudni minden olyan dolgot (ismerni a természeti adottságokat, élettereket, társadalom- vagy városszerkezetet, mesterségeket, szórakoztató időtöltést, a földet és eget, tudományokat és erényeket), melyek műveltté tehetik az embert és a nemzetet.

Comenius a *Didactica Magna*ban fejt ki az „emberré formáló” iskola egyetemességéről – fölerősítve a képesség, ismeret, erkölcs, illetve az értelem, akarat és lelkiismeret elválaszthatatlanságát –, hogy „mindenkit iskolába kell küldeni: gazdagoknak és szegényeknek, nemeseknek és nem nemeseknek gyermekeit, fiukat és leányokat egyaránt, sőt még a gyenge tehetségűeket is. Isten színe előtt valamennyien egyenlők. De a műveltség egyetemességének nemcsak az a feltétele, hogy mindenki járjon iskolába, hanem az is, hogy mindenki tanuljon meg mindent, az az: minden lényegest, mindennek alapját, eredő okait és határait (omnium principalium, quae sunt et fluni, fundamenta, rationes, metas), vagyis: szerezzon ismereteket (scientias) és képességeket (artes), tanuljon nyelveket (linguas) s tegyen szert erkölcsösségre és vallásosságra. Csak így lehet kifejleszteni a gyermek értelmét (intellectus), erősíteni akaratát (voluntas) és finomítani lelkiismeretét (conscientia), melyeknek tökéletes összhangja Krisztusban valósul meg. Az iskolák Krisztust kell hogy eszményképöknek tekintsék; csak akkor lesznek igazi keresztény iskolák.” (Idézi: Fináczy 1927, 30–31)

COMENIUS ÉS LOCKE

Jeleztük, hogy Locke nevelési nézeteire – mint a 17. sz. második és a 18. sz. első felében számos más gondolkodóra – Bacon és Descartes is hatott (ez a pedagógiai nézeteiben felismerhető), s bár direkt módon nem utal rá, számos ponton visszhangzik Comenius hatása. Ebben semmi meglepő nincs, hiszen

Comenius alkotta meg a nevelés történetében az első részletesen kimunkált pedagógiai rendszert. Nemcsak összegezte és szintetizálta az addigi elképzeléseket és tapasztalatokat, hanem pedagógiája „a jövő perspektíváit is felvázolta”. Ismeretelméletében jelentősen támaszkodott a Locke-ra is nagy hatást gyakorló Bacon empirizmusára, Descartes matematikai induktív módszerére; a középkori vallásos világméretet is értelmezte, ti., miként lehet az evilági élet hatékony felkészülés a túlvilágra (lásd pl. a művelt nemzetről mondottakat). Meg kell ismerni önmagunkat és a minket körülvevő világot, tudni kell uralkodni magunk fölött (akarattal s jámborsággal), törekedni Isten szolgálatára – tehát a tanulás, erkölcsösség és vallásosság elválaszthatatlan egymástól.

Comenius „oktatástani-iskolaszervezettani” rendszere folyamatosan kristályosodott ki, párhuzamosan embereszményének és nézeteinek alakulásával s az európai gondolkodásban végbement változással. Alapjaiban rendült meg a reneszánsz ember önbizalma: *A világ útvesztőjében* az elvesztett harmónia helyét a bizonytalanság, majd az ezen túlsegitő üdvözülés-hit váltotta fel, és rádöbbsent arra, hogy az üdvösség elnyeréséhez a földi életben kell értelmes, tevékeny életet élni. (Pukánszky – Németh 1997)

Már a hazai neveléstörténeti kutatásokban úttörő szerepet vállalt Finácz Ernő (1927) rámutatott arra, hogy az empirizmusra vezethető vissza Comenius és Locke gyermeki képezhetőségébe vetett hite is: a gyermek olyan, mint a fehér lap, vagy a viasz, „melyet tetszés szerint lehet alakítani és képezni”. A világról alkotott képünket a külső benyomások, az érzéki tapasztalás, a nevelés alakíthatja ki. Locke „empirizmusából folyik a tárgyi ismereteknek ama megbecsülése, mely didaktikáját jellemzi, aminthogy *Comenius* is ebből a kútforrásból merített”, amikor a „dolgok megismerésének szükségességét” hangsúlyozta. Bár direkt hivatkozás nincs rá, egyetértünk a felvetéssel, miszerint Comenius nagyban előkészíthette Locke nevelélméletét, (Krotky 1996) és Locke után elvezet Rousseau-ig, akiknek fontos törekvése volt „a gyermek képességsíraínak kifejlesztése”. (Albert B. 2011) S máig időtálló úgy a pedagógiai rendszerelmélete, mint a tudatosság (elkötelezettség) szerepének a hangsúlyozása a tehetségek kiművelésében. (Vö. Zimányi 2015, 255)

Comenius egységében szemlélte az Istenhez méltó emberképmás kiformalásában az erkölcsi és értelmi nevelést – ez olvasható ki összegző munkái mellett az *Orbis pictus* mesterének bölcselkedéséről és tanulásról szóló útmutatásából –; Locke (1693) az erkölcsi nevelést az értelmi nevelés elé helyezte, melynek egyik legfontosabb feladata az önuralomra való képesség kialakítása. Az emberi lélek születéskor „tabula rasa” – a tudás forrása az érzékelés, a

tapasztalás. E mellett szükség van a belső tapasztalásra is: ez a kritikus ész, az értelem működése. (Comenius célja is a kritikus, következtető gondolkodás hajlamának kibontakoztatása s módszerének kiművelése volt. Az *Orbis pictus* önálló táblája mutatja be a külső és belső „érzékenységeket”: az érzékszervek mellett az értelmet, a belső látást, a gondolkodást és döntéshozást segítő képzetalkotást és az emlékezést.) A tananyag és módszer kiválasztásakor Locke szerint is figyelembe kell venni a gyermek életkorát, adottságait, s hogy milyen praktikus ismeretekre lesz szüksége. Az így kiválasztott tárgyak: az olvasás, a francia és latin nyelv, rajz, gyorsírás, fogalmazás, történelem, földrajz, csillagászat, számtan és mértan, könyvvitel, jogi ismeretek, etika, a tánc.

Az iskolai oktatást Locke is általánossá kívánta tenni. „Azt kell most már igazolnom, hogy az iskolában mindenkit meg kell tanítani mindenre – halljuk vissza a *Pampaedia* téziseit. – Ezt természetesen nem úgy kell értelmeznünk, hogy mindenkitől elméleti és gyakorlati ismeret (tökéletes és mélyreható) ismeretét kívánjuk; minthogy ennek a dolog természeténél fogva nincs semmi haszna, s életünk rövidsége miatt senki számára sem volna lehetséges. [...] Ahhoz azonban, hogy minden ember megtanulja felismerni minden fontos, létező és keletkező dolognak alapjait, okait és céljait – ahhoz nem csupán szemlélőkként, hanem tetterős cselekvőkként kell őket kiküldeni a világba. Mindenképpen gondoskodnunk és tenniünk kell ugyanis arról, hogy földünk lakói közül senki se találkozzék olyan ismeretlen dologgal, amelyről nem tudna higgadtan ítélni, s bölcsen káros tévedés nélkül fel ne tudná azt használni a maga javára. [...] arra kell törekednünk, hogy az iskolában és azon túl az iskolák jóvoltából az egész életben I. a szellem elméleti és gyakorlati ismerete terén kiművelődjék, II. a nyelv kifejezőképessége finomodjék, III. az erkölcsök tisztességes irányban fejlődjenek. IV. Istent őszintén tiszteljék.” Mert az igazi „emberré válás” kritériumai a következők: „I. eszes teremtmény, II. önmagán és a teremtményeken uralkodó teremtmény, III. Teremtőjének képmása és gyönyörűségére szolgáló teremtmény”. Ezt úgy sikerül elérni, „ha az iskolák arra törekszenek, hogy az embereket cselekedeteikben bölcsökké, megfontoltakká, továbbá jámbor lelkületűvé tegyék.” S hogy az ember képes legyen erre, meg kell ismernie „a szemlélet tárgyait” (eget, földet s a bennünk létező dolgokat); „az utánzás tárgyait” (a csodálatos isteni rendet, amit az embernek minden cselekedetében kifejezésre kell juttatnia); „az életszükséglet tárgyait” (Isten kegyelmét a földön és az örökkévalóságban). S valamilyen képesek vagyunk eljutni a tudáshoz, erkölcsösséghez és jámborsághoz. (Vö.: Locke 1914 [1693], 102–111)

Mindezen figyelmeztetések összessége nem lehetett ismeretlen azok számára, akik olvasták Comeniust, hasonlóképpen Locke nézetei a lélekről egybecsengenek az *Orbis pictus* leírásával, melyben ugyanez a rendszer és világnézet tükröződik. „A lélek lényege három erő összességét jelenti (amely az eredendő hármasságot tükrözi): értelem, akarat és emlékezet. Az értelem arra törekszik, hogy megjegyezze a tárgyak legcsekélyebb különbségét is. Az akaratnak a szabad választás jut osztályrészül az üdvös kiválasztása és az ártalmas elvetése révén. Az emlékezet viszont mindazt, ami csak foglalkoztatta az értelmet és akaratot, elraktározza jövőbeli használatra, emlékezteti a lelket Istentől eredő függőségére és kötelességére; ezért lelkiismeretnek is szokták nevezni. Hogy ezek az erők meg tudjanak felelni feladatuknak, fel kell vértézünk őket olyan dolgokkal, amelyek megvilágítják az értelmet, edzik az akaratot, ösztönzik a lelkiismeretet, hogy az értelem élesen fogjon, az akarat tévedés nélkül válogasson, a lelkiismeret vágyakozóan mindent Isten felé tereljen. Mint ahogyan ezeket az erőket (értelem, akarat, lelkiismeret) nem lehet egymástól elválasztani, mivel ugyanazon egy lelket alkotják; hasonlóképpen a lélek hármas díszét: a műveltséget, erényt és Jámberságot sem lehet szétszakítani egymástól.” (Vö.: Locke 1914 [1693], 102–111)

Életfeladatunk megköveteli Istennel szemben a Jámberságot, felebarátunkkal szemben a tisztességet, önmagunkkal szemben a szükséges ismeretek megszerzését. Az ember saját érdeke az okosság, Jámberság és erkölcsösség, felebarátunkat sem csak „a jó erkölcsökkel, hanem egyben a bölcsességgel és tudással is kell” szolgálni, és Isten dicsőségére oda kell állítani a jámborság mellé „a tudást és a jó erkölcsöt”. Ő is meg volt győződve arról, hogy Isten a boldogságra szánta az embert. „A boldogságon azonban nem a testi gyönyört értjük (...), hanem a lelki boldogságot, ezek vagy a minket körülvevő dolgokból vagy önmagunkból vagy pedig – végül – Istenből fakadnak.” A bölcs a dolgok szemléletének gyönyörűségéből táplálkozik, az Istenben való boldogság (békeség) három forrása „a műveltség, az erény és a jámborság”. Locke szerencsétlennek tartotta az erkölcsöt és jámborságot nélkülöző oktatást. „Mert hát mi a tudomány erkölcs nélkül? Régi mondás az, hogy aki előrehalad a tudományban és hanyatlik az erkölcsökben, az inkább hanyatlik, semmint előrehalad. A tudós, de erkölcstelen emberről is méltán mondhatjuk tehát azt, amit Salamon a szép, de a tudományoktól húzódo asszonyról mond: „Mint a disznó orrában az aranyperc, olyan az erénytől elfordult emberben a tudás” (Salamon péld. 11, 22.). Végül nemcsak a pataki beszéd tételei vagy az *Orbis pictus* által közvetített ismereti és erkölcsrend, hanem a Comenius-

féle pánszófikus iskola elvei csengenek vissza a felszólításban, miszerint lehetőleg mindenre meg kell tanítani a gyereket. „Amiképp az anyaméhben bármely embriónak ugyanolyan tagjai formálódnak, akármelyik tagjáról legyen szó, kéz, láb vagy nyelv, habár nem is lesznek valamennyien művészek, futók, írnokok, szónokok, hasonlóképpen az iskolában is meg kell mindent tanítani, ami csak az emberre vonatkozik, függetlenül attól, hogy kinek miből lesz majd később haszna.” (Vö.: Locke 1914 [1693], 102–111)

„Akinék tehát gyermekekkel van dolga, tanulmányozza jól természetüket, képességeiket, gyakori próbálgatással tudja meg, mire van hajlamuk, mi felel meg nekik. Figyelje meg, milyen velük született adományaik vannak, hogyan lehetne ezeket fejleszteni, mire lehetne használni. Tartsa szem előtt, mire van szükségük, vajon szorgalommal el tudnák-e ezeket a tulajdonságokat sajátítani, gyakorlat útján megtartani s vajon érdemes-e a fáradságra. Mert sok esetben, amit tehetünk, amire törekednünk kell, ez: használjuk ki a természeti adományokat, előzzük meg a bűnöket vagy hibákat, amelyre ilyen természet leginkább hajlik; adjuk meg mindazon előnyöket, amelyek között kedvezően fejlődhetnek. Kinek-kinek természetes tehetségét annyira kell fejleszteni, amennyire csak lehet; de mást tenni helyébe kárba vesztett munka volna” – írta *A gyermek egyéniségéről*. (Locke 1914 [1693], I. 34.; idézi: Mészáros – Németh – Pukánszky 2003) Összhangban egyrészt Comenius nemzeti műveltségről kialakított nézeteivel ugyanúgy, mint idézett képesség-felosztásával, miszerint az *éles eszű* diákból (akár könnyen kezelhető, „lomha” vagy makacs) a megfelelő módszerrel lehet kihozni a legtöbbet, s ugyanígy lehet jobbitani a *nehéz felfogásúak* tanulását. A legfontosabb azonban az, hogy mindenki a maga képességei szerint, a lehető legjobbat és a lehető legtovább, Istennek tetsző módon s az emberek hasznára legyen képes „mindeket megérteni, cselekedni és kimondani – igazán”.

IRODALOM

- ALBERT B. GÁBOR (2011): *A nevelés történeti és elméleti alapjai*. Kaposvári Egyetem, 2011.
http://www.drAlbertgabor.hu/images/albert_gabor_nevtort_jegyzet.pdf
- BALOGH László iránymutatása a *Nemzeti Tehetségsegítő Tanács* 2007. január 5-6-i tanácskozásához
http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/Dr_Balogh_tanulmanyok/A_tehetseggondoz_as_elvi_alapjai_es_gyakorlati_aspektusai.pdf
- COMENIUS, Johannes Amos (1988 [1650]): *A lelki tehetségek kiműveléséről*. In: FÖLDY Ferenc – CSORBA Csaba, szerk.: *Bibliotheca Comeniana II.*, Magyar Comenius Társaság, Sárospatak 1988., 7–43. <https://core.ac.uk/download/pdf/35140937.pdf>

- COMENIUS, Johannes Amos (1959 [1669]): *A látható világ*. (A háromnyelvű kiadás magyar szövege alapján és fapamtszeteivel közzétette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: GERÉB György.) Magyar Helikon, Bp.
- COMENIUS, Johannes Amos (1992/a.): *Didactica Magna*. (Ford.: Geréb György) Seneca Kiadó, Pécs
- COMENIUS, Johannes Amos (1992/b.): *Papmpaedia. A „De rerum humanarum emendatione consultatio catholica ad genus haumanum” IV. része*. (Ford.: Bollók János. Előszó: Kelemen Elemér.) Bibliotheca Comeniana IV. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak
- FINÁCZY Ernő (1927): *Az újkori nevelés története. (1600–1800) Vezérfonal egyetemi előadásokhoz*. Kir Magyar Egyetemi nyomda, Bp.
<http://mek.oszk.hu/04700/04736/html/finaczyujkoria006/finaczyujkoria006.html>
- FODOR László: Jan Amos Komenský (1592–1670). *Magiszter*, 2012/tavaszi, 91–102.
http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2012/tavaszi/tavaszi_91-102.pdf
- GYARMATHY Éva (2006): *A tehetség. Fogalma, összetevői, típusai és azonosítása*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp.
- GYARMATHY Éva (2014): A nem szunnyadó erő. A tehetség fogalmának átgondolása. *Neveléstudomány*, 2014/2., 67–81.
http://nevelstudomany.elte.hu/downloads/2014/nevelestudomany_2014_2_67-81.pdf
- KÖDÖBÖCZ József (1994): *Comenius sárospataki pedagógiai tevékenysége és annak elméleti alapjai*. In: CSORBA Csaba – FÖLDY Ferenc – KÖDÖBÖCZ József (szerk.): *Comenius és a magyar művelődés*. Bibliotheca Comeniana V., Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 101–130.
- KROTKY, Étienne (1996): *Former l’homme: l’éducation selon Comenius, 1592–1670*. Publications de la Sorbonne, 392 o.)
- LOCKE, John (1693): *Gondolatok a nevelésről*. (Fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Mutschenbacher Gyula, 1914.)
http://old.ektf.hu/hefoppalyazat/nevtort/18_john_locke_gondolatok_a_nevelsrl.html
- MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla, szerk. (2003): *Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Bp.
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nevelestortenet/cho1s35.html
- NAGY Károly Zsolt (2002): *Deus. Egy kép Johannes Amos Comenius Orbis pictusából, s annak társadalmi kontextusa*. http://mek.oszk.hu/02100/02125/pdf/13_nagyk.pdf
- PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (1997): *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
<http://mek.oszk.hu/01800/01893/html/>
- SZÁSZI Andrea (2012): Egyéniségre hangolva: Utak, módszerek, ötletek a sokrétű intelligencia segítségével. *Magyar Református Nevelés* 2012/2. sz., 6–22.
- TÓTH László (2013): *A tehesség gondozás és kutatás története*. Didakt Kiadó, Debrecen.
http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/A%20tehetseggondozas_es_kutatata_tortenete.pdf
- ZIMÁNYI Árpád (2015): *Comenius életművének mai tanulságai*. In: H. NAGY Péter – KESERŰ József (szerk.): *A párbeszéd eleganciája. Köszöntő kötet Erdélyi Margit tiszteletére*. Sellye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, 247–257.

MŰVÉSZETI NEVELÉS – MŰVÉSZETTEL NEVELÉS. GONDOLATOK KARÁCSONY SÁNDOR MŰVÉSZETSZEMLÉLETÉRŐL

Deme Tamás könyve Karácsony Sándor pedagógiai életművét vizsgálja, születésének 125. évfordulóján. A kiemelkedő pedagógus-tudós egyik fő értéke a modern rendszer-szemlélet kialakítása – szintézist teremtett ugyanis a művészet történeti, társas-lélektani, logikai, filozófiai, vallási társadalmi relációi közt. Pedagógiailag rokona Kodály Zoltán híres zenei nevelési programjának.

MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI RELÁCIÓK

„Művészet, tudomány, társadalom nem az egyéni lélek vonatkozásai, jóllehet az egyén lelkében nyilvánulnak. Sem művészetet, sem tudományt, sem társadalmat nem alkothat egy ember: legalábbis még egy ember kell mind a három lelki tevékenységhez. Másodmagával aztán már élhet akárki művész, tudományos vagy társadalmi életet. Ha ketten vannak, és az egyik műalkotó, a másik műélvező (vagy az egyik legalábbis interpretátor), akkor a művészet az a keret, amelyben egyik a másikhoz viszonyul, ha pedig egyik cselekszik, a másik meg elszenvedti ezt a cselekvést, abban az esetben társadalom.” – Karácsony Sándor, „a szeretet pedagógusa” írta ezt *A magyarok kincse* c. könyvében, s ez a záró idézete Deme Tamás *Gondolatok Karácsony Sándor művészetszemléletéről* c. művének. (A monográfia a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti Tagozatának kiadásában látott napvilágot 2017-ben [2016-os kiadási dátummal] két másik értékes könyv társaságában [Dvorszky Hedvig: *Képek, szobrok, képernyő. B. Farkas Tamás és Kernács Gabriella filmjei a Magyar Televízióban*; Simon Géza Gábor: *A zenetudomány mostohagyermeké. A jazz és hatása Magyarországon 1920–1950.*])

A záró idézet előtt az életmű fő állításainak összefoglalása áll. Karácsony művészetszemléletében (a társas-lélektani rendszer szerves részeként) több olyan – mára evidenciaként értelmezett, tudományos vitaalapként felfogott, az ideológiai meghatározottság miatt világnézeti támadási felületként kezelt – alaptétel fogalmazódik meg, mely a művészeti-társadalmi relációkat állítja előtérbe. Ezek a következők: Az ember egyszerre egyéni (autonóm létező) és

társas lény. Az egyéni lélek kategóriái közé tartozik az életérzés, az érzelem és értelem, az akarat és a hit. Ezeket nem igazán lehet alakítani, ezért az egyén (az autonómiája miatt) „nevelhetetlen”, egyéni „érzelmi nevelés” ugyanis nem létezik, de akarat- és érzésszel nevelés sem. A társas érzelmi relációk nevelése viszont lehetséges (és szükséges); így a művészeti nevelésből kell kiindulni, ha „társas-érzelmi” attitűdjeinket alakítjuk. „Társas-viszonyaiban” nevelhető tehát az ember. Ilyen reláció van a jogi, művészeti, tudományos, társadalmi és vallási viszonyulásokban. A társas szomatikus életérzéssel a *jog*, a társas érzellemmel (jelképrendszerrel) a *művészet*, a társas értelemmel (jelrendszerrel) a *tudomány*, a társas akaráttal (tettrendszerrel) a *társadalom*, a társas, ún. „pneumatikus életérzéssel” pedig a *vallás* állítható korrelációba.

(Heltai Miklós Karácsony-portréjában – a *Protestáns hősök* irodalmi és kulturális enciklopédia I. kötetében – azt emelte ki e pedagógiai rendszerből, hogy a nevelés nem szűkíthető le az addig hagyományosan vizsgált területekre, hanem Karácsony „a psziché komplex felfogása alapján vizsgálta benne az életérzés-közérzet és a hit szerepét, illetve ezek közösségi formáit, a jogot és a vallást”. Rámutatott: a nevelés jogi szabályozását is a törvényalkotás területére számúzték, miközben a jog közösségi játékszabályként működik, s alapja lehet a kölcsönös autonómia-tiszteletnek. Karácsony azt is látta, hogy a hit és vallás pedagógiai szerepe nem a hitoktatásra vagy a vallásos nevelésre korlátozódik, hanem az úgynevezett „nevelési hitben” is megfogalmazódik, mely révén a pedagógus tevékenysége – egész magatartásával az élet értelméről „vallva” – maga is vallomássá, konfesszióvá válhat.)

A fenti relációk közül Karácsony szerint a művészeti érték emelhető ki. A művészetben az érték: őszinte („magammal jelképesen téged jelentelek [téged fejelek ki, mutatlak meg]”). „A művészeti viszony: mellérendelő. (Egyiket a másikhoz képest kifejező.) Tudományos viszonyban: Jel – egyetlen jelentés – igaz. Művészeti viszonyban: Jelkép – egyetlen jelentés – szép. Minden didaxis nyelvi nevelés is. A művészeti nevelés is nyelvi nevelés.”

Karácsony társaslélektani rendszerében a *jogi szint* (mely ún. „közérzeti” kategória) a közvéleménynek, a *technikai szint* a konvencionak, a *művészi szint* a formának, az *erotikus szint* az ízlésnek, a *tudományos szint* a hagyománynak, az *értékes szint* a hazának, a *társadalmi szint* a szokásnak, a *világnézeti szint* a történelemnek, a *vallásos szint* a nemzetnek felel meg. (Itt is érzékelhető az a holisztikus szemlélet, mely nemcsak új fogalmakat vezet be a diskurzusba – pl. jogi-közérzeti, erotikus és tudományos szintek, hazas és nemzetfogalmak –, de annak alapján az egyéni életérzések és a társadalmi

normák konfrontációjából a szintézist a tradíció és világnézet, a tudomány és vallás, az ízlés és életöszön művészetekben való feloldódása valósítja meg.)

Karácsony a társaslélektani relációkat az alábbiakban fejt ki, azt is bizonyítani látva, hogy ez a viszonyrendszer „az emberi élet megnyilvánulásainak minden fontos területét megmutatja”. (1.) A mindennapi kommunikáció helyzetfüggő, közös, egyezményes jelet használ. (2.) A tudományos kommunikáció megértésre törvő jelrendszer. Jelentése: egyetlen. (3.) A művészeti kommunikációban a jel átalakul jelképpé. (4.) A művészet nyelve szimbólumrendszer. Jelentése egyetlen. (5.) Nyelv és gondolkodás: a tagolatlan teljes képzet előbb részekre bomlik. (6.) Majd a részek viszonyulnak egymáshoz és az egészhez. (7.) Az egészséges ember örömképes, munkaképes, alkotóképes. (8.) A velünk született képesség fejleszthető. Kodály figyelmeztetése: 'Nincs botfülű gyerek'.

AKTUÁLIS DISKURZUSOK – HOLISZTIKUS MŰVÉSZETPEDAGÓGIA

Olyan diskurzusról van szó, mely nemcsak a szerző asszociatív, továbbépítő gondolatai, valamint a címben jelzett Karácsony Sándor művészetszemléleti állításai és meglátásai között zajlik, hanem harmadikként az olvasó is belép a párbeszédbe. Elsősorban Karácsony Sándor és „a karácsonyi gondolatok aktualitását felismerő, s ezeket saját művészetpedagógiai tapasztalatai során gyakorlattá érlelő” Deme Tamás felelget egymásnak (e „kettős optika” eleve izgalmassá teszi a művet), de többet is kapunk a címben ígért alaphelyzetnél. Deme könyve „nemcsak elgondolkodtatja, hanem néhol provokálja is olvasóját” – állapítja meg Pusztai Gabriella az utószóban. Pusztai úgy érzi, hogy e hármas diskurzusból természetesen Karácsony hangja szól ki legerősebben, „aki szinte művészi prózát írt, s az olvasót már a tőle idézett rövid részletek stiláris gazdagsága is rabul ejti” – szövegei tehát irodalmi műreemek. „Karácsony több, időben egymástól távolabb keletkezett, s műfajilag is sokszínű alkotásban fogalmazta meg művészeti vonatkozású gondolatait, ráadásul fogalmait, téziseit folyamatosan újradefiniálta” – figyelmeztet Pusztai: Karácsony művészetszemléletének feldolgozása miért jelent nehéz feladatot.

Deme a '70-es évek elejétől „a művészetpedagógia integrált koncepcióját elsősorban Karácsonyra támaszkodva dolgozta ki” (másfél évtizeden keresztül négy művészeti tárgy integrált nevelési kísérletét vezette munkacsoportjával – ezt a modellt könyvében ismerteti), s maga is hármas feladatra vállalkozott. Arra tett kísérletet, hogy a „tudós”, a magát „reformpedagógusnak” soha nem tartó Karácsony Sándor műveiből (a művészetszemléleti összeg-

zést adó, az irodalmi és általában a művészeti lényeg megértésében kalauzoló *Irodalmi nevelés* mellett *A magyar észjárás*, *A magyarok kincse* és *az Ocsúdó magyarság* c. munkák állításait görcső alá véve és gazdag példatárát idézve) kibontsa azokat az összefüggéseket, melyek Karácsony tudományosságát, pedagógiai tapasztalatait, művészeti világlátását megvilágítják. Mindezek figyelembe vételével törekedett arra, hogy az elméleti és szaktudományos meglátásokat és érveléseket interpretálja, művészetközi perspektívát is fölvezetve, nem feledkezve meg az alkotói attitűdről, az életműből kirajzolódó szemléleti alapállás és elemző-értelmező jelleg pedagógiai alkalmazhatóságáról sem – Karácsony kategóriái ugyanis ma sem veszítették érvényüket. Harmadrészt többször utal a szerző Karácsony Sándor rendszeralkotó szemléletének jelenkori alkalmazási lehetőségeire, valamint az irodalmi érték- és asszociációs mezőt kitágító társművészetek konkrét tapasztalataira.

Utóbbi szempont azért is nélkülözhetetlen, mert noha a Karácsony-írások elsősorban az irodalomról szólnak, annak példái pedig „logikusan általánosíthatók a többi művészetre is”, a tanulságok érzékeltetése hasznos lehet az alkotás valamennyi területén. Deme tulajdonképpen „arra hívja fel az olvasó figyelmét – értékeli Pusztai –, hogy talán soha nem volt akkora szükség a művészeti nevelésre, mint ma, hiszen Karácsonnyal együtt a szerzőnek is az a meggyőződése, hogy a művészet teljes világértelmezés, beleértve a transzcendenssel való kapcsolattartást és az egyén önértelmezését is”.

A „holisztikus” szemléletet Karácsony is rendezőelvként, világértelmezésének meghatározó nézőpontjaként jelölte meg. *Az Ocsúdó magyarság* c. könyvben nemcsak az autonómiára és az ezt kiegészítő társas lelkületre, a viszonyulásokra és relációkra vagy empátiára mutat idézetrészeket Deme, de a holisztikus világlátás nyomaira is rábukkan Karácsony írásaiban: „minduntalan való újrafogalmazás [...] mert mindig az egészből kell kiindulnom”.

(A folyamatos újradefiniálás nehézsége teszi izgalmassá a karácsonyi életmű interpretációját. A reflektív pedagógia mélyrétegeihez juthatunk el általa: nemcsak a diákra figyel vagy vele kommunikál, „válaszaira” reagál a pedagógus, de teljes társadalmi-lélektani kontextusba helyezi diákkal való kapcsolatát. A pedagógus folyamatosan reflektál azokra a pszichológia és szociológiai, kulturális és antropológiai tényekre, melyeket vizsgál, melyek közt létezik. A karácsonyi pedagógusküldetés szerint nincsenek skatulyák, megváltoztathatatlan kondíciók, mert csak az egész van, a teljesség, s noha ahhoz soha nem juthatunk el, saját viselkedésünket az áhított teljességhez kell alakítani. S bár Karácsony törekedett az egyetemes jelentésre, nem vetette el a személyre

szóló jelentés érvényességét. Deme idézi: „Ha előadtam is, figyeltek az emberek, mert megéreztek, hogy viszonyultam hozzájuk, személy szerint mindenki vel egyenként és együttesen is hányjuk-vetjük meg a problémát”.

A holisztikus szemlélethez adódik a szintézissteremtő több szempontúság, állítva, hogy az egzisztencia maga is transzcendens. Karácsony írja (*Ocsúdó magyarság*): „Nevelésről lévén szó, azért fontos ezt hangsúlyozni, mert az így felfogott lét nem magyarázható. A nevelésnek sem az célja, hogy magyarázza a magyarázhatatlant.” Az összegző viszonyrendszer pillérei tehát a lélektan, a logika, a filozófia. A művészet és forma kérdéseitől indulva, Deme a művészet (benne az irodalom) jelképességét, kód- és jelentésváltozásait vizsgálja, kitér a hagyomány és újrafogalmazás dilemmáira, az amatőr és dilettáns fogalmi bizonytalanságaira, a jelentésre és jelentésváltozásra, Karácsony értelmiség-felfogására, a művészeti és a művészettel nevelés kérdéskörére.

A tartalom és forma viszonyának értelmezéséből Deme kiemeli: noha a posztmodernben a tartalom és forma dialektikus viszonya megbomlott, olykor a forma maga is tartalom válik, a tartalom (az erkölcsi vagy társadalmi üzenet) pedig a forma (pl. a barokkos díszek vagy intertextuális referenciák) béklyójától szenved, végül a forma maga is jelkép lesz a művészetben, ekképp jelentése egyetemes. Karácsony *A magyarok kincsében* a népmesék példáját idézte az élet egyetemes formájaként. „Jelkép tehát a forma, amelyben a három pont [a mesélő nem rólam mesél, hanem saját magáról, végső soron az életről magáról] mindenesetre egybeesik: a legkisebb királyfi élete, a mesélő élete és az én életem, aki a mesét meghallgatom és elhiszem.”

„IRODALMI TOLMÁCS”

Az *Irodalmi nevelés* egyik alapköve Karácsony gimnáziumi élményéből kapta különleges státuszát. *A könyvek lelke* tanár ura pedig „megszüntette a tanulás alkalmából szokásos nyelvi alapviszonyt és irodalmi alapviszonyt teremtett közénk. Nem a beszélő beszélt hallgatóközönségéhez ilyenkor, hanem a műalkotó a műélvezőhöz. Mindegy, hogy ki volt a tolmács.” Deme szerint már itt láthatjuk Karácsony művészetszemléleti előképeit: „a jel jelképpé változását, a jelentésváltozás meghatározó élményét és a művészetközvetítő személyiségének alakulását. A mű visszahat az alkotóra, a közvetítőre, meg a műélvezőre, s az élmény még meg is változtatja az eredeti jelentést.”

Szintén *A könyvek lelke*ben írja, az Adyval való rokonlelkűségére utalva: „Nemcsak Mózes Mózes, én is Mózes vagyok [...] Igen, de én nemcsak Mózes vagyok, hanem Illés szekerén is ülök, meg szeretném is, ha szeretnének, mert

se barátja, se boldog őse, se rokona, se ismerőse nem vagyok senkinek, vagyok, mint minden ember fenség, északfok, titok, idegenség... Minden én vagyok és minden vagyok” (újabb példa a karácsonyi holisztikára).

Több utalás vonatkozik a nyelvi kódváltásra (tanár és diák között), ez első hallásra tanári bizonytalanságról tanúskodhat, ám végül a pedagógus alkotóattitűdje győzedelmeskedik (már ha az önálló értelmezés maga is alkotás). Ez vezet az irodalmi (tágabban művészeti) nevelésről megfogalmazott tételhez. *A könyvek lelkében* írja (Deme kiemelésében): „Irodalmi nevelésünkben két halálos hibát voltam kénytelen minduntalan tapasztalni. [...] Irodalomra tanítani akarják a növendékeket, nem nevelni. Ebbe a hibába csak az eshetik bele, aki azt hiszi, hogy a növendék egyéni-lelkének a tartalmává válhatik az irodalom (holott az társas lelki viszonyulás) [...] Irodalmi nevelés csak társas-lelki funkcióként lehetséges. [...] Az irodalmi nevelésnél a reláció nem nyelvi, hanem művészeti, nem mester és tanítványként viselkednek közben – nevelő és növendék, hanem mint költő (vagy tolmács) és közönsége. A végeredmény nem is megértés, tehát nem bizonyos anyag tudása [...] a végeredmény, akárcsak az irodalomban, itt is: siker, nem pedig megértés.”

Deme is méltatja a kulturális, társadalmi, pedagógiai háttér jelentőségét, amennyiben minden kultúra vagy művészet megismertetéséhez szükség van egy megfelelő közvetítőre, úgynevezett „kulturális tolmácsra”. Ám Karácsony szerint nálunk kevés ilyen hiteles közvetítő, „irodalmi tolmács” létezik, ennek következménye az értékpangás mellett a giccs gátlástalan terjedése is. Láttelele ugyanúgy érvényes a mai korra, de az is tragikus aktualitás, hogy az ún. „mérték-emberek” hiányában „semmi se készíti az embereket az újrafogalmazásra” – Karácsony szavaival: „egész szellemi életünk eresztékei meglazulnak”, pedig még nem is jutottunk el a mélypontig.

HAGYOMÁNY ÉS ÚJRAFOGALMAZÁS – JELENTÉSVÁLTOZÁSOK

Karácsony állításaihoz – a hagyomány és újrafogalmazás szükségét érzékelte s annak hiányát szóvá téve – Deme két kiegészítést tesz: „A 20. század vég megfigyelése szerint tanult ismereteink tudása ötévente közelítőleg megfelelődik. Tudjuk azt is, hogy állandó változásban van a társadalmi igény és kínálat, az új generációk világlátása, nyelve. Kérdés, miért nem fogalmazzák újra rendszeresen tízévente a tantervek, tankönyvek tartalmait? S ha átalakítják, akkor viszont miért nem tartják meg a hagyomány elve alapján az alapokat jelentő ’kánont’?” – Hiszen az előre látható pedagógiai (vagy inkább az egymástól elválaszthatatlan generációs és nevelésügyi) „válságra” ma még

jobban fel kell készülni, mint régen. A tudományban (s főleg a természettudományokban) inkább követelmény az „adott tudás érvénye”, mint az irodalomban és művészetekben (mivel a művészetet nem elsősorban az „érvény” jellemzi), de a hagyomány kötelme és újrafogalmazása itt is elengedhetetlen.

Az újrafogalmazás szellemi kötelezettség, egyúttal szembesülés. Például a stílusvesztéssel (mely gyakran jár együtt identitásvesztéssel, így a művészet, az ideológia, a társadalmi és egyéni lét, valamint a lelki-filozófiai egzisztencia is sérül). Karácsony a stílusalanságot (önmagáért való formát) hazugságnak tartotta, de a magas művészet (nehezen érthetőség) és a tömegkultúra (könnyen érthetőség) közé is egyenlőséget tett. „Nem jelkép, ellenkezője a jelképnek, mert szubtilis a jelentése, fordítottja annak, ami a szimbólum, t.i. az egyetemes jelentésnek. A dekadens stílus egyébként eléggé árulkodó módon rendesen szekták, klikkek, mindig kevesek tolvajnyelve. Dekadens korokban vagy népeknél a kevesek túlfinomodott stíluskodó stílusalanságát nagy tömegek eltompult stílusalansága veszi körül” – írta *A könyvek lelkében*.

Nincs konszenzus a művészi érték megítélésében (kanonizációs törekvések válsága), mert a stabil pontot jelentő népművészet közösségi ideje helyett ma sem közösség, sem idő nincsen, az értékrelativizmus a közösség- és időfogalmainkat is lebontotta. Mindez veszélyt jelent az identitásra: az azonosság helyhez (közösséghez) és időhöz egyaránt kötött. Karácsony Sándor szerint – mint ezt *A magyar észjárás* passzusai bizonyítják – a magyar kultúra (irodalom és művészet, értékrend, erkölcsi norma) egyértelműen mellérendelő, ez azt jelenti, hogy hosszú távon passzív, nyitott és befogadó (mely a történelmi adottságokkal, a megszállásokkal, leigázásokkal is magyarázható); az egyén a másikat mindig relációkban, viszonyításokban érti meg. Ahhoz viszont, hogy a relációkhoz stabil pontot találjunk, legelőbb magunkat és értékeinket kell megismernünk. A hagyomány jegyében kell újrafogalmazni önmagunkat.

Külön fejezet tárgyalja, hogy irodalomra csak irodalommal, s művészetre csak művészettel lehet nevelni. Erre így reflektál Deme: „Ha az irodalomórán a tudomány igényeire hivatkozva rendszeresen 'szétanalizálták' az irodalmi művet, az élmény teljesen elvész, hiszen az alkotó összeállítást, újrafogalmazást, irodalomépítést így nem sajátíthatják el a diákok. Marad a passzív befogadás és annak visszaöklendezése. S a tudományos esszencia mögött ott van a gondolatgyilkos méreg: az élő képek, asszociációk helyett kopogó verbális absztrakció.” Ehelyett a jelentést kell megkeresni vagy újrafogalmazni. Karácsony szerint a jelentés a nyelv lelke, a népköltészetet például lehetetlen a maga valójában megérteni anélkül, hogy ráéreznénk a nyelv misztikájára; s

ebben keresendő a magyar észjárás („képekkel élő [...] okoskodásunk”) titka is. (Bár a nyugati tudományban „hiba képet használni pontos fogalom helyett”, a magyar észjárásban és a magyar nyelvben „a kép van jó helyen”).

Karácsony az irodalmi nyelv jelentésváltozásában látta a „hamisítatlan irodalmi hatást”. A nyelvi (metaforikus és antropomorf) jelentésváltozáshoz értjük az építészeti „nyelv” átalakulását: Deme ide idézi Makovecz építészeti anyanyelv-felfogását (s a könyv külön fejezetben tárgyalja Karácsony magyar építészetről vallott nézeteit), de az irodalomból, képzőművészetből, zenéből és táncból (folklórból) is említ példákat (Makkai Ádám, Samu Géza, Beethoven, *Halálba táncoltatott lány*). Karácsonynál „a jel és a jelkép-, a társas-értelmi s társas-érzelmi (tudományos és művészeti) viszonyulások jelentés-vonzata eredendően különböző”, és vannak olyan szituációk, amikor a kettő egymásnak is feszül, s bizonyos esetekben képzavarhoz – a szerző tudatában lévő tagolatlan kép homályosságához – is vezethet (mint Herczeg Ferencnél).

KI AZ ÉRTELMISÉGI?

Karácsony kijelentette: az értelmiség definíciója eleve kérdéses. Kiket is lehet a „tudományos gondolkodás letéteményesének”, „írástudónak” tekinteni? Tanítók, írnokok, történetmagyarázók, papok tartoztak ide az ókorban; hozzájuk csatlakoztak a középkorban a deákok, prédikátorok, tanácsadók – még a kódexmásolók is –; majd „értelmiségi” státuszt kaptak az alkotóművészek (énekmondók, dalnokok, krónikások, piktorok, szobrászok, táncosok); az újkorban értelmiségi volt a „nadrágos ember”, benne a jurátusokkal. S az egyre szélesedő értelmiségi körbe a pedagógus nem tartozott bele... „Megrendítő” Karácsony 1943-ban, a szárszói konferencián elmondott gondolatmenete:

„Mi azt a hibát is igen gyakran el szoktuk követni, hogy ifjúságunk nevelését az értelmiség feladatának gondoljuk, s értelmiségiekre bízunk. Pedig a közösség a népben érez, az értelmiségben gondolkodik, és az ifjúságban akar. [...] Az ifjúság magasabb intenzitású kategória az értelmiségnél. Az értelmiség munkája az éppen érvényben lévő igazságok megolajozottan, simán ’futó’ megvalósításában merül ki. Haladás, fejlődés csak az ifjúság problémalátásának akarati megnyilvánulásából fakadhat. Az értelmiség tehát nem nevelheti az ifjúságot. Csak áhítatos, papi lelkek nevelhetik, ezeket nevezte Platón *Államában* bölcseknek, s ezeket szoktuk mint szofokráciát emlegetni. A lélek szerinti ’professzor’ nem ’értelmiségi’, hanem a szofokrácia tagja.”

Deme kifejti: a 20. század első felében (Karácsony gondolatainak rögzítéskor) s több mint fél évszázaddal később milyen státusz- és technikailag is

meghatározott szerepváltáson ment keresztül a magyar értelmiség, és fölteszi a kérdést: „Az értelmiség a tudás egyik birtokosa. Az ifjúságnak meg állítólag a tudásra van szüksége. Akkor hol a gond? A szerepzavarban – így a válasz. – Az ifjúságnak tettekre van szüksége, nemcsak az érvényesség tudására.” S az értelmiség vajon miért „nem nevelheti az ifjúságot”? – A szerző több mint hat oldalon válaszol. A kitérő jórészt történeti-fogalmi jellegű, ám nem marad el az összegzés. „Karácsony tézise egyszerű: mindannyian, mindig csak viszonyainkban élhetünk emberi életet. Az ifjúságnak nem absztrakciókból, nem kiüresedett fogalmakból és elidegenedő hierarchiákból kibeszélő értelmiségre van eleven szüksége, hanem nyelvét, lelkét, érettségét és éretlenségét értő, megértő, vele kutató, vele élő, vele szenvedő ’szofokratákra’”. (Karácsonynál a „szofokrata” az a bölcs, aki az áhítat intenzív fokát éli meg, mindenki nyelvéen tud beszélni, különösen a fiatalok nyelvéen; mindentudó öreg, mindenkit meghallgató, figyelő és megértő bölcs.) Olyan jó nevelőkre van tehát szükség, akik csak a növendékekkel együtt létezhetnek, s akik ebben az „életközösségben” csak saját pedagógus-vallásukban hisznek, ezt a tevékenységet (ti., hogy az ifjúsággal foglalkoznak) üdvöztető jelentőségnek tartják...

A 20. század legnagyobb feladatának tekintette Karácsony az ifjúság felé fordulást, a viszonyulásokat, az érthető beszédet. Szerinte a tudománynak is fontos kritériuma, hogy megérti-e azt a másik ember. A művészet megteremti a saját nyelvét, de segíti a két ember közötti dialógust is. Ráadásul megérteti, hogy a szabadság viszonylagos érték. Az ember mindig nagyobb szabadságra vágyik, noha már Pascal figyelmeztetett, hogy a korlátok nélküli szabadság a legnagyobb szertelenségnek nyit ajtót. Karácsony a pedagógiát szabadságnak és korlátnak vélte egyszerre. Játéknak, melynek szabályai vannak: „a nevelés növelés” (Deme szavaival). Társas-játék. A *magyarok kincsében* olvassuk: „Nevelés közben komolyan számot kell vetni nemcsak azzal az adottsággal, hogy ketten vannak ők ketten, a nevelő és a növendék, hanem azzal is, hogy ketten tesznek egyet.”

Ennek a társas-játéknak az egyik legnagyobb feladata a művészeti nevelés megújítása terén ránk háruló munka pótlása. A pedagógusképzés lehetséges dilemmája nemcsak abban fogalmazódik meg, hogy szakembert vagy nevelőt képezzen-e az adott intézmény, hanem abban, hogy a pedagógus képes legyen transzcendens irányjelző lenni. A világ nézete és a világ megélése irodalmi (művészeti) modellt kövessen: képes legyen rendet teremteni a káoszból, s ebben a rendben képes legyen megmutatni a világ és az élet szépségét. József Attilával szólva, megértse, mit jelent: „*Szép a forrás, fűrödni abban*”...

A Családok éve alkalmából hirdette meg *Szabad a vers!* című országos pályázatát az Emberi Erőforrások Minisztériuma felső tagozatos és középiskolás diákok számára – családhoz köthető vagy családról szóló klasszikus versek átfogalmazására. A 12, újr gondoláshoz ajánlott versek listája: Petőfi *István*

öcsémhez; Egy estém otthon; Arany János Családi kör; Itthon; Ady Endre Őrizem a szemed; Móra Ferenc Mártonka levele; Kafka Margit Petike jár; Weöres Sándor Buba éneke; Szabó Lőrinc Lóci óriás lesz; Kosztolányi Dezső Most harminc éves vagyok; Lásd, kisfiam, ezt mind neked adom most; József Attila Mama. A parafrázisokat az osztályok közösen adták elő, a videókat nyilvánossá kellett tenni, a beérkezett több mint 250 pályamű közül pedig a zsűri által kiválasztott legjobb ötvenre a közönség is szavazhatott. A legjobb 50 mű között szerepelt a debreceni Vitéz Kata parafrázisa is Arany János *Családi kör* c. költeményéhez.

VITÉZ KATA BORBÁLA *parafrázisa Arany János Családi kör című versére*

(*a verset dramatizálta és előadta a debreceni Kölcsey Ferenc Református Gyakorló Általános Iskola 5. C. osztálya; az operatőr Egresi László volt*)

Ülünk a teraszon, csak a hold világít.
Szúnyogok rajzanak – de ez mit se számít.
Tujafák alatt egy kutya heverészik,
nem a mi kutyánk az – hozzánk jár át mégis.
Reggelente nekünk kell kidobni piszkát,
mit előző este az avarba piszkált.
Palacsintát sütné anya, de a tészta
nem áll össze mindig, legfeljebb csak néha.

Vacsora tájában valaki becsenget.
Ejnye! Nem ismeri ő a házirendet?!
Szomszédunk az, Csilla – ijedt arccal ránk néz,
vállából lóg alá mindkét remegő kéz.
„– Tudnátok egy rútert kölcsönadni nekem?
Délután bedöglött az új internetem.
Mosolygós szelfimet osztani sem tudom...
Mintha nem is élnék, hogy nincsen fészbukom!
Nincs háló, hát nincs hal – elhagytak az álmok.
Mint egy falat kenyér, kellenek a lájkok!”

Rútert kölcsönadni bár nem tudunk neki,
 azért sejtettük, hogy a sarkon van Meki;
 és ahol Mc Donald's, ott van a free-wifi...
 A szomszéd köszönte... – ez igazi sci-fi.

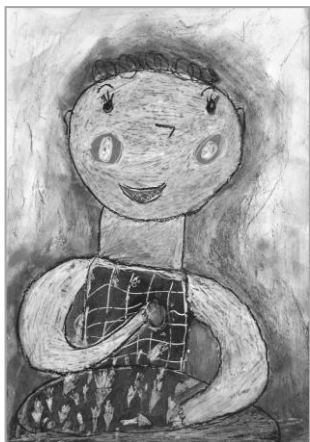
Vacsi után anya szól: „– Menjetek fürödni!
 Ne hagyd az álmat a szemedből kiszökní!”
 Fél óra is eltelt, én meg csak olvasok...
 Ilyenkor azt hiszem, láthatatlan vagyok.
 Rám dörren a kérdés: „– Hát te még nem alszol?!”
 Bezzeg a nővérem titkon csokit majszol;
 most éppen szerelmes, éjfélig is csetel...
 S kint az éji bogár a fallal felesel.

Apa mit csinálhat? Dolgozatot javít?
 Ő ugyanis, nagyobb gyerekeket tanít.
 Katika, a szomszéd, éppen most zuhanyzik.
 Ha sír, vagy énekel, minden ide hangzik.
 Ricsi, a papagáj, igen későn fekvő:
 pont ezért kerül rá egy műanyag teknő.

Leteszem a könyvet, elég volt ez mára,
 két szemem lecsukja, az álom világa.
 Az előző héten, egy videót néztem:
 „Hogy tervezd az álmod?” – Most én is ezt kérdem.
 Üres már a terasz, csak a hold világít,
 kíséri a vándort egészen hazáig.

JELENET
 A KISFILMBŐL

DEBRECENBEN IS ÁTADTÁK A TOJAMAI FESZTIVÁLDÍJAKAT

Az 1984 óta működő Tojama – Debrecen Művészeti Szövetség közvetítésével debreceni és hajdú-bihari tanulók munkái is részt vehetnek a Tojamai Nemzetközi Gyermekrajz és Meseíró Pályázaton, mely meghívásos alapon működik, s Magyarországot jelenleg csak Hajdú-Bihar megye képviseli. 2017-ben mintegy 100 általános iskolás diák rajzai és meséi jutottak el Japánba a 40. Nemzetközi Gyermekfesztiválra.

A FŐDÍJAS JUHÁSZ MARTINA RAJZA
(6 ÉVES; BERETTYÓÚJFALUBÓL)

A fesztiválra 19 országból érkeztek pályaművek. A korábbi alkalmakhoz hasonlóan most is kimagasló eredményeket értek el a régióban tanuló gyerekek (nagydíjak mellett arany-, ezüst-, és bronzérmeket nyertek (a meseírás nemzetközi nagydíját egy 8 éves, Ibolya Utcai Általános Iskolába járó debreceni kisfiú, Nagy-Szendrey Noel érdemelte ki *A csodaóra* című meséjével – a mesét a híradás után közöljük.)

A díjkiosztó gálát hagyományosan májusban, a japán cseresznyevirág ünnephez kapcsolódóan tartják a Tojamából érkező vendégek részvételével Debrecenben és Hajdúnánáson (a hajdúnánási díjkiosztó a budapesti japán nagykövetség jelenlétében május közepén már megtörtént).

Június 1-jén a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában adta át a Debrecenben és a megye más városaiban élő, 40-nél is több pályázó díjait Pinczés István, a Debreceni Színház Stúdió Független Színház és Japán Kulturális Szolgáltatóközpont elnöke, a művelődési központ igazgatója és a Tojama – Debrecen Művészeti Szövetség irodalmi szekciójának vezetője. (Előtte japán témájú zenés, énekes, verses gálaműsort tekinthettek meg a gyerekek, az őket elkísérő szülők és felkészítő pedagógusok. Japán dobritmusok és dalok hangzottak el a Debreceni Színház Stúdió előadásában, s a *Körömvirág* együttes megzenésítésében Markó Béla *Zápor mossa házadat* című verse, melyet 2017 őszén a hajdúnánási Arany-szalma Néptáncgyüttes és a Debreceni Színház Stúdió tagjai együtt énekeltek a tojamai kiállítás megnyitóján, a berettyóújfalui Igazgyöngy Alapítvány gyermekrajzaiból készült animáció kíséretében. A műsorban elhangzott a nagydíjas mese dramatizált változata is.)

Meghirdették egyúttal a 2018-as pályázatot is – három területi kategóriában: a debreceni, a hajdúnánási és Hajdú-Bihar megyei gyerekek számára. Az alkotások beküldési határideje a – szervezéssel megbízott – hajdúnánási Kéky Lajos Városi Művelődési Központba mindenki számára: 2018. július 15. (a pályamunkák innen együtt jutnak el Tojamába).

A 2017. évi tojamai gyermekrajz-verseny eredményei (mindhárom kiemelt diák a berettyóújfalui Igazgyöngy Alapfokú Művészeti Iskolában tanul):

Fődíj: Juhász Martina

Arany minősítés: Miczura Mirella

Arany minősítés: Varga Erika

(A díjátadón a Tojama – Debrecen Művészeti Szövetség irodalmi szekció-vezetője bejelentette: ősszel japán magyar irodalmi pályázat meghirdetését tervezik tojamai és hajdú-bihari gyerekek számára két klasszikus japán műfaj népszerűsítéséhez: haiku-író és haiga készítő kategóriában. Az önálló és a képbe írt haikukat a japán gyerekek magyar, a hajdú-bihari diákok pedig japán témákra készíthetik el.)

MICZURA MIRELLA (10 ÉVES)
ÉS VARGA ERIKA (8 ÉVES)
BERETTYÓÚJFALUI DIÁKOK
ARANY MINŐSÍTÉSŰ RAJZAI

NAGY-SZENDREY NOEL (8 éves):

A CSODAÓRA

avagy: Lincoln Elnök úr nyomában

(Csak 18 éven felüliek számára ajánlott!)

Amerikában egy washingtoni kertváros csendes kis utcájában élt egy család tagjaként egy fiú ikerpár. A családdal együtt lakott a gyerekek bácsikája is, aki próbálta gondosan titokban tartani telihold idején való sejtelmes eltűnéseit, azonban a gyerekek – késői baglyok lévén mindig éjfél után aludtak el – egyszer meglátták, amint bácsikájuk az éjszaka kellős közepén éppen elfelé igyekszik...

Hmmm... Milyen különös ez!

Utána osontak, hogy meglessék, hová vezet bácsikájuk különös éjszakai útja. Legnagyobb ámulatukra az úti cél a Fehér Ház egy titkos alagsora volt! Bácsikájuk egy elhagyatott helyiségbe megérkezvén lerántotta magáról a „nagybácsi” maszkot – és megrökönyödésükre kiderült, hogy ő maga a halottnak hitt Abraham Lincoln...! Egyik döbbenetből estek a másikba, mivel a helyiségben tartózkodott még George Washington, Thomas Jefferson, Theodore Roosevelt korábbi amerikai elnökök, valamint egy komornyik is.

Hogyan lehetséges, hogy a meghalt elnökök mégis élnek?

Hogyan lehetnek egy helyen, egy időben? – tették fel maguknak a kérdést rémülettel.

Hamarosan megkapták rá a választ. Ugyanis az elnökök a szobában lévő asztalon egy ódon könyv mellett heverő nagy papír – minden bizonnyal egy tervrajz – fölé hajolva „itt ragadásukról” és egy bizonyos chrono-acélból készült elromlott óraszerkezetről beszélgettek, amelynek minden perce egy évet jelent. És aki ennek a csodaórának a mutatóját eltekeri, az az időben is pontosan így utazik! Egy perc: egy év!

Az ikrek nem is mertek álmodni róla, hogy a valóságban is létezhet ilyen időutazás. Ennyi furcsaság láttán kezdték kényelmetlenül érezni magukat és elérkezettnek látták az időt arra, hogy csendben kerekét oldjanak. Mikor a négy elnök és a komornyik a szoba másik sarkába vonult át beszélgetni, az egyik fiú észrevétlenül odaosont az asztalhoz és lekapta onnan az óra tervrajzát meg a könyvet, abból a célból, hogy testvérével ők is megépítsék otthon ezt a bizonyos chrono-acélból készült csodaórát. Bár még gyerek volt, rájött,

hogy ez a csodaóra nagyon veszélyes a valóságban, mivel össze-vissza lehet kuszálni vele a múltat és a jövőt, és jobb, ha ilyen óra csak a mesékben és a képzeletükben él. Már éppen a szobából lopózott kifelé, mikor megbotlott egy kemény tárgyban, ráadásul kezéből kirepült a tervrajz meg a könyv. Ijedtében, hogy lelepleződhet „bácsikája” előtt, felkapta a könyvet a földről és már rohantak is kifelé.

Huhhh! Nem lelepleződtek le! A tervrajz viszont ott maradt...

Otthonukban megnyugodtak kicsit az elképesztő események után, elővetették a keményborítójú ódon könyvet. Érezték, hogy nagy titkok lapulhatnak benne. Nem tévedtek, ugyanis az pont az ő családfájukat írta le. Aranybetűkkel volt kiöntve annak az ősöknek a neve, ahonnan az egész családjukat származtatták. És még jobban elámultak, mikor megtudták, hogy varázslóktól származnak és nekik is varázserejük van. Az egyik fiú varázsereje a gravitáció, a másik fiúé a gyorsaság, csak hogy mindezek működésbe hozásához egy varázsige elmormolására van szükség, ami így hangzik: APAX – MORTÉ. Varázserejük birtokában elhatározták, hogy telihold idején éjfélkor (hiszen „bácsikájuk” lelepleződése is telihold idején történt) visszamennek, hogy az elromlott csodaóra-szerkezetnek valahogy mégis visszaállítsák a mutatóit a valós időnek megfelelően.

Visszalopóztak a Fehér Ház titkos alagsorába. Megpillantották az órát, de abban a percben feltűnt a színen a négy elnök és a komornyik, akik szinte egyszerre vetették magukat a fiúk után. Ekkor a gyorsaság varázserejével bíró fiú villámgyorsan lekapta az órát az asztalról és a gravitációt birtokló testvérével egymást átölelve az órával együtt gyorsan felemelkedett. Igen ám, de a magasba emelkedés instabilizálta az elromlott órát, ami hatalmas robbanással négy részre esett szét, és egy-egy darabja a négy elnökbe csapódott bele, akik abban a pillanatban kővé dermedtek és egy Dél-Dakota állambeli hegyen együtt kövesedtek meg. A komornyik pedig abban a percben porrá foszlott.

Innen ered a legenda, ami szerint a nagy hegy oldalába bele van vésve ugyan a négy elnök arca – de valójában ők maguk vannak benne a hegyben!

Itt a vége!

A MŰHELY „ÁTVÁLTOZÁSAI”

A Művészeti Megálló Magán- galéria tízéves jubileumára

Bizony, „a festők városa” (miként Káplár Miklós, Pálnagy Zsigmond, Maghy Zoltán tekintett Hajdúböszörményre – ide kívánva hozni, itt gyökerezetni újra az alföldi festő-szellemet –; s ahogy több mint fél évszázada a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep apadhatatlan népszerűsége s elismertsége, néhány éve pedig már az ismert szlogen is tanúsítja) nem hagyja érintetlenül a művészetre fogékony embert.

Így járt ezzel Takács László is, aki régebben izgalmas kalandozásnak tekintette a művészetet, mára azonban szinte a lételeme lett: nem telhet el úgy nap, hogy ne fessen. Nemcsak az alkotás járja át az életét, mindennapjait (talán még az álmait is), hanem maga is mintegy „belakja” a festészetet. Otthona ugyanis a saját telkén álló Művészeti Megálló Galéria, ahol a gyantaillatot a festékszagtól delejes levegő, az asztalos-gépek zaját pedig a kertből becsicsergő csend és a festett világ varázsa váltotta fel. Valamilyen régi böszörményi levegő, amelyben keveredik a piac mozgalmassága és a hajdani kenyérsütések illata, a szántások hangulata, a barázdák jajdulása a házoromzatok és templomfalak sóhajával, alföldi-nomád böszörményi utcák puritán patinájával s a szőlőskertek olykor elhagyottan is felcsillanó fényével. „Soha nem felejttem a pillanatot (idézte legutóbbi látogatásom alkalmával), mikor a gépzörej után az első kiállításon megszólalt a zene. Megjelent a könny a szememben.”

TAKÁCS LÁSZLÓ FESTMÉNYEI:

A VÍZ HATALMA (FENT);
A PUSZTULÓ SZŐLŐSKERTEK
SOROZATBÓL (LENT)

Nem volt azonban egyszerű a Műhely átváltozása (noha eredeti jelentésében – pl. a francia *atelier* szóban – ott rejlik a kétkezi és a művészi tevékenység is: egyszerre jelent építőműhelyt, szakkört, műtermet.) Nem egyik napról a másikra történt meg a *homo faber* (a kétkezi tevékeny ember) átalakulása valamilyen *homo aestheticus* viselkedéssé (tehát a szépséget mérceként tekintő emberré – és eme attitűdben természetes módon ötvöződik a *homo moralis* és *homo memoricus*: az erkölcsös, a jót cselekvő és az emlékező-leltározó ember karaktere, amit Takács László élete és egész tevékenysége is bizonyít).

S nem volt példa nélküli az átváltozás, hiszen a régi festő-asztalosok, akik a tempomi padokat és karzatot, a szószékkoronát és a mennyezetkazettákat faragták és formálták és festették, a profán és a szakrális teret, az asztalosműhelyt és az Isten műhelyét egyszerre lakták be. Ezek az erdélyi, felvidéki és honi festő-asztalosok voltak az újkor első naív művészei, s akár a népművészek vagy a pásztorfaragók: a tárgy úgynevezett „hasznosságát” esztétikai többlettel kívánták gazdagítani, hogy mindaz, ami körülvesz bennünket, egyúttal szép is legyen. Ez a műhely-átváltás történt meg Takács László életében is, amikor a mesterember asztalosból autodidakta képzőművész lett.

Munkácson született, még a háború elején, 1940-ben; ötéves volt, mikor hazaköltöztek a rokonsághoz, az általános iskolát és gimnáziumot Hajdúböszörményben végezte; Király Róbert művésztanár biztatta rajzkészsége továbbfejlesztésére. Érettségi után azonban mintakészítő asztalosnak jelentkezett, faipari technikai oklevelet szerzett. 1968-ban került a böszörményi Faipari Vállalathoz, amelynek később az igazgatója lett. A művészteleppel való kapcsolata is nagyjából ekkortól datálható, hiszen náluk rendelték a művészek a képkereteket.

Rendszeresen találkozott az alkotókkal, betekintett a munkájukba, műtermekbe, és közben újra ösztönzést érzett arra, hogy ecsetet vegyen a kezébe. (Szintén az ösztönző minták közt említi a régi üzemi tárlatok hagyományát, a „közönségtalálkozókat”, s jól emlékszik, hogy egyik első képét úgy négy évtizeddel ezelőtt Bíró Lajos boglyáinak és a „boglyák évszakainak” hatására festette.) Mestere Pál Nagy Balázs festőművész lett, tőle a kompozíció és a megjelenítés szabályait tanulta, s

már ekkor vonzották mestere és korábbi böszörményi példaképei paraszti életet ábrázoló realista munkái, majd egyre szélesítette a látókörét, újabb stílusokkal, technikákkal, témákkal ismerkedett meg.

Mondhatni, elkötelezte magát egyrészt a természet realista, gyakran impreszionista jellegű ábrázolása, valamint a régi Hajdúböszörmény településképeinek, emlékeinek, szokásainak, illetve a paraszti és pásztorvilág hagyományainak megörökítése mellett. (Egyik legújabb, nagyobb méretű festményén, életkép-montázsán, a böszörményi szőlőskerti tanyavilág másfél évszázadát sűrítette össze: az évadonként ismétlődő zöldgyűléstől a borkóstolásig, másrészt a mára igen romos

csőszház jelképesen kiáltja égbe szakadt tetején keresztül az elmúlt időt.)

TAKÁCS LÁSZLÓ
LEGÚJABB KÉPE ELŐTT;

HAZAFELÉ
(AZ ELŐZŐ OLDALON);
CSÉPLÉS RÉGEN (LENT)

Műkedvelő (ahogy ő mondja, szombat-vasárnapi) festő volt. Nyugdíjba vonulása után azonban úgy döntött, hogy a tulajdonában lévő egykori faipari üzem két termék kiállítások céljára rendezi be, a saját műveit és vendégművészek alkotásait mutatja be. Csoportos kiállításokon már 1985 óta rendszeresen bemutatkozott, első egyéni tárlatát Kupás Csilla rendezte a böszörményi művelődési központban.

68 éves volt, mikor önállóan is megmértette magát. S kiállított Nyíregyházán, a Móricz Zsigmond könyvtárban (2009), a zsámbéki művelődési házban (2010), majd a következő évben Székesfehérváron (Platán Hotel). Következett Debrecen (DOTE), Balmazújváros (Veres Péter Művelődési Központ)

és Hajdúdorog (2012), utána Budapest (2013 – Benczúr Hotel, Westend-Dunapart Galéria). Jelentkezett újra a régióban is: a hajdúböszörményi Maghy Zoltán Művészházban (2015), egyik legutóbbi kiállítását (2016) pedig a téglási könyvtárban rendezte meg.

BÖSZÖRMÉNYI UTCARÉSZLET;
ÓREG VÍZIMALOM (JOBBRA, LENT) –
TAKÁCS LÁSZLÓ FESTMÉNYEIBŐL

2012 óta tagja a Batsányi Cserhát Művész Körnek, akiktől már több díjat kapott; alkotótelepekre jár – ebben az áttekintésben is több olyan képét láthatjuk, melyek ilyen alkalommal készültek. (Jól érzékelhető a közvetlen élménymélység, a plein air frissessége.) Folyamatosan részt vesz nemzetközi festőversenyeken (számos oklevéllel, gyémánt, arany, ezüst diplomával gazdagodott, közte a Prokopp Mária művészettörténész által zsűrizett festményért járóval [mellyel s két másik képével most Olaszországban első díjat nyert egy nemzetközi szemlén]).

„A kiállítás szervezésének gondolata akkor fogalmazódott meg bennem, amikor szembesültem azzal, hogy milyen nehéz dolog először bemutatkozni a közönség előtt” – nyilatkozta egy interjúban. Az első hívó szóra mellé szegődtek a helyi hivatásos és amatőr festők, grafikusok, a fotósok, újságírók. Rendszeresen tart ún. Nyitott Műterem-foglalkozásokat (ebbe a vendégművészek is bekapcsolódtak) – és a résztvevők között ugyanúgy van iskolás, mint pedagógus, mozgássérült és önkifejezésre vágyó nyugdíjas. Nemcsak a helyi iskolák tanulói látogatják meg a galériát, de óvodás csoportok, nyugdíjas klubok is.

Noha ezúttal a kiállítótérre átváltozott nagy csarnokban s a két kisebb teremben, összesen 300 négyzetméteren több mint 150 Takács László-mű fogadja a látogatót (szinte a kezdetektől máig ívelő pályaké-

pet reprezentálva), tíz éven keresztül a munkái mellett az alkotótársak művei is helyet kaptak: közelből-távolból, országhatárokon túlról meghívottak (festők és kézművesek, fotósok, a társművészetek képviselői).

2010-ben indította az „*Impresszió és Valóság Kortárs Festők Ecsetjével*” című sorozatot – Budapestről és Budajenőről, Karácsondról, Vásárosnaményból állítottak ki; újdonság lett az apa–lánya (Molnár Sándor és Molnár Zsuzsa Debrecenből), az anya–lánya (Gajdán Zsuzsa és Horváth Csenge Hajdúböszörményből) közös bemutatkozás is. Kiállított Tatjana Sevcsenko (ukrán Érdemes Művész), Tamus István debreceni grafikusművész, Czeglédi Gizella pilis-vörösvári festőművész; s képzőművészeti-irodalmi produkcióval szerepelt Mónos Jenő, Izlandon dolgozó festő a Böszörményben élő Czégény Nagy Erzsébet költővel.

E monumentális tárlatanyagának a bemutatása ugyan önálló vezetést is igényelne, most mégis csak benyomásaimat szedegettem szerény csokorba, reflektálva egy-egy jellemzőnek vélt témára. A régi Böszörmény képeit múltbba tekintő nosztalgia hatja át – szükségszerűen fogalmazódik meg benne nemcsak a tisztelet, hanem az a hiány is, ami nem a létmódra, hanem az eltűnt ifjúságra vonatkozik; miközben frissességet, melankóliával vegyes derűt sugároznak az „elmúlás” dokumentumai, a szőlőskerti, lírai impresszionista hatású kompozíciók.

Látunk néhány arcképet is (mert hozzátartozik a mesteriséghez, csakúgy, mint a parafázisok, az ismert témák újra-gondolásai), karakteresebbek azonban az „évszak-portrék” s a tájak.

VIRÁGZÁS ALKONYATKOR (FENT);
A PUSZTULÓ SZŐLŐSKERTEK
SOROZATBÓL (BALRA LENT)

„Legjobban az őszet szeretem – mondja –, talán a színek miatt.” Viszont a tél is változatos színhangulatokban jelenik meg; másutt feldolgozza úti emlékeit, Erdélytől Itáliáig; s különös ellentétként saját érzéki-érzelmi benyomásain keresztül tükrözi a távlatokat és a mikrokörnyezetet.

A böszörményi pásztor- és paraszti világ emlékeit, figuráit, élethelyzeteit) felidéző, posztromantikus-realista ciklus nem annyira karaktert, inkább típust – nem egyéni,

hanem közösségi sorsot – kíván bemutatni. Végül a műves csendéletekre utalok, a hegedűs–szemüveges képre például, mely azt érzékelteti: miként lehet személyes tárgyakkól szimbólum, sőt allegória. S ahogy a tárgyak mozdulatlanúsága (avagy a megállított idő) a megélt időt sűríti magába, a legsikerültebb virágcsendéletei (a plein air művek) és allegorikus (a látványra csak látomásként emlékező, azt csak szimbolikus valóságában újraélesztő) tájképei a pillanat megszelídült mámorát érzékenyítik meg. S ott van ebben a keleti (és a keletről jött) emberre jellemző ún. reflexív-meditatív élethanulat és világnézeti alapállás is...

TAKÁCS LÁSZLÓ
BRASSÓI TÁJKÉPE

GOMOLYAKÉSZÍTŐ
(JOBBRA, FENT);
BIRKANYÍRÓK (KÖZÉPEN)

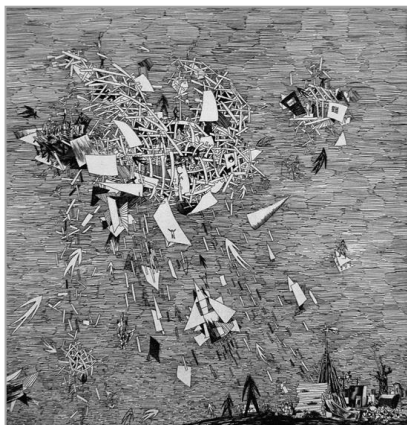
**KÉPES KULTURÁLIS
ÉS MŰVÉSZETI HÍREK**
„FÉNY, VÍZ, LEVEGŐ”

Gopcsa Paula festőművész kiállítását Szakolczay Lajos, Széchenyi-díjas irodalomtörténész, irodalom- és művészetkritikus május 31-én nyitotta

meg a Józsefvárosi Galériában (közreműködött Faragó Laura, Kossuth- és Magyar Örökség díjas énekművész). Gopcsa Paula egyik alapító tagja volt a vörösberényi és balatonboglári művésztelepnek, alkotói és pedagógusi tevékenységét egyaránt az értékmentés és értékátadás szándéka vezérli (a Szinyei Merse Pál Általános Iskola és Gimnázium rajz- és művészettörténet tanáraként generációk arra fogékony tagjait oltotta be művészetszeretettel, avatta be őket a mesterség rejtelmébe). A Képzőművészeti Főiskola hallgatóinak vezető tanára volt, 1939 óta él a Józsefvárosban – a június 22-ig nyitva állt tárlat egyúttal a 90. születésnapot megelőző ünnepi kiállítása volt.

KOVÁCS IMRE – ÉS „A FÖLD NAPJA”

„A Föld Napja” volt Kovács Imre grafikusművész születésnap kiállításának címe – 1938-ban ugyanis éppen a Föld Napján, április 22-én született Debrecenben.

A Józsefvárosi Galéria június végéig látogatható kiállítását Feledy Balázs művészeti író nyitotta meg (közreműködött Pozsár Eszter szaxofonművész). Kovács Imre mesterei Kádár György és

Ék Sándor voltak; 1968–72 között Derkovits-ösztöndíjat, 1985-ben pedig Munkácsy-díjat kapott. A figurális szimbólumokkal dolgozó művész szeretetteljesen groteszk modern népmesehősöket teremt. Mélynyomású lapjai közül több grafika tiszteleg József Attila, Kondor Béla művei előtt.

Gobelintervezőként is ismert.

„A LÉLEK ÚTJÁN”

A Debreceni Akadémiai Bizottság Klubja 2018. évi nyári (augusztus végéig látható) kiállítását június 6-án nyitotta meg, melyen TÖRÖK ANIKÓ (a Pasztellfestők Országos Egyesületének tagja) új munkáival jelentkezett *A lélek útján* címmel. Egyszerre finom asszonanciákról és felzaklató belső találkozásokról adnak hírt a képek: fényt kereső útjaink során rajtunk hagyják nyomukat az imádságszínek – és a kísértések is...

TÖRÖK ANIKÓ MUNKÁJA
(REPRODUKCIÓ: CSERÉP ZSUZSANNA)

AZ MTA DAB KLUB ŐSZI KÉPZŐMŰVÉSZETI, IRODALMI ÉS ZENEI PROGRAMJAIBÓL
(Db. Thomas Mann u. 49. – a műsor- és időpont-változtatás jogát fenntartják)

Kiállítások 2018. augusztus–december:

- Aug. 29. Rákos Éva festőművész (Budapest)
Szept. 26. D. Király Sándor festőművész 60 éves születésnap kiállítása
Okt. 24. Frederick Lee Haddox festőművész (Washington)
Nov. 14. Barkó Erika festőművész emlékkiállítás
Dec. 5. Képes Tibor festőművész karácsonyi kiállítása

Irodalmi és zenei programok 2018. szeptember–december:

- Szept. 5. Kozma László: *Hangszerparádé* (km.: Csonka László klarinét)
Szept. 10. *Emberi és művészi üzenetek* Vásáry Tamástól (könyvbemutató és beszélgetés; vezeti: Dr. Cs. Tóth János művészeti író; km.: Juhász Árpád színművész)
Szept. 27. Mohai Gábor előadóművész verses estje
Okt. 10. Erdei Sándor: *Tisztelgés a 90 éves Papp László előtt*
Okt. 17. Torma Mária Radnóti- és Latinovits-díjas versmondó *Útravaló* című verses összeállítása
Okt. 22. Eszterhai Katalin könyvbemutatója, beszélgetéssel
November: Debreczeni Tibor előadóművész *Válogatott emlékeim* c. estje
November: Soós Judit *Halhatatlan legendák* c. zenés összeállítása
November: Szabó András előadóművész *Bényei József-emlékestje*
December: *Minden napok* – Pécsi Samu versei (beszélgetőtárs: Balku László újságíró; km.: Dánielfy Zsolt színművész)

A GADE KÖNYVHETI EXLIBRIS-
SOROZATA – IN MEMORIAM
BURAI ISTVÁN

Több mint egy évtizede jelentkeznek rendszeresen új, tematikus exlibris-ek a debreceni Grafikuművészek Ajtósi Dürer Egyesületének tagjai az ünnepi könyvhéten. A 2018. évi sorozatot az elmúlt évben elhunyt Burai István festő- és grafikuművész emlékére készítették el.

TAMUS ISTVÁN
GRAFIKUMŰVÉSZ,
A GADE ELNÖKE
DEDIKÁLJA
BURAI ISTVÁN-
EMLÉKLAPJÁT ÉS
AZ EXLIBRIS-
PLAKÁTOT
ARANY LAJOS
IRODALMÁRNAK

(FOTÓ:
VARGA JÓZSEF)

A SZOROZATBA KILENC GRA-
FIKUSMŰVÉSZ
KÉSZÍTETT EMLÉKLAPOT:

FÁTYOL ZOLTÁN,
GONDA ZOLTÁN,
LÁSZLÓ ÁKOS,
LUKÁCS GÁBOR,
TAMUS ISTVÁN,
SZILÁGYI IMRE
(AZ ELŐZŐ OLDALON, FENT),
VINCZE LÁSZLÓ
(KÖZÉPEN, BALRA),
PELEI KATALIN
(KÖZÉPEN, JOBBRA)
ÉS SUBICZ ISTVÁN
(LÁSD A MŰ ITT KÖZZÖLT
REPRODUKCIÓJÁT)

*Síró madarak
vájják kőbe csőrükkel
asszonyaidat.*

A DEBRECENI RÉGISÉGVÁSÁR 2018. második félévi időpontjai: *augusztus 12., 26. (ünnepi vásár aug. 20-án, hétfőn); szeptember 9., 23.; október 14., 28.; november 11., 25; december 9.; Hajdúszoboszlón: szeptember 15.* (Információ: MÁTÉ LÁSZLÓ; telefon: 06 30/416-2738; e-mail: lacimate@gmail.com; www.debreceniregisegvasar.hu; Facebook.com/ Debreceni Régiségvásár (FOTÓK: VARGA JÓZSEF)

„TÚL SOK” A HÉTKÖZNAPI VALÓSÁG?

A Magyar Sajtófotó Pályázat és Kiállítás több mint harminc éve a fotóriporteri szakma legnagyobb hazai seregszemléje. Debrecenben június 14. és július 22. között láthatók a fotók a Kölcsey Központban. A 36. szemlére 247 fotós 2.260 művel (a sorozatok is beleszámolva több mint 6.300 képpel) pályázott a Hír- és eseményfotó; Képriport; illetve az egyedi képet és sorozatot különválasztva: Mindennapi élet; Emberábrázolás – portré; Művészet – műalkotás vagy művészeti tevékenység ábrázolása fotóriporteri eszközökkel; Sport; Természet és tudomány; Társadalomábrázolás, dokumentarista fotográfia kategóriákban. Ezekből most 300 alkotást állítottak ki.

Részletek SZIGETI TAMÁS kurátor, a kiállítás rendezője köszöntőjéből (sajtóanyag): „Egy anekdota szerint, amikor Leonard Bernstein az egyik – talán az 1985-ös budapesti – koncertje után a szálloda felvonójában meghallotta a háttérben szóló halk gépi muzsikát – a Für Elise-t vagy a Török indulót –, azt mondta: sok a zene. Vajon miért gondolta ezt az ünnevelt karmester, akinek valóban mindene, az élete volt a muzsika? Alighanem úgy érezte, hogy Beethoven és a többi nagyszerű zeneszerző műveit, alkotásait méltó körülmények között, méltó előadásban kell meghallgatni, nem egy liftben, a földszintől a hatodikig.

Talán nem véletlenül jutott eszembe ez a történet a 36. Magyar Sajtófotó Kiállítás képeinek válogatása, rendezése közben. [...] lehet, hogy sok a kép? Csakhogy ezek a képek elsősorban nem műalkotások – sőt, mondhatnám: mű-alkotások –, hanem a hétköznapi valóság megörökített darabjai, pillanatai. Nagy részüket mi magunk is láthattuk már, hiszen sokan végignézték például az elmúlt évi vizes világbajnokságot, amelynek egy-egy pillanatát felidézük Illyés Tibor, Kovács Tamás vagy Derencsényi István felvételei. Egy-egy szelet a valóságból.

Sokan részt vehettek azokon a kiállításokon, koncerteken vagy éppen cirkuszi előadásokon, amelyeknek a szereplői, tárgyai itt újra megjelennek, [...] Teknős Miklós, Csudai Sándor vagy Urbán Ádám képein. A valóság egy-egy pillanatai ezek is. Ugyanúgy, mint azok a sajtófotók, amelyek távolabbi helyeken készültek azért, hogy a fotóriporterek [...] beszámoljanak az ottani valóságról. Így nyerhetünk betekintést egy mélyszegénységben élő család hétköznapijaiba Móricz-Sabján Simon csanyleleki fotóin, de egészen távoli vidékekre is elláthatunk Bácsi Róbert László és Végh László képei által. Mónus Márton képein egy hajléktalanokat segítő krízisautó személyzetének munkáját ismerhetjük meg. Ők leginkább éjszaka dolgoznak, akkor, amikor mi alszunk. Ajpek Orsolya Otthon, édes otthon című képsorozata arra figyelmeztet, hogy a [...] minket körülvevő mikrovilágot is érdemes megfigyelni. Azt, amelyet minden nap látunk, amely a napi valóságunk, ám mivel benne élünk, talán észre sem vesszük az apró, de fontos részleteket. A sajtófotó-kiállítá-

sok harminchatodik éve tárják elének az előző év legemlékezetesebb, leglátványosabb, legfontosabb pillanatait, azért, hogy emlékeztessenek, meg azért is, hogy egy kicsivel többet tudhassunk arról, milyen a körülöttünk lévő világ. Végiggondolva mindezt nem lesz kérdés, hogy sok-e a kép, mint ahogy az sem, hogy sok-e a valóság.”

„Hátat fordítottam Budaörsnek, és ekkor arra lettem figyelmes, hogy valami kezd kirajzolódni az égbolton. Felélénkült a légmozgás, és pár alacsonyán érkező felhő beúszott a budai hegyek fölé – ekkor tárult a szemem elé a képen látható jelenség. A megvilágításnak köszönhetően a Kő-hegy csúcsán található kereszt és a tőle nagyjából száz méterre lévő Szeplőtelen Fogantatás kápolna sziluettje hatalmas méretekből jelent meg az égen egymásra vetülve. A háttérben a csillagok, Budaörs pereme és a budai hegyek láthatók. Az egész jelenés alig pár percig tartott, először a templomtorny, majd a kereszt is elhalványult. Nagy öröm számomra, hogy egy olyan felvételt készíthetem, amelyen egyszerre szembesül a néző a vallás, a természet és az ember kapcsolatával.”

RAKÓ ALEX, a *Természet és tudomány* egyedi kategória győztese kommentárja és díjnyertes fotója

(VARGA JÓZSEF REPRODUKCIÓJA)

<https://36.sajto-foto.hu/nyertesek>; https://36.sajto-foto.hu/sfSite/entrydetails/entry_id/13192/vote_round/1

DÍJAZOTTAK:

MÚOSZ nagydíja:
MÓRICZ-SABJÁN SIMON
André Kertész-nagydíj
/ legjobb emberköz-
pontú kép vagy sorozat:

MÓNUS MÁRTON
Escher Károly-díj:
ASSZONYI ESZTER;
Munkácsy Márton-díj
/ legjobb kollekció:

VÉGH LÁSZLÓ;
Szalai Zoltán-díj:
MÓNUS MÁRTON;
Legjobb, vidéken
dolgozó fotóriporter:
KEREKES M. MÁRTON;
Dicséret: BALÁZS ZSOLT,
HAJDÚ D. ANDRÁS,
BALOGH ZOLTÁN, BÁN-
HEGYESY ANTAL.

Kategória-győztesek;
hír-esemény:
ASSZONYI ESZTER;
képriport:
KURUCZ ÁRPÁD;
mindennapi élet:

KERÉKES M. ISTVÁN,
AJPEK ÖRSOLYA;
emberábrázolás-portré:
FÖLDES ANDRÁS,
VÉGH LÁSZLÓ;
művészet:
TEKNÓS MIKLÓS,
BÓDEY JÁNOS;
sport:

BALÁZS IMOLA,
HAJDÚ D. ANDRÁS;
természet, tudomány:
RAKÓ ALEX,
VÉGH LÁSZLÓ;
dokumentarista fotó:
BALASSA LÁSZLÓ,
URBÁN ÁDÁM.

A 36. MAGYAR SAJTÓFOTÓ KIÁLLÍTÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ SZAKMAI BESZÉLGETÉST SZERVEZTEK JÚNIUS 19-ÉN A DEBRECENI KÖLCSEY KÖZPONTBA, MÁTHÉ ANDRÁS FOTÓMŰVÉSZ, A DEBRECENI FOTÓKLUB ELNÖKE (BALRA) VEZETÉSÉVEL; MEGHÍVOTT VENDÉG VOLT DERENCSENYI ISTVÁN (KÖZÉPEN), A PÁLYÁZAT DEBRECENI DÍJAZOTTJA

HUMÁN ÖRÖKSÉG

Kiss Ilona művészkönyvei és grafikái a Debreceni Református Kollégiumban

Egy könyvtárban tulajdonképpen bármilyen kiállítást el tudunk képzelni – hiszen mintegy kilépnek a könyv teréből a kultúraélményt teremtő figurák, megtestesül a betűk absztrakciójába zárt szellem – legközelebbi rokona a könyvnek mégis a grafika, ezen belül a könyvhöz tartozást (s a könyv valakihez tartozását) kifejező exlibris lehet. Ám létezik a grafikának egy sajátos változata – nem is műfaj, és nem a felület dimenzióiban elinduló alkotásmód, sokkal inkább a könyvtárgyba zárt metafizikai megtestesülés –, ez pedig a művészkönyv.

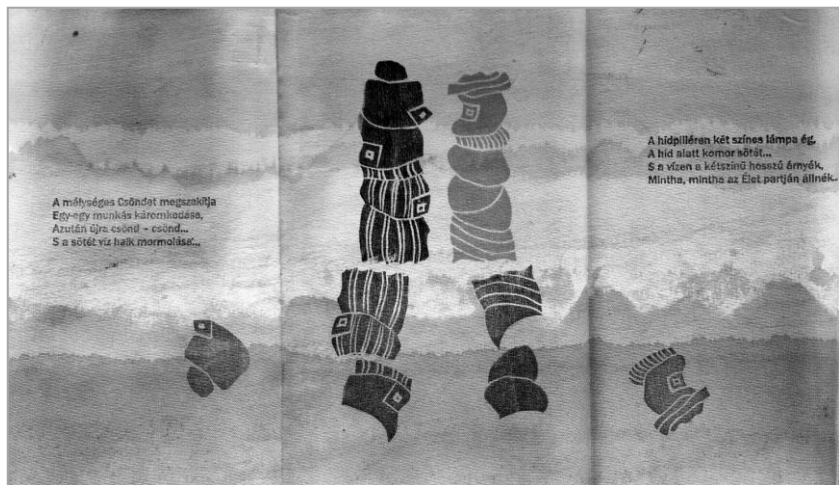
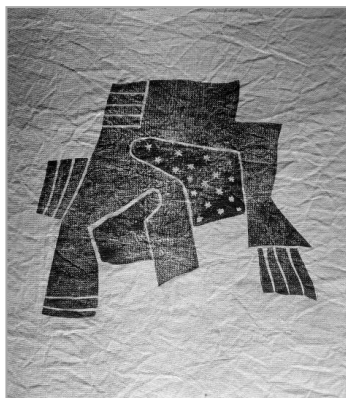
Kiss Ilona a 2017. évi Reformáció 500 Kortárs Grafikai Pályázaton Debrecen város díját kapta meg, a Munkácsy-díjas alkotónak az idei Múzeumok Éjszakáján pedig önálló kiállítása nyílt művészkönyveiből és grafikáiból a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában. Még a 2016-ban, a szegedi Somogyi Könyvtárban rendezett tárlat alkalmából írta Ibos Éva (*Bárka online* művészeti portál), hogy „a lehető legautentikusabb hely” egy ilyen kiállítás számára a könyvtár, a valódi könyvnek és művészkönyvnek ugyanis legalább annyi közös vonása van, mint amennyire különböznek egymástól. Perneszy Gézát idézi, cáfolandó, hogy viszonylag fiatal (az 1960-as, ’70-es években születő-kibontakozó „műfajról” lenne szó, hiszen az ókorig vissza lehet vezetni a képzőművészetivel rokon, könyv jellegetű szép tárgyak történetét. – „Mert láttunk-e már tökéletesebb művészkönyveket

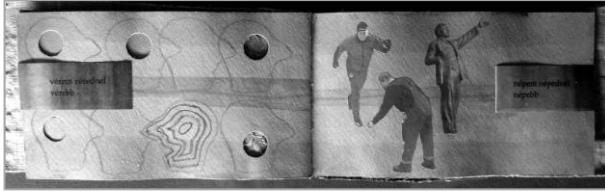

az asszír agyagtábláknál, a hieroglifákat őrző papiruszkeercseknél, a japán kalligráfiáknál, vagy a miniatúrákat és az ősnyomtatványokat könyvvé összefogó díszes kódexeknél?” – kérdezi Perneckzy, majd Ibos a művészkönyvek kelet-közép-európai underground, alternatív státuszára utal: mert a kis formátum, az utalásokat tartalmazó rejtjelezhetőség miatt „a szocialista táborban a tiltott témák is megfogalmazhatóvá váltak” a művészkönyv révén (a '90-es évektől pedig már a politikamentes, képzőművészeti gesztust előtérbe állító tendencia érvényesült). Ennek lett egyik követője a könyvtervező grafikus Kiss Ilona, „az archaikus hagyományok és a posztmodern jelteremtés egyidejű alkalmazásában” látva meg önmaga számára a lehetőségeket az önkifejezéshez. ('93-ban több mint húsz társával együtt alapította a Magyar Művészkönyv Alkotók Társaságát).

A könyv nála is olyan objektté, plasztikává válik, amely grafikákat „tartalmaz” ugyan, de korántsem grafikai mappaként vagy egyedi rajzalbumként viselkedik; s nem is valamilyen „szoborgrafika” (grafikából alkotott szobor), hanem a könyv és album, grafika és plasztika illúzióját egyszerre adó új minőség.

KISS ILONA MUNKÁI: MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS (AZ ELŐZŐ OLDALON); ÉLNI (2015-ÖS MŰVÉSZKÖNYV JULES SUPERVIELLE VERSÉVEL; GRAFIKAI RÉSZLET, FENT); A DUNA PARTJÁN (2015-ÖS MŰVÉSZKÖNYV RADNÓTI MIKLÓS VERSÉVEL; RÉSZLET, LENT)

DUNAMENTI MONDÓKA
(KÁNYÁDI SÁNDOR
VERSE – 2013; LINÓ-
METSZET, BŐRNYOMAT,
KOLLÁZS, KIVÁGÁS FES-
TETT ALAPON, ÁTFES-
TETT RÉGI BORÍTÓVAL

A verbalitás (a dekódolható absztrakció) és valamilyen szakrális térbeliség (metafizikai lét) képbe sűrített „szubjektív esszenciája” – kölcsönözheti ugyan a témát az irodalomból (könyvről van szó), kifejezheti a világmindenség lényegi összefüggéseinek *imago mundi* gesztusát (grafikáról van szó), mégsem úgy olvassuk, mint a könyvet, nem úgy „olvassuk”, mint a grafikát.

Nem olvassuk, nem nézzük, hanem átéljük: beleélünk. Ha azt gondoltuk, hogy a könyv tartalom és forma, itt a tartalom és a forma is átminősül. A felhasznált anyagok és technikák között, csak néhányat említve, van szitanyomás pergamenen fadobozban (*Janus Pannonius: Pannónia dicsérete*); linómetszet, anyaglenyomat, szitanyomás festett alapon, hímzés (*Hervay Gizella versével*); de van linómetszet fűrösztött alapon (*A szűz Tisza – Juhász Ferenc versével Kass János halálára*), linó és klisényomat fűrösztéssel színezett vásznon leporelló-hullámos hajtás, egyedi kötés, géz, papírmassza felhasználásával (*Radnóti Miklós: A Duna partján* – mindez festett textillel kiegészítve *Supervielle Élni* című verséhez); s van vegyes technika festővásznon (*Arthur Rimbaud: A részeg hajó*); szitanyomás, bőrnymomat (*a Dal* című *Shelley-verssel*); falenyomat, szitanyomat (*Paul Verlaine: Őszi chanson*)...

KISS ILONA MŰVÉSZ-
KÖNYVEI: LÓDENKABÁT
KELETEURÓPA SZEGÉN
(HERVAY GIZELLA
VERSE FRANCIA
FORDÍTÁSSAL; 2015,
KÖZÉPEN);

A FARKASOK DALA
(PETŐFI SÁNDOR
VERSE – 2008; EGYEDI
KRÉTARAJZ, FESTETT
KEMÉNYÍTETT VÁSZON)

S van linómetszet kávé-filteren (egyedi kötés, vászon bőr és márványpapír), amit még 1997 és 2005 között készített; és ha első művészkönyvének szellemi előképe egy Bunuel-film epizódokból álló szerkezete volt, *Kávé könyvecskéjében* már saját történetét írta és formálta meg. Intim az alkotói és olvasói helyzet is, melyben a hétköznapi emelkedik rendkívülivé. Kiss Ilona művészkönyvei a megszokott olvasói élményt helyezik szakrális minőségbe át – a rendkívüliség már-már csoda: a könyv megérinthetetlen, mint a szent tárgy (legalábbis érintése nem érzéki, hanem metafizikai élményt kínál).

A tartalom látszólag egy vers és annak illusztrációja (másutt egy zenei élmény vagy – mint a középpontba helyezett, méretéből és létszintézis-voltából adódóan is legjelentősebb munka, a *Familia* – egy elképzelt család „nevesített” sorsában az önazonosság keresése); de már az illusztráció is egészében magába sűríti a vers lényegi létezését, mely Kiss Ilona műtermében elválaszthatatlan lesz a formától. A hordozóanyagtól, ami tulajdonképpen nem más, mint a (töredékekben is teljes önátalakulásra és emlékeztetőre képes) könyvvé vált ember. (Van egy ilyen munkája, *A könyvember* – Stefan Zweig novellája textiltől, ólomlemezből, dróthálóból.) Talán ezért van számos munkája külföldi könyvtárak, gyűjtemények és múzeumok birtokában: visszavezetik a tartalmat és formát, a költészetet és a dalt oda, ahol megszülettek: a világot álmodva megismerő lélekbé.

TÓRÓ JÓZSEF SZITANYOMATAI AZ EGRI BOROZÓ GALÉRIÁJÁBAN

Új nagyméretű szitanyomatos montázsgrafikai munkáival jelentkezett a debreceni Egri Borozó Borbarát Bár Galériájában Tóró József, a Kós Károly művészeti iskola tanára július elején – a művei nyár végéig láthatók.

NAGYERDEI SZABADTÉRI JÁTÉKOK 2018

Összesen 13 különböző műfajú előadással készült a két hónap alatt (június 12. és augusztus 13. között) a 2018. évi debreceni nyári szabadtéri évadra a Főnix Rendezvénysszervező.

Az előadások közt szerepelt krimi (*Váratlan vendég*) és bűnügyi komédia (*Hazudj inkább, kedvesem!*), vígjáték (*Házassági leckék középhaladóknak; Egy kettő, három;*), komédia (*Kellemes húsvéti ünnepeket!*), bohózat (*Premierajándék; Csoda korban élünk*), jazzoperett (*A chicagói hercegnő*) és musical (*Frida; Gyöngyhajú lány balladája*), „szexett” (*Francia rúdúgrás*), „hangsúlyozottan nem karácsonyi műsor” (a *L’Art Pour l’Art Társulattól*), táncjáték (*Carmen* – az előadásról rövid írást közlünk). A meghívott társulatok között volt a Madách, a Centrál, a Thália, a Játékszín, a Budapesti Operettszínház, a Pécsi Balett, az ExperIDance.

MI MENTESÍTI A „BŰNÖKTŐL” A PÉCSI BALETT CARMENJÉT?

Néhány bravúros epizódtól eltekintve, csalódást okozott a Mérimée-regényt feldolgozó Bizet-opera, két rövid részben előadott (a Pécsi Balettel még 2014 őszén Vincze Balázs által rendezett s koreografált) táncjáték-változata. Az első mentség: nem balett a játék (bár annak eszközeit alkalmazza), így nem várható el az eszköztelenség, s az alapvetően szimbolikus táncdráma megengedi, hogy ne csak a test „beszéljen”, de „segítsék” a nézői értelmezést különböző attribútumok is. A gyilkossághoz azonban nem kell a tör, s az akasztáshoz sem a kötél. Ellenben a saját ösztöneinek élő szajha Carmen (aki a koreográfusi interpretációval szemben nem a szabadság, inkább a szabadosság és ösztön-önzés jelképe) romboló erejét tükrözi az amorf extázisban hullámozó bravúros etűd; és a rózsaszirmokba táncolt forma is

igen expresszív, érzéki és asszociatív. (Funkciónélküli lett viszont a székes jelenetet; Mester István ezt jó másfél évtizede szépen megoldotta a Hajdú Táncegyüttessel: a székek ott a karaktert s a viszonyt is jelezték – itt nem.) Egyébként a pécsi táncosok igen jók: erre azért lehetne alapozni...

(V.F.)

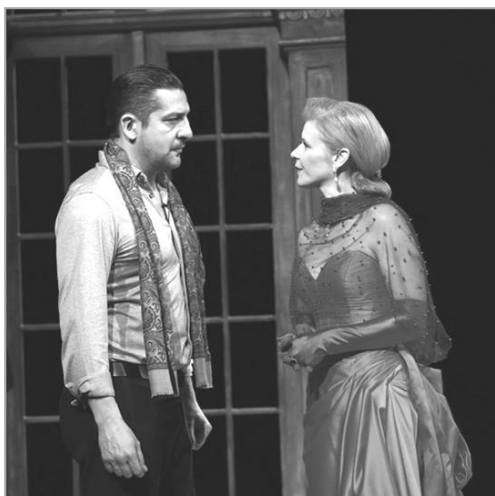
HÁZASSÁGI LECKÉK KÖZÉPHALADÓKNAK

Stohl András, Kovács Patrícia, Balsai Móni és Schmied Zoltán főszereplésével (Puskás Tamás rendezésében) június 18–19-én mutatta be a Nagyerdőn a Centrál Színház a hütlenség (és a vele járó hazudozás) kérdése köré épülő – „elegáns, könnyed és frivol” – francia vígjátékot.

PREMIERAJÁNDÉK

A Thália Színház *A hőstenor* című produkcióval kezdte meg a színházi témájú előadásokat – a *Premierajándékban* (július 22–23-án) egy Oscar Wilde-vígjáték (a *Lady Windermere* legyezője) próbafolyamatain s premierjén keresztül tekint be a néző a ‘színház a színházban’ komikusan megkettőződő világába mások közt Csányi Sándor, Schell Judit, Vida Péter, Tóth Eszter, Fodor Annamária tolmácsolásában.

CSODA KORBAN ÉLÜNK

Schell Judit és Szervét Tibor főszereplésével július 31-én hozta el a Thália Színház a nagyerdei szabadtérre Michael Frayn bohózatát, a klasszikus-sá vált megfogalmazás szerint mindazt bemutatva, „ami az emberrel történik élete legrosszabb napján”.

(FOTÓK: FONIXINFO.HU)

IN MEMORIAM KÁNYÁDI SÁNDOR

(1929. május 10., Nagygalamfalva – 2018. június 20., Budapest)

SZÍKI KÁROLY:

„NAGYVÁROS, NAGYVÁROS, NE CSÁBÍTS TE ENGEM,
MARADOK HOLTOMIG, ITT, AHOL SZÜLETTEM!”

*Csak a költő halála után derül ki,
hogy az volt-e, amit élete alatt hittek,
s olykor maga is annak hitte magát.*

Hosszú emlékezés és elmélkedés ez: éppen három és fél évtizedes emlékek gyűrűje készül ebben az írásban. Háború van a lelkemben, a Mezőségig csapó hullámokkal. S okkal.

1982 nyarán Görömbei András, Bertha Zoltán, Aczél Géza, Márkus Béla, Csoóri Sándor, Csengey Dénes ajánlólevelével indultam el Debrecenből Erdélybe, hogy a tabudöntőgető *Befalazott szószék* című zenés irodalmi összeállításomban a Görömbei András által válogatott költőket meglátogassam, és a versek keletkezési helyszíneit, hangulatait meglessem, megérezzem. Így jutottam el életemben először többek között Kányádi Sándorhoz, Farkas Árpádhoz, Király Lászlóhoz, Ozsvald Árpádhoz, Sütő Andráshoz, Magyar Lajoshoz, Bágyoni Szabó Istvánhoz.

Az ajánlólevelél jónak bizonyult, mert nem csak az ajtók, de a szívek is megnyíltak. Sok üresfejű kóborlovag vágatott már akkoriban is körülöttük, kik csupán az idol-idiotizmus szerénytelenségével csöngették fel őket. De beszélni kell komoly kérőkrol is: Gryllus Dánielről, aki ez év májusban még koccintott a költő 89. születésnapján, és vallja: *Ez szubjektív dolog, de számomra ő volt a legnagyobb mai költő.* S együtteséről, a Kalákáról, beszélni azokról, akik Kődöböcz Gábor irodalomtörténész átszellemültségi szintjén tanulmányokat írtak a Mesterről.

36 év telt azóta. A varázslat ereje nem tompult három és fél évtized távlatában sem, s talán nem túlzás, ha azt mondom, a szeretet ereje legyőzte az időt. Még akkor is így van ez, ha többen végleg elmentek már, és művészi tollforgatóink jelesei a mennyei kávéházakban írják verseiket.

Most éppen aktuális halottunkat, Kányádi Sándort gyászoljuk. És emlékezünk. József Attila szavaival mondván: *nem oly nehéz – idesereglik, ami tovatűnt, a fej lehajlik és lecsüng a kéz.* Lehetne folytatni ezt az Ódát, s nyomában megszületne (rajongásig szeretett költőnkhez igazítva) az elbitorolt sorokból új imádat: *Nézem a hegyek sörényét – homlokod fényét villantja minden levél...*

Mert igen! Kányádit csak imádva lehetett szeretni. Rakom sorba 36 év tükörcserepeit, madármarasztaló szavait, szétmálló életeknek, kilátástalan sorsoknak, sok hite-volt-nincs nincstelen megtört hitűeknek az ősi magyar életkedvbe, sok-sok nevetésbe fojtott szorongásnak értő-ostorozó rajzába töltött életművét.

Ő biztonságkorlátot állított a szabadság érzetük mellé, mert tudta: nem vagy szabad, csak anyaöltre vágyakozó lubickoló, meghalni is képtelen kupac, még kockázthatni is alkalmatlan túlélő. Lefokozott vegetáló egyed. Ezeket a biztonsági kőröket futotta évről évre, kifáradástól kifulladásig a nagy-maszk elméletét követve: akkor jó, ha belesimulsz egészen, tehát eldobhatod a saját arcodat. Befelé forgatással akarta megvalósítani saját szándékát Amerikában, Kanadában, az anyaországban és Erdélyben.

Terrakotta-lét hírnöke lett, a mázatlan égetett kisebbségi sorsközösség lázadója, ahol mindenkor felvillan egy fanyar, magányos pillanat-zárószó, de nem lezárásnak, hanem hitnek, a holnap felkelés reményébe oltva. S ha már kopott benne a *hírnökség*, akkor madarakat vigasztalt, miben gyermeki lelke kapott szárnyra. Kézről kézre, generációról generációra hagyományozzuk írásait, ahogyan magam is a Tisza kutya történetével kezdtem gyermekeimmel, s a *Virágon vett vitéz* szétrongyolódva most unokám polcára kerül.

Kányádi Sándor 1929. május 10-én született Hargita megyében, Nagyalambfalván. A gimnáziumot Székelyudvarhelyen, majd a Római Katolikus Főgimnáziumban és a fémipari középiskolában végezte el. Ezt követően színművészetet tanult, de a diplomáját Kolozsváron, a Bolyai Tudományegyetemen szerezte meg a nyelv- és irodalomtudományi karon. Kányádiról először a szintén erdélyi költő, Páskándi Géza (1933–1995) látta meg a tehetséget. Szívesen beszélt Kányádiról, mikor színdarabját próbáltuk az Egri Vár színpadjára, Pesten. Ő közölte 1950-ben első versét a bukaresti *Iffjúmunkás* című lapban. Összesen tizenkilenc verseskötete jelent meg, műveit angol, észt, finn, francia, német, norvég, orosz, portugál, román és svéd nyelvekre is lefordították, utolsó könyvét 2002-ben adták ki *Felemás őszi versek* címmel. Írásművészetét számtalan alkalommal ismerték el. Kossuth-díjjal tüntették ki 1993-ban. A Nemzet Művésze lett 2014-ben, 2017-ben pedig a Prima Primissima díjat kapta meg. A Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. Írói álneve Kónya Gábor volt.

Kedves Sándor! Először be kell vallanom 1982-es félelmeim! Amikor beesteledt, az ajánló levéllel kezemben elindultam felkeresni a *Befalazott szószerékbe* szerkesztett költőket. Mindig be volt osztva, kihez megyek. A legfélelmetesebb a Te lépcsőházad volt. Szerintem lidérces álmaim innen is származnak. Akkor már ismertem az újfasizmus ellen írott *Könyvjelző* versed, a megaláztatás meghűlt véredényeit, a rém dallamára kocogó fogak ritmusát. Mindazt a körülményt, amiben ezek a

versek megfogantak. Az éjfél utáni nyelv didergését éreztem minden porcikámban, amikor a sötét lépcsőházba érkeztem. Nőtt és feszült bennem a félelem, a becsapódott bejárati ajtó és valami nyikorgás zaja köszöntötték egymást, és nem tudtam, hogy fussak, vagy maradjak, merjek-e két emeletet menni még? Kezembem egy kisbalta, amelyet magammal hoztam, mert a sátorverés után valamiért hozzám nőtt.

Elém buggyannak ezek a rémséges esték, s nagyon szégyellem bevallani akkori félelmeimet, bozontos rettegésemet. Hívtál, mentem, persze, hogy igen. Egy lépcső, még egy, még ötven, csengetés és fény! Megmenekültem. Ez volt az első felvonás. A második könnyű volt. Szólt a zene a rádióból. A rádió mindenkinél szólt. Ültél a saját gipsz maszokod alatt és verseket mondtál, a legújabbakat olvastad fel, melyeket aztán átadtál, hogy ottlétem alatt tanuljam meg és adjam oda X szerkesztőségnek, de a papírt nem vihettem át a határon.

A *Metszetet* kaptam, amiből megértettem a remény utáni vágyakozást és magát a reményt, hogy egyszer vége lesz! Fakó reménység ébredesz, és vége lesz a fekete szenvedésnek. Még megkértelek, mutasd meg azt az ablakot, ahonnan kitekintve a secusok cipőjének orra látszik a falhoz húzódva: Ha le mer tekinteni az ember. A ház előtt egész éjszaka... A rettegés apokaliptikus szonátája az a vers. *A ház előtt egész éjszaka ott állt egy terepjáró, égő féklámpával állt, mintha csak akkor érkezett volna, mintha éppen indulni akart volna...*

Két marokra fogta szívem újra a félelem, mert tudtam, lassan el kell köszönnöm, a lépcsőházból valahogy ki kell jutnom a kocsig. Az elköszönés olyan volt, mintha sosem találkoznánk már, mert ezek a búcsúk mindig különös jelentőséget kaptak. Persze, hogy találkoztunk még, de akkor is kitámasztotta bennünk az idő múlását az a néhány perc. Nem vallottam be, hogy a baltát eldugtam a lépcsőfordulóban, mert akkor azt is be kellett volna vallanom, hogy félős kisgyerek voltam, és hogyan jön egy rettegő alak ahhoz, hogy a *Fekete-piros* verset szájára vegye, pláne, ha széki is az illető?

Nehéz, sötét idők félelme ébred ma is bennem. Akkoriban a Fagetban laktunk, a Tordai út menti kempingben. Csak később tudtam meg: a nyolcvanas években azért volt ott olyan sok erdélyi, köztük kolozsvári is, mert egyedül onnan lehetett befogni a magyar televíziós adást. Belegondolt-e már valaki abba, milyen bűnt követett el a bolsevik-baloldal magyarjaink legjavával, éppen azokkal is, akik a televízió magyar adásáért kempingbe mentek? Hátborzongató, ahogyan belovagolt a halál Erdélybe, azon a bizonyos 2004. december 5-i Mikulás napon is! Lidérces messze fény... És milyen jó, hogy ez a nemzetáruló, testvértagadó semmi-embergyűjtemény mélyen a Faget szintje alatt, elbukva virraszt!

A *Befalazott szószerék* összeállítás verseiből talán a legsúlyosabbak a Kányádi-versek voltak, abban a Görömbei-féle szerkezetben, ahol mindegyik egy nemzet-

gerenda volt. Megtartó váz, több ezer évre faragott szózott váz. De most ehhez a félelem-devianciához ez a bevallás illik.

Gondolatban még most is lerohanok a Hórea emeletéről, és bevágom magam a kocsiba. Bezárok minden ajtót és várok. Percekig állok még a háza előtt, mint aki megmenekült a haláltól: kilihegem magamból a félelmet.

Vége a balta-szorongós éjnek, évtizedeket átugorva előre kéredzkedik egy másik est, 2006. október 22-éről. A floridai Bánkuty házaspárral, Lányi Zsoltékkal és néhány katonával a 13 nap 13 helyszínés, 50. évfordulás rendezvény egyik állomására, Kolozsvárra siettünk. A magyar Sapientia Egyetemen Bocskay szobrot avattunk, amelynek fő adományozója Bánkuty Géza és Ilona volt. Először Király Lacit faggattam egy tanteremben, majd a következő felvonásban jött a *Kincses Kolozsvár* est. A Malomárok és a telefonház közé vitt az éji barangolás. Újra a fekete-piros helyszínen! Összegződött bennem a némaság és a tánc.

A vers itt különös akusztikával zengett. A *Fekete-piros* megemelt bennünket, egészen a tagadás tagadásáig: mint életcélig. Hol vagy már többségi Kolozsvár, ki írja a Te drámádat, Sándor? Fáj az éjszakai hidegben, hogy koporsó lett a kincses múlt. És nem akarom elfogadni, hogy ez lesz a megváltó jászolunk! A teljes pusztulásba kell betakaroznunk s búcsút inteni Nagy Lajos országának, Mátyás terülj-honának és Horthy visszaszerzett nyoszolyájának? Elment az idő. Nagyon hideg lett ott, a Mátyás ház tövében. Haza kellene menni, hazavinni még megmaradó feleinket. Látjátok, mivé lettünk?

Kányádi azt mondatja Janussal: Mestrében meg sem állunk! Tudtam, meg fogok állni hamarosan Mestrében is, csak az kicsit arrébb van, legalább 1.200 kilométernyire. De nincs ember, ki azt mondatná velem: Szamosújváron ne álljunk meg! Megállunk, mert a magyar sors és irodalom, a szabadságharc és irodalma oda vonzott Kallós Zoli bátyámhoz, Wass Albert otthonához. Betyár leszármazott másként nem is tehetne! Már csak néhány kilométerre vagyunk Széktől is. Aztán vissza Sándorhoz.

Egy fekete kedden piros arccal, zenész kollégámmal, Szabó Violával, Kányádi- és Sütő-előadásokat tartottunk a Marosvásárhelyi Színházban. A délelőtti műsorunk végén a rendőrség emberei megjelentek a színházban és azt mondták: nem javasolják az esti előadás megtartását, mert testi épségünket nem tudják garantálni, hiszen a városban rendkívüli állapot vette kezdetét.

Kirohantam a terre, és akkor megláttam a nyitott teherautón botokkal, villákkal hadonászó fémfogas fasiszták örült ábrázatát és megértettem: nemcsak az előadás marad ma itt el, hanem valami más is megszakadt, eltört Erdély fővárosában. És mondogatni kezdtem a *Könyjelző* című versed, amit az újfasizmus ellen írtál:.. *van amikor a megmaradtra vadásznak mint a ritka vadra...*

Mikor írom ezt a visszaemlékezést, a *Madármarasztaló* verseskötetéből kiesik egy összehajtott újság, az *Igazság* napilap 1988. június 19-i száma, hátoldalán egy budapesti hír: *az 1956-os esemény idején aktív ellenséges elemek tüntetést rendeztek Budapest központjában. Szocialistaellenes jelszavakkal megpróbálták befolyásolni a 350-400 főből álló csoportot. Bevitték a rendőrségre Rácz Sándort, Demszky Gábort és más budapesti lakosokat. Átfut rajtam, hogy kedvesem is ott tüntetett akkor, s most felolvasom neki a Sándor által elrejtett újságcikket. 30 éve történt...*

Három évtizede, mint amikor megállunk a szocreál épület előtt a Főtér sarkában. Szorongva belépek vele a súlyos kommunista idők jeleit hordozó emeletes épületbe, s ő már mondja, miért hozott ide: *30 évet töltöttem itt a Napsugár szerkesztőségben.* Elővesz egy könyvet, dedikálja, és én megértem, ez a kezdet, de mi lesz a vég? – Neked vagy fiadnak dedikáljam? – kérdi. Mondom, Szilárd fiamnak, s ő már írja finom vonalvezetéssel: *... 1987. július 11-én.* Ez a *Madármarasztaló – versek kicsiknek és nagyoknak* kötet története.

De mi lesz a vége, hol zárjuk ezt a városi korzót? Ő felajánlja, hogy bemutatja a várost, nem turista-marasztaló szinten, hanem kicsit a mélyrétegeket is érintve. Elfogadom, és ahogyan beszél, átérzem, hogy arcora égett maszkok között Díszletváros Kolozsvár. Néző és díszlet egy helyen van, a mozgó közönség maga választja meg a színhelyet tereken, utcákon, parkokban és termekben. Ez a befelé forgató táncjáték adta az izgalmat. Folytonos versengés az idővel és a megszerzés örömeivel. Mert a megszerzés a lényeg, mint az élet minden más területén. És ami lényeg: ha befizettél a játékra, minden további nézelődés ingyen van. Ne nézz hátra, és ne nézd a büfét sem, mennyi egy kávé és egy pohár sör. Csak add oda magad a forgatagnak és sodródj, mert ezt szereted.

Egy nagy maszkban vagyunk, szűk és túlszűfolt helyszínek díszletében. Mindig változó szcenikában. És Sándor sodor egyre mélyebbre az ismeretlen bugyrának rejtekeibe, templomokba, keresztre feszített idők ismereteibe vitt, Benczédi Sanyi bácsihoz, majd a szerkesztőségekbe, Király Lacihoz, Bágyoni Szabó Pistához, s ki a térre, ahol megtréfál Mátyás király szobrának lovával, hogy melyik lábát emeli a paripa. Jön az igazmondó király háza...

Mára maradjon a végére a Házsongárd, mert alkonyodik – mondja. Csend a sírok között. Először az *U* parcella *480-as* sírjánál, Reményik Sándornál időzünk, ő fejből mondja az istenes verseket, majd a nagy színészek során vezet végig... Kovács Gyula, Szentgyörgyi István, Poor Lili, Angi Béla, Csóka József, Ambrus Vilmos sírkövét mutatja, legenda-töredékeit mondja róluk, majd Kriza János költő, unitárius püspök sírjára emeli tekintetét. Kisvártatva megáll Szilágyi Domokos sírkövénél, s csak annyit kérdez: hitted volna, hogy csak 38 évet élt? És Dsida... Nézd itt a kőkripta, rajta a felirat, ami mutatja, hogy csak 31 évet élt. És én

még élek! Minden előre el van döntve? – Mi a vers Sándor? – kérdezem tőle. Ő porba ír valamit és így válaszol: A vers az, amit mondani kell! Ezt tanultam meg egy kisdiaiktól, amit azzal egészítenék még ki: amit énekelni lehet. – Vissza kell mennünk a homéroszi időkbe, amikor a verseket mondták és énekelték? – kérdezek vissza. – Valahogy úgy! Jött Guttenberg, és a vers száműzetett a könyvbe. Most az internettel fenyegetjük, mondjuk, hogy eltűnik, de ahogyan a könyvnyomtatás is megőrzött írásokat, a mai szennyezés után is marad mondási célokra vers – válaszolja. – Mondják a költeményeidet, mert amint mondják, jó mondani! – vágok közbe. – Én is mondom, mielőtt véglegesen leírom, mert mondás közben kihull belőle a fölösleg – válaszol. – És a megzenésítés mit tesz hozzá? – kérdezem. – A megzenésítés a versben rejlő muzsikát hangosítja ki, s teszi közismertebbé. Balassi, Tinódi mintája él ma is – válaszolja... Brassai Sámuel polihistor halmáról leszed néhány gyomot. Leül a *D 380*-as sírnál. És Szenczi Molnár Albert zsoldáraival figyelmeztet arra, hogy: *a nyelvtudós, filozófus, zsoldárköltő, egyházi író, műfordító 28 művet írt, igen termékeny alkotó volt, akinek csak nyomában lépegetek, csak töredékét írtam, amit ő, aki 1574-ben Szencen született, és 1634-ben Kolozsváron lépett ki az élők sorából. Egyszerűen szólva: zseni alkotónk volt ő.* Együtt mondjuk a *XXIII. Zsoltárt*: Az Úr énnékem őriző pásztorom, / Azért semmiben meg nem fogyatkozom, / Gyönyörű szép mezőn engemet éltet, / És szép kies folyóvízre legeltet. / Lelkemet megnyugtatja szent nevében, / És vezérel engem igaz ösvényében.

A csend hangjai ülnek közénk a Házsongárdi temető naplementéjében. Sándor feláll, maga elé néz és nem létező bajusza alatt megszokott, soha le nem hervadó mosollyal mondja: *Püspökök, harcosok, írók, filozófusok, tanárok, bibliográfusok, építésszek valamikori létét őrzik e sírok. Mondd: lehet ez épeszség, hogy még élek?* Erre kérdem én: nem lehetne már az életűnepség sorozat elején letenni a maszkot, hogy olcsóbban megússzuk? Sok mű-színházi próbálkozás spórolna meg ily módon milliárdokat egy értelmesebb próbálkozásnak. Dűnnyög valamit és hazafelé tartunk...

Az igazi katarzis csak az írói esteken érezhető a maga teljességében és megismételhetetlenségében. Forgószínpadon ülve, templomban, tapon, barlangban, pincében, ahol eltűnik az éles határ szintér és a zsöllye között, s a néző egyszerre szereplőnek is érzi magát a hatalmas forgatagban. Valami olyan hatást keresett a Mester, olyat, amely mindenhol megtalálta a szereplő és a néző közti legforróbb hangulatot. Ott voltam vele Fehéregyházán, ahol az utolsó pillanatban letiltotta a román gőg, hogy verseit mondjam. 1984-et írtunk akkor.

Verseivel házaltunk a kanadai és magyar közösségekben. Ismerték már őt korábbról: személyesen is járt köztük 1984-ben egy hosszabb, észak- és dél-amerikai előadókörúton vett részt. Simon Bolívarról szóló verse (*Koszorú*) ekkor született.

Megrázó egyszerűséggel beszélt Vancouverben Tamási Miklós a Mesterről, akitől csak annyit kért Sándor, hogy az indiánok közé vigye el őt, mert sorsunk, mondta, hasonló az indiánokéhoz. És Miklós, ki ott várja költő testvérét a menynek birodalmában, elvitte őt, s a rézbőrűekkel való találkozás gyöngyszemekben gurul elő a lapokról a *Vannak vidékek* ciklus közepéről.

Újabb találkozás Sándorral 30 év múlva a Budai Várban, a Litea könyvesboltban. A nagy legendagyártó és mesemondó ízes részleteket idézett gyerekkoráról, az apa soha meg nem kopó példaadásáról, arról, hogy miért írt rímes verseket, ha már énekelni nem tudott. Bepillantást engedett a Színi Akadémián töltött idejébe, és arról is szólt, hogy miért nem lett színész.

Mindezeket az életcserepeket úgy villantotta föl, hogy a nevetés és fájdalom könnyei egybemosták a múltat a jelen ünneplő közönségével, ahol előkerül egy merített papírlapokra három nyelven nyomtatott versgyűjteménye, s Vincze László papírsonglőr már be is áll élményeivel a mester mellé, hogy miért és meddig még Kányádi mester szolgálatában?

Soha meg nem unható művész volt, kiről azt hitte az ember, úgy szereti a Hórea utcai házat Kolozsváron, hogy sosem lesz pesti író. De már nincs ott, s itt sincs már, s azon gondolkodik ma az olvasó és a néző: lesz-e olyan krónikás, aki a minden állami díjat és még 25 kitüntetést elnyert írófejedelem fellépéseit és az ott elmondottakat lejegyzí, mint egyedi példánynak és példának eredeti hagyatékát?

És ott voltunk Egerben, ahol fát ültetett az Érsek kertben. – Kányádit nem más hozta Budapestről Egerbe, mint Alexander Brody író és reklámszakember, Bródy Sándor unokája, Hunyadi Sándor unokaöccse.

A diófánál Kányádi életélményének tükörcserepeit szállította közönsége elé. Érezhetően Isten kegyelméből egy erkölcsi tartóoszlop vendégének érezte magát mindenki, egy fáradhatatlan mester műhelyében járhatott, amint ő járt az említ-

tett nagy írók, Tamási Áron, Kós Károly, Illyés Gyula műhelyében. A felettünk lakozó, az üzletté váló világból kiszakadó, de meglévő, felettünk keringő értékekhez mentette hallgatóit a nagy mesemondó, a feledhetetlen alkotó. S tette mindezt végtelen nyitottsággal, humorral, lángoló tekintettel, lenyűgöző enciklopédikus műveltséggel. Kezében a

lapáttal, s elültetett Egernek nemcsak egy fát, de egy erdélyi életszemléletet – a kisebbségi magyar megaláztatás és a kiszolgáltatottság belakott, végtelen horizontjait, hogy figyelmeztessen a mindenkori feladatainkra: még nem ért véget a küzdelem.

KÁNYÁDI SÁNDOR ÉS KOPÁTSY SÁNDOR;
AZ ELŐZŐ LAPON: A FAÜLTETŐ KÁNYÁDI
KÖDÖBÖCZ GÁBOR IRODALOMTÖRTÉNESSZEL

A Mester mindenkor mosolyogva sziporkázó szöveglabirintusba vitte el hallgatóit, hogy így ültesse be a kódokat, a múlt és jelen szellemiségét, ránk hagyományozva a feladatot: vigyük a keresztet egy-két stáción át a megkorbácsolt Krisztusért és a meggyalázott leszakított nemzettestvérekért. Úgy fogalmazta meg ezt a szülőföld-nemzetföld szeretetet, ahogy *Simon Bolívar* című versében tette azt saját keresztcipeléséhez, egyfajta programbeszédként.

Kányádi létrát támasztott hallgatóin keresztül a nemzet érzékeny fiaihoz és lányaihoz, hogy közelebb kerüljünk az Úrhoz, és közelebb a nemzet égető gondjainak megoldásához. Eközben üzent odaáttra is: még várjatok angyalok kicsit, míg elkészíttek néhány kutat itt, aztán visszamegyek Gyimesfelsőlokra Berszán atyához, mert ott is szomjasak a gyerekek.

Amikor beszállt a mikrobuszba, éjjel volt már, de csak mondta, és mondtuk fennhangon a verseit, mert olyan ő, mint a kiapadhatatlan kút, amelybe ha belekóstolsz, örökké szomjazol, innod kell.

A barátság nem mindenkor drámamentes, mint ahogy a dráma sem mindenkor barátságos. Budán, ha nem is egy fél éjszakát, de hosszú perceket átvitatkoztunk a kis jiddis fordítása okán. A vita kezdete előtt úgy éreztem, elvesztem őt amiatt, hogy behálózott ember lett, és a nagy mű megírása helyett az érvényesülés kaviáros kenyerét választotta. Külföldre menekített és ott kitanított gyerekekkel és a kis jiddissel. Nem lelki csodacsevegés az sem, de könnyű futam mégis. Bátorság helyett szörfözés a hawaii-i hullámokon. Úgy éreztem akkor, ott a III. kerületben, mikor kiszállt a kocsimból, hogy az a bizonyos, az a nagy mű nemcsak, hogy várát magára, de soha el nem fog készülni.

Szerettem volna, ha nem lenne igazam, de tudom, sajnos, igazam lett, mert a hálózat így kívánta, akarta és véghez vitte. Hogy csak nem gondoljátok?! Nehogy már a nagygalambfalvi székelly írja meg korunk krónikáját!... Így lett a *jászolok: gyászolok*. Csak egy betű. Csak egy kicsi botlás, és láss csodát! Nincs kitoró öröm, nincs fekete-piros, csak fekete. Fekete, fekete, a fene megegye!

Kányádi létrát támasztott a mennybe gyermekkorában, s egyszerre volt Betlehem falánál, a Sínai hegy lábánál és Mózesőt tanult olvasni (Bartos Józseftől).

Ő volt az, aki felkerekedett és elment a pápához, hiszen mint gyerekkorában öt liter petróleumhoz vásárolt jogot, most pedig a létrán való felmászáshoz: közelebb az Úrhoz!

Szavait szomjazó emberek itták minden esten. – De a szomjúság nem szűnik Kányádi közelében, erősen nem szűnik.

Sokáig éltesen a Teremtő téged, Mester! Mestrében is, meg hazafelé jövet Janus Pannoniusszal! – mondtam akkor, amikor csak terveztem, hogy végre a nyomaiban járva ellátogatok oda, hol ez a vers született. Ellátogattam.

Mestre kapujában megkondukt bennem nemcsak a *Csángó passió (elmennek a harangok)*, hanem *Janus*-verse is:

*Mikor Janus elhagyta Paduát, s az elkísérő
jóbarátok is, akiknek útközben még egy-egy
epigrammát rögtönzött búcsuzóul, mikor a
jóbarátok is nagy ölelkezések s egy-két kulacs
Valpolicello után könnyes szemmel
visszafordultak, mikor már porfelhő fedte őket
s a város fölött szelíden kéklő hegyek is,
kengyelben állva sokáig, s hosszan nézett még
vissza Janus, áldást osztón emelte még mindig
kulcsot tartó kezét, és in nomine Domini
megáldotta ifjúsága városát. [...]*

Mestrében nem álltak meg Janus lovai. De Mestrében meg kell állni, ezáltal megállítani a király óráját, aki minden idők legnagyobb országává növesztette Magyarországot a XIV. század elején. Nagy Lajos hadiútján járva, Mestrében meg kell állni. A térdre kényszerített kényes falaknál. Padova elővárosában meg kellene állítani Kányádi óráját is, hol felerősödnek szavai. Mert eljöttek a harangok érte...

Kedves Sándor! Álljunk meg! Hallgatunk, hogy utolsó szó jogán mit kívánsz még elmondani!

– Azt, hogy én még nem állítottam magamról soha, hogy költő vagyok. Ha unokáitok, dédunokáitok Érdemesnek tartanak valamit kézbe venni, amit írtam, akkor elmondhatják: igazi költővel talákoztak őseim. Addig higgyétek, hogy az vagyok, de ti kételkedjétek is, mert az Úristenen kívül mindenki kételkedni kell, mert csak a jóhiszemű kételkedés viszi előre a világot. Csak a költő halála után derül ki, hogy az volt-e, amit élete alatt hittek, s olykor maga is annak hitte

magát. Ha olvasnak és elismernek később is, ez lesz az igazi kitüntetésem, ha lesz egy ilyen. A többi, a 33 díjam, kitüntetésem mind szép és megtisztelő, örül neki az ember, de ez ne vezessen félre senkit. Sokszor hangoztattam: én már megírtam a záró verset, az utolsó Kányádi költeményt. Megírtam mindent, tehát megtettem, amit megkövetelt a haza.

És kedvesen mosolygott hozzá.

Mondják: pótolható mindenki. Mondják: jön majd valaki más!

Nem jön, nem lehetséges. Vannak pótolhatatlanok.

Hervai Gizella írta: *Az ének öröm lesz megint, mint arcod érintése arcomon. És akkor majd szavaink válaszolni tudnak egymásnak, mint bőrünk és idegeink. De addig úgy tapogatóznak egymás felé gondolataink, mint a vakok, és te mindig arra válaszolsz nekem, amit valaki más kérdezett tőled.*

Hányszor mondtam verseit, házaltam velük huszoneves suhancként, mert belőlem nőttek ki – mint Szilágyi Domokos versei is –, értem születtek, helyettem írták, helyettük mondtam és mondom: *Mozart, Bartók, Számvetés...*

Némi öröm a boldogtalanság kapujában, hogy sok csirkefogót sikerült túlélnie. Rossz filozófia? Lehet. De kit érdekel, ha megtörténhetett gonosz ellenlábás kis- és nagy csirkefogók, bábok, bábmozgatók, maszkok virtuóz világában! És ezért az Úr is megbocsát.

Kányádi nem valami hasonlót énekel meg a fekete-piros enciklikában, ebben a magyar-széki imában? A szíkiben? *Fekete-pirosban, csütörtök vasárnap délután – amikor kimenős a lány...?* De igen, nagyon hasonlót énekel meg.

(Kányádi Sándort 2018. július 7-én – végakarata szerint – Hargita megyei szülőfalujában, Nagygalambfalván helyezték örök nyugalomba.)

„VOLNA MÉG”...

RÉSZLET KISS ILONA KÖNYVMŰVÉSZ, GRAFIKUS MŰVÉSZKÖNYVBŐL (KÁNYÁDI SÁNDOR VERSE CLAIRE ANNE MAGNÈS FRANCIA FORDÍTÁSÁVAL – 2001; 2003-BAN DÍJNYERTES ALKOTÁS)

NÉZŐ ● PONT TÁMOGATÓI ÉS ELŐFIZETŐI

BODÓ ISTVÁN és felesége – Debrecen
CEZE ÚT- ÉS MÉLYÉPÍTŐ KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT. –
Debrecen – CZENTYE JÁNOS
DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS KULTURÁLIS ALAPJA
KAPITÁLIS KFT. – Debrecen
MÁTÉ LÁSZLÓ – Debrecen
KÁDÁR NAGY LAJOS és felesége – Ebes
RÁCZ JÁNOS és felesége – Debrecen
SZABÓNÉ PAPP IBOLYA – Szekszárd
SER–MÜLLER KFT.– SERFŐZŐ ATTILA – Debrecen, Hajdúböszörmény
DR. SZELEKOVSKY SÁNDOR és családja – Mályinka
TIT STÚDIÓ EGYESÜLET – Budapest

www.tit.hu

BAKONSZEG

Fenyvesvölgyiné
Tóth Mária Zsuzsanna

BERETTYÓÚJFALU

Berettyó Kulturális Egyesület
Bihari Múzeum
és Sinka István Városi Könyvtár

BÁRÁND

dr. Palástiné Deli Elvira

BUDAPEST

Dr. Bolvári-Takács Gábor, Erdélyi Magyar Nemzeti Tanácsért Alapítvány, dr. Feledy Balázs, dr. Koncz Gábor, Magyar Táncművészeti Egyetem, Nagy Gábor Miklós, Palásthy Lajos, Szabó Magda Szellemi Örökségéért Alapítvány, dr. Szurmáin Silke Mária, TIT Stúdió Egyesület, Vasné dr. Tóth Kornélia

DEBRECEN

Andics Árpád, Bényi Árpádné, Bereczki Gizella, Bodó István és felesége, Teodóra Both, Czentye János és családja, Erdélyi Márta, dr. Gesztelyi Istvánné, Hegyi Rezsóné, Horovitz Tamásné Szászi Erika, dr. Juha Enikő, Juha Richárd, Kiss József és felesége, Korompai Balázs és Korompainé Mocsnik Marianna, Kovács István (Egri Borozó – ZH Galéria), dr. Kövér József, dr. Krénné Cserép Zsuzsanna, Kubinyi Sándorné, dr. Kurucz Márta, Magyarné Ember Mária, Májér István, Maksai János és felesége, Máté László, dr. Matolcsi Lajos, dr. Nagy Attila és felesége, Nagy Krisztina és Vass János, Nuridsány Éva, dr. Ötvös László, dr. Papp Gyula, Piskóty Teréz, Ráczi János és felesége, Sass Bálintné, Szakálné Zsuzsa és Szakál János, dr. Takács Erzsébet Ildikó, Szabó András, dr. Tar Károly és T. Szoboszlai Katalin, Rózsa János és R. Ponce Mária, Tamás-Kis Andrásné, Tímár Tamás, Turcsányi Béla, Várkonyi Zsolt, dr. Virágh Mária.

DUNAKESZI Palásti Renáta	KESZTHELY Dr. Sólyom Sándor
EBES Kádár Nagy Lajos és családja Dr. Hagymási Zoltán	KOMÁROM Orbán Irén és családja
EGER Dr. Ködöböcz Gábor Szíki Károly	KONYÁR Szónyi Sándor és felesége
ÉGERSZÖG Tóth György	MÁLYINKA Dr. Szelekovszky Sándor és családja
ÉRD Skorniyák Ferencné Turner Zsuzsanna	MÁTÉSZALKA Reformátusok Szatmárért Közhasznú Egyesület Szatmári Múzeum Dr. Cservenyák László
GESZTERÉD Geszterédi Aranyszablya Társaság Alapítvány (RácZ János)	MILOTA Milotai Református Egyházközség
GÖMÖRSZŐLŐS É. Kovács László Gömörszőlős Község Önkormányzata Tompá Mihály Gömöri Kulturális Egyesület Trieber Júlia	MOHÁCS Imolay dr. Lenkey István
GYULA Póka György	NAGYVÁRAD Tőkés László
HAJDÚBÖSZÖRMÉNY Hajdúböszörmény Város Önkormányzata Kiss Attila Illyés András Molnár Pál Pál Nagy Balázsne Sántha Antal Takács László (Művészeti Megálló Galéria) Tarczy Péter	NYÍREGYHÁZA Csordásné Szikora Erzsébet
HÓDMEZŐVÁSÁRHELY Hézsó Ferenc és felesége	PANNONHALMA Gaál András és felesége
	PILISCSABA Családi Kriszta
	SZEKSZÁRD Illyés Gyula Megyei Könyvtár Szabóné Papp Ibolya
	TISZADADA Bonscser Árpád
	VAJA Magyar Nemzeti Múzeum Vay Ádám Muzeális Gyűjteménye Molnár Sándor

TARTALOM

szűköl az akarat... ..	337
Néhány eldobott szemüveg (A 26. Ludvig Nemzetközi Művésztelep záró kiállítása)	338
Kockadonkihóhte (Ludvig Dániel festményéhez)	348
Ötven évot összegez a Csutaságok	350
Kékszakkállú-parafraízis (Csuta György festményéhez)	355
Arcok, formák, idomok: nők a 20. századi magyar képzőművészetben (Kiállítás a balmazújvárosi Semsey Kastélyban)	356
„Megértette – mert szerette.” Büttner Helén (1861–1943) festészetéről.....	373
90 éve festenek a Hortobágyon	386
<i>MARGÓ ÉS VENDÉGSÉG</i>	
Szerepek mögött: az élet (Komizár János portrégrafikai könyve)	390
TAKÁCS. E. ILDIKÓ haikui	398
KÁNTOR ZSOLT versei és versesszéi	399
<i>Szemle</i>	
(Szókimondó; Napút Évkönyv 2018; Fürtszüret; Önlexikon; Táncművészet és intellektualitás; 40 éves az Édes Anyanyelvünk; Zsiros Andrea: A Bábu rokonsága; Sebők Melinda: Modern értékkörzők; Újrealizmus és modern népiség; Jégtörő írók; „Magánytörténetek”)	404
H. KLIMENT KATA tárcája	418
<i>TEHETSÉG</i>	
Mindeneket megérteni, cselekedni, kimondani – igazán (A tehetség indirekt és erkölcsi értelmezése Comeniusnál)	420
Művészeti nevelés – művészettel nevelés (Gondolatok Karácsony Sándor művészetszemléletéről)	441
VITÉZ KATA BORBÁLA: Családi kör (Arany János-parafraízis)	450
Magyar sikerek a tojamai gyermekfesztiválon	452
NAGY-SZENDREY NOEL: A csodaóra	454
<i>A Műhely „átváltzásai”</i>	
(10 éves a Művészeti Megálló Magángaléria)	456
<i>KÉPES KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI HÍREK</i>	
(Gopcsa Paula, Kovács Imre, Török Anikó, Tóro József kiállítása; Kiss Ilona – és a „könyvvé vált ember” a Református Kollégiumban; Magyar sajtófotó; a GADE I.m. Burai István-metszetsorozata; Nyári színházi előadások a debreceni szabadtéri színpadon)	462
<i>IN MEMORIAM KÁNYÁDI SÁNDOR (1929–2018)</i>	
SZÍKI KÁROLY: „Nagyváros, nagyváros, ne csábíts te engem, maradok holtomig, itt, ahol születtem!”	474